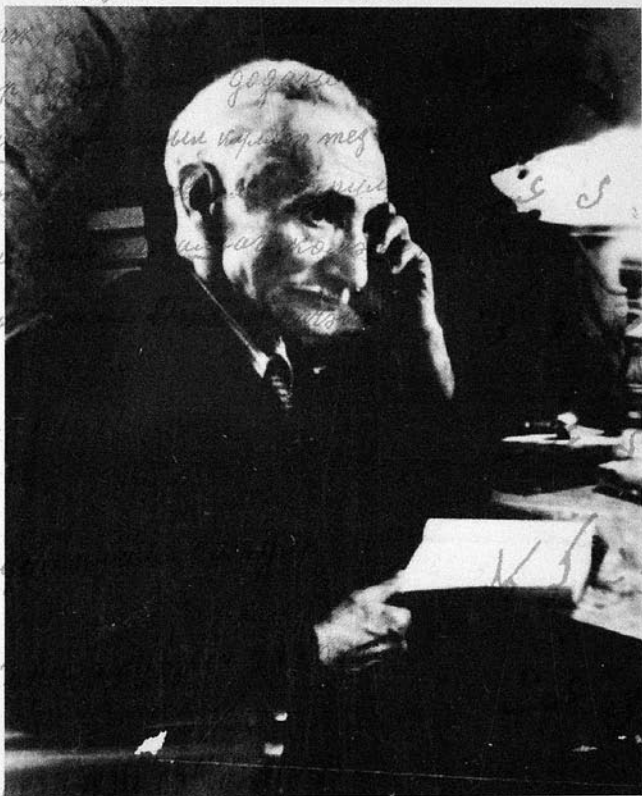


# ABDULLA ŞAIK TALIBZADE

(1881-1959)

Hayatı, Sanatı, Seçme Eserleri



Ali EROL



TİBYAN YAYINCILIK

Ş-15539

# ABDULLA ŞAİK TALIBZADE

(1881-1959)

Hayatı, Sanatı, Seçme Eserleri

*Kerim Muallim'e  
teşekkürle*



Ali EROL  
İzmir - 2005

M. E. Arslan  
Azadlıklar Yolu  
Kütüphane

LI 5(2A)

ISBN: 975-00678-0-0

**-KAPAK TASARIM-**  
Tibyan Yayıncılık

*Değerli hocam Fikret Türkmen'e...*

Basım Tarihi  
Aralık-2005

**-BASKI-**  
Tibyan Yayıncılık  
1145/1 Sk. No: 55/E Yenışehir/İZMİR  
Tel: 0 232 459 77 78

## KISALTMALAR

ADÜ	: Azerbaycan Devlet Üniversitesi
age.	: Adı Geçen Eser
agm.	: Adı Geçen Makale
AKDITYK	: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Akt.	: Aktaran
bs.	: Baskı / Basım
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
E1	: Abdulla Şaik, Eserleri 1 (Haz: Kemal Talıbzade), Azer Neşr., Bakı, 1966.
E2	: Abdulla Şaik, Eserleri 2 (Haz: Kemal Talıbzade), Azer Neşr., Bakı, 1968.
E3	: Abdulla Şaik, Eserleri 3 (Haz: Kemal Talıbzade), Azer Neşr., Bakı, 1972.
E4	: Abdulla Şaik, Eserleri 4 ( Haz: Kemal Talıbzade), Azer Neşr., Bakı, 1977.
E5	: Abdulla Şaik, Eserleri 5 ( Haz: Kemal Talıbzade), Yazıçı Neşr., Bakı, 1978.
EÜTDAE	: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü
KB	: Kültür Bakanlığı
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
Matb./ Metb.	: Matbaası / Metbeesi / Matbaacılık
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MEBas	: Millî Eğitim Basımevi
Neşr.	: Neşriyat / Neşriyyat
Nu:	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SSR	: Sovyet Sosyalist Respublikası
TCKB	: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKAE	: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayını / Yayınları / Yayınevi

## ABDULLA ŞAİK TALIBZADE

ÖNSÖZ..... ix-xii

### ABDULLA ŞAİK (1881-1959)

I.HAYATI, SANATI ve ESERLERİ.....	1
A.Aile Hayatı.....	1
B.Edebî Kişiliği.....	4
C.İdeolojisi.....	58
D.Eserleri.....	87
II. ŞİİRLERİNDEN SEÇMELER.....	110
A.Yayını Yasaklanmış Şiirleri.....	110
Yeni Ay Doğarken.....	110
Vetenin Yanıq Sesi.....	112
Marş.....	117
İntizar Qarşısında.....	118
Arazdan Turana.....	119
Xalq Düşmenine.....	120
Gemirik.....	124
Şiir 1.....	126
Şiir 2.....	127
B.Seçmeler.....	128
Veten.....	128
Bir Quş.....	129
Böyük Xadim.....	130
Niye Uçdu.....	130
Köç.....	131
Parçalar.....	132



İyirminci Esre Xitab .....	132
Hürriyyet Perisine .....	133
Yad Ét! .....	134
Nişanlı Qız .....	135
Vetene Qayıdarken .....	135
Her Şey Köhne .....	136
Véremli Heyat .....	137
Şeklinde.....	138
İki Qaranquş.....	138
Bu da Bir Şe'r-i Fani-yi Diger .....	139
Bir Ulduza .....	140
Layla.....	140
Qış Gécesi .....	141
Bir Meleke.....	142
Gelecek Qorxusu.....	143
Hamımız Bir Güneşin Zerresiyik .....	144
Dağlar Sultanı .....	145
İntizar .....	147
Sabir'e .....	148
Aldanma .....	151
Nohéyi İştika .....	151
Işıq Menbeyi.....	152
Ekinçi ve Xan .....	152
Biri Sensen Melekciyim Biri Men .....	154
Necefbey Vezirov Hezretlerine.....	155
Fidan.....	156
İreli! .....	156
Dan Ulduzu! .....	157
Simürğ Quşu .....	158
Esrimize Xitab! .....	162
İki Mücahid!.....	162
Ülker.....	164
O Sen İdin .....	165
Heyat-Sévmekdir .....	166
Unudulmuş Parçalar .....	167

Genclik Marşı .....	168
Sévgi Hakim Olmalı .....	168
Şerq Gözeline.....	169
Savaş .....	170
Üsyan Ét.....	172
Bizimdir .....	173
Biraz da Ateş Qat .....	173
Gözler.....	174
Xırçın Qız.....	175
Emekci Qadınlara.....	176
Genc Müellimlere.....	177
Genc Qelemnere .....	177
İlham Qaynağım .....	178
O Baxışlar .....	180
Şairin Şaire Tesellisi .....	181
Aile Heyatımın On Altı İlliği .....	183
Gelsin .....	185
Veten Neğmesi .....	186
Ata Öyüdü .....	187
İki Qezel .....	189
Rubailer .....	191
Ölüme Hecv .....	191
Tebriz .....	192

III. BİBLİYOGRAFYA .....	194
EK: Belge ve Resimler .....	210

## ÖNSÖZ

Aynı millete mensup olmakla birlikte, tarihî süreç içerisinde farklı sebeplerle farklı coğrafyalara dağılmış, hatta kimi zaman hasım durumuna düşürülmüş olan Türk toplulukları, kültürel değerlerine olan bağlılıkları sayesinde kimliklerini koruyabilmişler, maruz kaldıkları asimilasyonun, millî dokuyu tahrip etmesine müsaade etmemişlerdir. Özellikle içinde bulunduğumuz yüzyıl içerisinde, Kafkas bölgesinde Stalin'in Türk ve Müslümanlara yönelik imha hareketiyle karşı karşıya kalan bu topluluklar, yine aynı şuur içerisinde mevcudiyetlerini sürdürebilmişler, başta dil ve edebiyat olmak üzere hayata bakış ve onu idrak biçimlerini belirleyen bütün manevî değerleri muhafaza ederek birer kültürel miras halinde günümüze kadar taşıyabilmişlerdir.

Ancak hemen eklemek gerekir ki, bu var olma mücadelesi çoğu zaman dolaylı yollardan yürütülmüş, sessiz ve derinden sürdürülmüştür. Çünkü Sovyet devri olarak bilinen yıllarda kültürel çalışmaları, daha özel anlamda ise edebiyatı, Marksizm ve Leninizm ideolojisinin dar kalıpları arasına hapseden hâkim anlayışa karşı doğrudan mukavemet etmek, o günün şartları açısından pek mümkün olamamıştır. Baskı ve tehditler karşısında duyulan hayatî endişeler, gerçek duygu ve düşüncelerin doğrudan yansıtılmasını engellemiştir. Nitekim o zamanlar Marksist bir akademisyen olarak sözünü ettiğimiz bu yaptırımlara bizzat şahitlik etmiş olan Prof. Dr. Kemal Talıbzade, sonraki yıllarda kendisiyle yapılan bir mülakatta, birçok yazarın ölüm korkusundan dolayı düzenin propagandasını yapmak ya da susmak arasında tercih yapmak zorunda kaldıklarını ifade ederek bu gerçeği vurgulamaktadır.

Son yıllarda, bilim dünyasına yeni bakış açıları sağlayacak olan söz konusu gerçekler üzerinde ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Türk kültürünün ortak paydalarından biri olan dil ve edebiyatla birlikte, edebî şahsiyetleri de araştırmak, edebiyat bilimi üzerinde çalışanlar için önemli bir görev hâline gel-

miştir. Bu anlamda, kültürel varlığı ile Türk edebiyatının önemli bir sahasını teşkil eden Azerbaycan edebiyatının son yüzyıldaki en önemli edebî şahsiyetlerinden birisini, Türk Dünyası edebiyatları adına büyük önem taşıdığına inandığımız Abdulla Şaik'i tanıtmak, söz konusu çalışmalara bir katkı olacaktır.

Abdulla Şaik Talıbzade (1881-1959), XX. yy'ın ilk yarısında yaşanmış birçok siyasî, sosyal ve kültürel gelişmenin şahidi olarak Azerbaycan Edebiyatı'nda önemli bir yer tutar. Pedagojik ve sanatsal faaliyetlerinde daha çok genç neslin eğitim ve terbiyesine yönelmiş olan Abdulla Şaik, hürriyet, insan hakları, sosyal adalet, kadın hukuku gibi toplumsal konuları ele aldığı çalışmaları ile Modern Azerbaycan Edebiyatı'nın kurucuları arasında yer alır. Yazar, skolastik sistemin terk edilerek "Usûl-ı Cedid" programlarının hazırlanması, millî değerlerin yer aldığı ilk ders kitaplarının yazılması, Türkçe eğitim ve öğretime karşı yoğun bir propaganda faaliyetinin başlatıldığı yıllarda ilk millî sınıfların açılması gibi birçok yeniliğe öncülük etmiştir.

Azerbaycan'da özellikle eğitim sahasındaki gayretlerinden dolayı "halk muallimi" payesi ile ödüllendirilecek olan Şaik, 32 yıl sürecek olan öğretmenliği sırasında; Ruhulla Ahundov, Memmed Arif, Süleyman Rüstem, Mehdî Hüseyin, Niyazi Yusuf Memmedaliyev, Fuad Efendiyev, Süleyman Vezirli, Tağı Şahbazî, Adil Efendiyev, Efrasiyab Bedelbeyli gibi ülke geleceğinin birçok aydınını siyasî ve kültürel hayata kazandırmıştır.

1918 yılında Türkiye'nin de yardımları ile kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti dönemi ise, yazarın özellikle millî eğitim, millî kültür ve millî kimlik konusundaki fikirlerini büyük bir ruh coşkunluğu içerisinde çalışmalarına yansıttığı yıllar olmuştur. Şair, duygularını rahatça dile getirebildiği bu yıllarda kaleme aldığı "Vetenin Yanıq Sesi", "İntizar Qarşısında (1918)", "Türk Adem-i Merkeziyet Fırkası Müsavat'a ithafen Marş (1918)", ayrıca "Yeni Ay Doğarken (1917)", "Araz'dan Turan'a (1920)" gibi şiirleri ve ders kitap-

ları ile, yeni neslin millî şuur sahibi olması yolunda yoğun gayret sarfetmiştir.

Ancak, Şaik'in bütün Türk dünyasına birlik mesajları verdiği ve Müslüman-Türk toplumunun maruz kaldığı haksızlıkları gündeme taşıdığı söz konusu çalışmaları yasaklanmış ve unutturulmaya çalışılmıştır. Bunun sebebi bugün için oldukça açıktır. Zira özellikle son yıllarda yapılan araştırmalar göstermektedir ki, Sovyet devri olarak bilinen yıllarda kaleme alınan edebî ve siyasî ürünlerin birçoğunda komünist rejimin talimatları dışına çıkamayan yazarlar, çoğunlukla âdeta kendilerine dikte ettirilen eserlerle yetinmek zorunda kalmışlardır. Basılmak üzere matbuata verilen eserler sıkı bir sansüre tabi tutulmuş, rejimin anlayışına ters düşen bölümler çıkarılmış, hatta Nizamî ve Fuzûlî gibi klâsik şairlerin divanları bile, münacaat ve Muhammed'i öven bazı kasideler çıkarıldıktan sonra yayınlanabilmiş ve bu uygulamalar yüzünden Türk dünyasının birçok değeri yeterince tanınmamıştır.

Abdulla Şaik'in yasaklanmış olan söz konusu eserlerinden yola çıkarak onun sanatı hakkında yeni bir değerlendirme yaptığımız bu çalışmamızda, Azerbaycan ve Türkiye'deki kütüphanelerle birlikte Abdulla Şaik Müzesi'nden ve Prof. Dr.Kemal Talıbzade'nin özel arşivinden temin ettiğimiz malzemelerden faydalandık. Bu anlamda Şaik'in eserleri temel, onun hakkında yapılmış araştırmalar, edebiyat tarihleri ve antolojiler yardımcı kaynaklarımızı oluşturdu.

Araştırmalarımızı yazıya aktarırken Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki şive farkını dikkate alarak bu konudaki yaygın kullanım şekillerini tercih ettik. Bu anlamda transliterasyona başvurarak, "kapalı e" için "é / É", kalın sadalı arka damak ünsüzü olan "g" için "q / Q", hırıltılı gırtlak ünsüzü olan "h" için, "x / X" harflerini kullandık.

Araştırmalarımız sırasında her konudaki yardımları ile bizlere yeni ufuklar açan Prof. Dr. Fikret Türkmen'e, özellikle Bakü'de bilgi, belge ve diğer malzemelerin temininde özel kütüphanesini hizmetimize tahsis eden Akademik Prof. Dr.

Kemal Talıbzade'ye ve engin bilgi birikimi ile bizleri yönlendiren Prof. Dr. Alermdar Yalçın'a teşekkür ederiz.

Yard. Doç. Dr. Ali EROL İzmir/2005

## ABDULLA ŞAİK (1881-1959)

### I. HAYATI SANATI VE ESERLERİ

#### A.Aile Hayatı:

Abdulla Şaik Talıbzade, 12 Şubat 1881 yılında Tiflis'te doğmuştur. Oldukça muhafazakâr bir aileden gelen Şaik'in babası, Gürcistan'ın Marneüli şehri Sarvan köyünden Molla Mustafa Talıbzade'dir. Şaik'in doğduğu tarih olan 1881 yılına kadar Tiflis Kadı Muavinliği, ardından, Kafkas İdare-yi Ruhanîyesi'nde Şeyhü'l-İslâm Baş Muavinliği görevlerinde bulunan Molla Mustafa, aynı zamanda bir eğitimci olup Tiflis Altı Sınıflı Şehir Mektebi'nde Fars Dili dersleri vermiştir.

Bir öğretmen olarak oldukça başarılı olan Mustafa Talıbzade, halkı her konuda aydınlatmayı görev bilmiş, zaman zaman Çar hükümeti ile muhalefete düştüğü için birtakım zorluklar yaşamıştır. Nitekim bir keresinde, Bakü'de kendisi için verilen bir ziyafette yaptığı konuşma yüzünden soruşturmaya uğramış ve takibe alınmış, ardından Kafkas İdareyi Ruhanîyesi'ndeki görevine son verilmiştir.

Şaik'in annesi Mehri Hanım ise baba tarafından Sarvanlı'dır. Yaradılışı itibarı ile son derece fedakâr biri olan Meh-ri Hanım, görgülü, zeki, kişilik sahibi ve dindar bir kadındır. Öyle ki, dinî taassuba karşı olan Şaik, "Xatireler" inde, annesinin bu özelliğinden dolayı evlerinin âdeta bir "mövhûmat yuvasını" andırdığını söylemekten kendini alamaz (E5, s.70).

Babasının resmî görevi sırasında ekonomik açıdan durumları oldukça iyi olan Şaik'in, Yusuf Ziya ve Rukiye olmak üzere iki kardeşi vardır. Yusuf da tıpkı babası gibi ilmî konulara merak salmış, eğitim ile ilgili kitaplar yazıp tercüme yapmıştır. Hatta "Azerbaycan Dilinin Qramatikası" adlı ders kitabıyla oldukça başarılı bir çıkış yaparak, Feridun Bey Köçerli gibi birçok âlimin iltifatlarına mazhar olmuştur.

1889'da ilkokula başlayan Şaik, ilk bilgilerini "Qori Séminariyası" öğretmenleri tarafından Türkçe olarak hazır-

lanmış tek kaynak olan "Veten Dili" adlı ders kitabından alır. Zâkir, Puşkin, Lermantov, Krilov gibi yazarların kitapta yer alan eserlerini beğeniyle okur ve ezberler. Daha ilk öğrenimi sırasında ilgisini çeken bu yazarlar, onun gelecekteki edebî çalışmalarında oldukça etkili olacak, sanat hayatını büyük ölçüde yönlendireceklerdir.

Şaik, 1893 yılına kadar eğitimini aynı okulda sürdürür. Ancak bu tarihten itibaren onun için farklı bir muhitte birlikte yeni bir dönem başlayacaktır. Zira oldukça dindar bir kadın olan annesi Mehri Hanım, Horasan'a gidip İmam Rıza'nın makamını ziyaret etmek istemektedir. Bu istek, bir süre aile içi tartışmaya sebep olsa da sonunda Mehri Hanım'ın dediği olur ve Şaik, annesi, kardeşleri Yusuf, Rûkiye Hanım ve hizmetçileri Meşedî Peri ile birlikte aynı yılın yaz aylarında Tiflis'ten ayrılır.

Horasan'a geldiğinde beşinci sınıfa geçmiş olan Şaik, bir süre eski yöntemlerle eğitim veren bir mollahaneye ardından nispeten yeni metodların uygulandığı Yusuf Ziya Mektebi'ne devam eder. Bazı olumsuzluklara rağmen okul müdürü Mirze Yusuf'un kendisine sahip çıkmasıyla 1899 yılına kadar buradaki öğrenimini sürdürür. Bu ara okuduğu eserlere bağlı olarak içindeki yazma hevesi yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır. Yazdıklarının Mirze Yusuf tarafından beğenilmesi, onun bu yöndeki hevesini daha da artırır.

Eğitim amacıyla Horasan'da kaldığı bu yedi yıl içerisinde Fars Dili ve Edebiyatı, Türkçe, Mantık, Psikoloji ve Tarih okuyan Şaik, bu yıllarda okul dışındaki ferdî çalışmalarıyla da kendini yetiştirmeye çalışmıştır. Ancak bütün bunlardan daha da önemlisi, aynı yıllarda sosyal hayatla ilgili ilk izlenimlerini edinmeye başlamış, ileride dünya görüşünün şekillenmesinde birinci dereceden rol oynayacak tespitlerde bulunmaya başlamıştır.

İnsanların gerçek huzuru herşeyden önce kendi aile hayatlarında aramaları gerektiğini düşünen ve yaradılışı itibarı ile evcimen bir tabiata sahip olan Şaik, annesinin de tavsiyeleri

ile, 1906 yılında, terbiyeli ve dindar bir ev hanımı olan Râziye Hanım ile evlenir. Ancak onun gerçek aile saadetini yakaladığı bu izdivaç fazla sürmez. Daha önceden rahatsızlığı olan Râziye Hanım, evlendikten sonra sağlığını tamamen kaybederek 1911'de vefat eder.

Râziye Hanım'ın ölümünden sonra, kısa süren bu aile mutluluğunu tekrar bulamamaktan korkan Şaik, uzun bir süre evlilik kavramını telâffuz etmemiş, ikinci evliliğini on yıl sonra, 18 Nisan 1921'de, Şahzade Hanım'la yapmıştır. Aslen Derbend'li olan Şahzade Mirzabeyov, eğitimi ve kültürü ile evlilik hayatı süresince onun en büyük yardımcılarından biri olmuştur.

1922'de Şaik'in bu evlilikten Altunsaç adlı bir kızı olur. Ancak Altunsaç iki ay kadar yaşar. Bu hâdise de yine Şaik'in yüreğinde derin yaralar açar.

Abdulla Şaik'in ikinci çocuğu Kemal Talıbzade'dir. Babasının da büyük emeği ile Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nden mezun olan Kemal Talıbzade, bugün Akademik Profesör Doktor unvanı ile Azerbaycan'da edebî çalışmalarını sürdürmektedir. Şaik daha sonraki yıllarda da, yine bu evlilikten Gülbeniz adında bir kız, İldırım adında bir oğul sahibi olmuştur.

Abdulla Şaik 24 Temmuz 1959'da vefat etmiştir. Vefatı birçok gazete tarafından manşetten verilmiş, aynı günlerde onun eğitim hizmetleri ve sanatçı kişiliği hakkında makaleler yayınlanmış, Adil Efendiyev, Memed Suad, Samed Vurgun, Süleyman Rüstem, Mir Mehdî Seyidzade, Mirvarid Dilbazi, Tefvik Bayram ve Bahtiyar Vahabzade gibi Azerbaycan'ın önde gelen birçok şairi, şiiirleriyle onun edebiyat dünyasındaki yerini dile getirmişlerdir. 25 Temmuz'da Şaik'in cenaze merasimi için hükümetçe görev çıkartılmış, cenaze, önce M. Magomayev adına Azerbaycan Devlet Filarmonisi'ne götürülmüş, ardından sanatçıya karşı son görevlerini yerine getirmek üzere toplanmış olan, aralarında hükümet erkânı, ilim,



sanat ve kültür adamlarının da bulunduğu kalabalık bir grup tarafından Fahrî Hıyaban'a götürülerek defnedilmiştir.

## B.Edebî Kişiliği

Abdulla Şaik'in edebiyat dünyasını tanımaya ve edebiyata ilgi duymaya başladığı yıllar, öğrenimini tamamlamak üzere Tiflis ve Horasan'da bulunduğu yıllardır. Yazar ilk edebî çalışmalarına Rus Edebiyatı'ndan yaptığı çevirilerle başlar. Önce Krılov'dan "Sazendeler" piyesini Farsça'ya çevirir. Ardından aynı anlayışla, yine aynı yazardan "Qurd ve Pişik", "İki Öküz", "Meymun ve Gözlük", "Qarğa ve Tülkü" gibi piyes çevirileri gelir. Diğer taraftan eski tarzda Farsça yazılmış olan şiirler de bu ilk çalışmalar arasındaki yerini alır. Ancak daha çok aşk, muhabbet konularının ele alındığı bu şiirler, gerek form, gerek üslûp, gerekse muhteva açılarından geleneğin devam ettirildiği şiirlerdir ve onun ileriki yıllarda yakalayacağı sanat anlayışından oldukça uzak çalışmalardır. Yazar, bu ilk çalışmalarından sonra, okul müdürü Mirze Yusuf'un da tavsiyeleri ile, Türkçe şiirler yazmaya başlar<sup>1</sup>.

Azerbaycan'da Çar tarafından 1905'de ilân edilen hürriyet manifestosunun sebep olduğu sosyal ve siyasî gelişmeler, Şaik'in sanat hayatının ilk döneminin başladığı yıllardır. Zira bu dönem birçok Azerbaycanlı aydın gibi, kendisinin de hükümetçe verilen sözlerin yerine getirilmemesi üzerine büyük bir hayal kırıklığı yaşadığı ve bütün ümitlerin yarımına bağlandığı romantik söylemlere yöneldiği bir dönem olmuştur. Yazar bu yıllardan itibaren "Bir Guş (1907)", "Niye Uçdu? (1907)", "Hürriyet Perisine (1908)", "Yâd Ét!(1908)", "Bir Necme (1909)", "Veremli Heyat (1909)", "Her Şey Köhne (1909)", "Zamanın İnkılâbçılara (1910)", "Hamımız Bir Güneşin Zerresiyik (1910)" ve "Simurğ Quşu (1914)" gibi, bir anlamda ömür boyu peşinden koşacağı, sosyal ve siyasî beklentilerini dile getiren

şiirler yazmaya başlamıştır: "Çarizmin hile olarak işlediği bu tedbirleri men o zaman büyük xeyirxahlıq kimi qeblu étdim. Bir çox müasirlerim kimi, men de hürriyyet haqqında şe'r yazmağa başladım."<sup>2</sup>

1905 mene vérdi senet şövqünü,  
O ziyalı iksirden men de aldım qol-qanad.  
Duydurmuşdu göylere ucalmanın zövqünü  
Sévgi, inam ve ümid aşıl原因 bir heyat.  
Mindim xeyal yürüşlü ilhamımın altına,  
O buludlu fezanın atıldım üst qatına.<sup>3</sup>

Aynı dönem içerisinde zıt duyguları bir arada yaşayacak olan Şaik, "Parçalar (1908)", "Sonbahar (1910)", "İreli (1914)", "Fidan (1914)", gibi şiirlerinde yaşamayı seven, geleceğe ümitle bakan bir şair olarak karşımıza çıkar. Onun, sanatının ilk döneminde kaleme almış olduğu bu şiirler, özellikle dönemin panoramasını gözler önüne sermesi açısından oldukça önemli çalışmalardır. Yaşanan siyasî çekişmelerin sosyal hayatta yarattığı tahribat, insan aklına ve geleceğe olan inanç, insan ve vatan sevgisi, milletçe yükselme arzusu, çalışana muhabbet, hümanizm, eski düzene duyulan nefret, adaletsizliğe itiraz ve toplumsal saadet gibi konular, şairin bu yıllarda kaleme aldığı eserlerinin esas karakterini oluşturur.

Sanat hayatının bu ilk döneminde bir taraftan 1905 manifestosunun sebep olduğu sosyal tahribatı ve bu tahribatın son bulacağına inandığı gelecek günleri farklı ruh halleri içerisinde ortaya koyan Şaik, diğer taraftan, mevcut hâdiselerle paralellik arz eden sosyal çarpıklıkları gözler önüne serer. Bu yıllarda kaleme aldığı bazı eserlerinde bu yöndeki kaygılarını ortaya koyar. Bu anlamda "Merhemedli Edhem (1908)", "İki Famil-

<sup>2</sup> Abdulla Şaik, Eserleri 5 (Haz: Kemal Talıbzade), Yazıcı Neşr., Bakı, 1978, s.179.

<sup>3</sup> Abdulla Şaik, Eserleri 2, (Haz: Kemal Talıbzade), Azer Neşr., Bakı, 1968. s.104

<sup>1</sup> Abdulla Şaik, "Köhne Dünya", Azerbaycan Jurnalı, Nu:11, Bakı 1954, s. 92.

yanın Mehvi (1910)" gibi manzum hikâyeler, âdet, ahlâk, an'ane, kanlı çekişme, düşmanlık gibi konuların tahlili açılarından oldukça önemli eserlerdir.

Şaik 1905 İhtilâli sonucu yaşadığı hayal kırıklığının bir benzerini 1917 yıllarında yaşamıştır. Zira bu tarihte Çar hükümetinin devrilmesi ve gerçekleştirilen ihtilâlle yeni bir meclis için ilk adımların atılması bütün Azerbaycan'ı ümitlendirmiş, birçok Azerbaycanlı aydın gibi, o da bu hâdisenin bir kurtuluş olduğunu düşünmüştür. Ancak kısa sürede, daha önceki gibi, bu ihtilâlin de bir aldatmaca olduğunun anlaşılması, beklentileri konusunda çelişkili bir ruh hali sergileyen şairi tekrar kurtuluş arayışlarına yöneltmiştir.

1918 yılında Türkiye'nin de yardımları ile kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti dönemi ise, yazarın özellikle millî eğitim, millî kültür ve millî kimlik konusundaki fikirlerini büyük bir ruh coşkuluğu içerisinde çalışmalarına yansıttığı yıllar olmuştur. Şair, duygularını rahatça dile getirebildiği bu yıllarda kaleme aldığı "Vetenin Yanık Sesi", "İntizar Qarşısında (1918)", "Türk Adem-i Merkeziyet Fırkası Müsavat'a ithafen Marş (1918)", ayrıca "Yeni Ay Doğarken (1917)", "Araz'dan Turan'a (1920)" gibi ileriki yıllarda yasaklanacak olan şiirleri ve ders kitapları ile, yeni neslin millî şuur sahibi olması yolunda yoğun gayret sarfetmiştir.

Şaik'in bazen iyimser bir ruh hâli içinde geleceğe yönelik beklentilerini ihtiva eden söylemlere yöneldiği, bazense tamamen bedbin bir psikolojinin ifadesi olan duygularını terennüm ettiği eserleri, onun, ilk dönemde izlediği sanat çizgisinin en belirgin özelliklerindedir. Sürekli değişen duygu dünyasının yarattığı ezikliğin bir ifadesi olan bu tavır, onun bu yıllarda yazdığı birçok şiirde görülebilmektedir.

Sovyet Devri olarak bilinen ve 1920'de Bolşeviklerin Bakü'ye girdiği yıllarda başlayan yeni dönem, Azerbaycan'da hayatın hemen hemen her safhasında yeni uygulamaların yaşandığı yıllar olmuştur. Ancak bu yıllarda, kurulmaya çalışılan yeni düzenin bir gereği olarak, her türlü kültürel çalışma takibe alın-

mış, bu gelişme, edebî hayata çok daha önce girmiş olan ve tüm birikimlerini kendi insanlarına hizmet yolunda seferber etmiş olan birçok yazarın daha dikkatli davranmasını gerekli kılmıştır.

O güne kadar beklentileri doğrultusunda bazen karamsar, bazense ümit dolu çıkışlar yapan yazar, yeni devrin başlaması ile birlikte sanat anlayışı açısından daha istikrarlı bir çizgiye yönelmiştir. Sovyet devrinde yapılan yenilikleri medeniyet adına atılmış olumlu adımlar olarak değerlendiren Şaik, hükümetin eğitim alanındaki hamlelerini, okul ve kurs açma girişimlerini, kadın hakları ve sosyal eşitlik konularındaki düzenlemelerini, milleti adına iyi değerlendirilmesi gereken bir fırsat olarak görmüş ve çalışmalarını bu anlayış çerçevesinde yürütmüştür. "Ordenle telif edilen şairlerden biri de menem. Bir qoca yazıcı kimi é'tiraf édirem ki, evvellere nispeten daha qüvvetli eserlerimi Sovét hakimiyeti dövründe yaratmışam. Bu illerde pédagoji fealiyyétim daha böyük miqyas alıb."<sup>4</sup>

Yeni düzenlemelerin hayata geçirilmeye çalışıldığı bu yıllarda da, ilk döneminde olduğu gibi, sık sık geçmişe dönerek yeni ile eski hayat tarzı arasında kıyaslamalar yapan şair, Bakü'deki petrol işçilerinin, emekçi kesiminin hayat şartlarını ele almış, hayatın gerçek yüzünü ve beklentileri, son derece realist tasvirlerle ortaya koymuştur: "Bu iki lövhe mende boranlı ve dumanlı günlerden sonra güneşli yaz seherine qovuşmuş adamlarda olan bir hal doğurur. Bu çox tebiidir. Müdhiş fırtınalardan ve ezici istirablardan sonra heyat ne qeder dadlı olurmuş. Bu zövqü, bu sévinci men bütün qelbimle duyuram"<sup>5</sup>.

Ancak geçmiş ile gelecek üzerine yapılmış olan bu muhakemeler 1930'lara kadar sürmüştür. Zira bu yıllardan itibaren edebiyat bir propaganda vasıtası haline getirilmiş başlangıç açısından oldukça iyimser olan şair, Stalin'in sahneye çıkması ile

<sup>4</sup> Abdulla Şaiq, Eserleri 4 (Haz: Kemal Talıbzade), Azer Neşr., Bakı, 1977., s. 380.

<sup>5</sup> Abdulla Şaiq, "İlham Menbeyimiz", Kommunist Qezéti, Bakı 20 Dékabr 1949.

birlikte oldukça zor günler geçirmeye başlamıştır. 1934 yılında sağlık nedenleri gerekçe gösterilerek öğretmenlikten el çektirilmiş, kendine ait olan okuma parçaları ders kitaplarından kaldırılmış, eğitimle ilgili programları yasaklanmıştır. 1937-1938'de özellikle Türk ve Müslüman toplumlarına karşı uygulanan sindirme politikası karşısında bunalıma düşen şair, Ruhulla Ahundov, Tağı Şahbazı, Atababa Musaxanlı, Hüseyin Cavid, Ali Nazmi, Ahmed Cevad, Yusuf Vezir Çemenzemini, Mikayıl Müşfiq, Ali Münzib gibi yakın dost ve öğrencilerinin halk düşmanı ilan edilmesi üzerine bunalıma girmiş, o yıllarda yazdığı, ancak bir kısmını yakarak imha etmek, bir kısmını ise yazılış tarihlerini tahrif ederek saklamak zorunda kaldığı bazı şiirlerinde, Türk milleti adına kurduğu bağımsızlık hayallerinin sönmeye gitmekte olduğunu büyük bir eziklik içerisinde dile getirmiştir<sup>6</sup>.

Rejimden kaynaklanan bu sıkıntılı yıllar sırasında patlak veren ve bütün dünyayı bir şekilde etkileyecek olan İkinci Dünya Savaşı, diğer birçok yazar gibi, Şaik'e de muhteva açısından yeni bir istikamet tayin etmiştir. Şaik, 1941 yılında Almanya'nın Sovyet topraklarını tehdit eder hale gelmesiyle birlikte tamamen epik bir söylem içine girmiş, bu doğrultuda sık sık Azerbaycan'ın şanlı geçmişine dönerek, halka kahramanlık duyguları aşılmasına çalışmıştır.

Şaik'in, sanat hayatının ikinci safhasını oluşturan Sovyet Devri'ndeki çalışmaları daha çok sosyal nitelikli olup, yeni konular ve bedîî hususlar açısından oldukça geliştirilmiş bir özellik taşımaktadır. Nitekim onun hemen bütün edebî türler üzerinde gösterdiği başarı, bu yıllarda -bazı olumsuz gelişmelere rağmen- geniş kitlelere ulaştırılabilmiş, başta Rusça olmak üzere, Türkçe (Türkmen Türkçesi), ve Ermeni, Gürcü, Tacik, Kumık dillerine çevrilmiş veya aktarılmıştır.

<sup>6</sup> Bu bilgileri Abdulla Şaik'in oğlu Prof Dr. Kemal Talıbzade'den aldık. (Ayrıca bk.: Kemal Talıbzade "Gaddarlığın Poetik İnkârı", Edebiyyat ve İnceneset Qezeti, Bakı, 29 İyul, 1988)

## 1. Sanat, Edebiyat ve Dil Anlayışı

Abdulla Şaik'in sanatçı kişiliğini ele alırken, onun eserleri, bu konudaki fikir ve uygulamaları ile kendisi hakkındaki yorumlar bizlere önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu bilgilerle birlikte şairin, sanat eseri ve sanatçıya bakış açısını, dönemin en önemli iki dergisi olan Füyuzat ve Molla Nesreddin ile olan münasebetlerini, ayrıca yine aynı yıllarda öne çıkmış olan romantizm ve realizm konusundaki yaklaşımlarını değerlendirmek, onun sanat anlayışını ortaya koymak bakımından gerekli bulduğumuz konuları teşkil etmektedir.

**Füyuzat-Molla Nasreddin:** Abdulla Şaik'in sanat anlayışını ortaya koyarken üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da onun, Füyuzat ve Molla Nesreddin dergilerine bakış açısıdır. Çünkü bu dergiler, sanat anlayışları bakımından dönemin önemli polemiklerine odaklık etmiş iki farklı anlayışın temsilciliğini üstlenmişlerdir.

1906 yılında Ali Bey Hüseyinzade yönetiminde yayın hayatına başlayan Füyuzat, daha çok millî değerleri ön plana çıkarma gayretleri ile tanınmış bir dergidir. Kadrosunda, Ahmed Ağaoğlu, Ali Merdan Bey Topçubaşı, Ahund Mir Mehemed Kerim, Ahmed Kemal, Hasan Sebrî Ayvazov, Halid Hürrem, Sabri Beyzade gibi önemli yazarları toplamış olan bu dergi, edebî anlamda Türkiye'deki Servet-i Fünûn çizgisine sahiptir. Füyuzat, sayfalarında zaman zaman Namık Kemal, Abdülhak Hamid Tarhan ve Tevfik Fikret gibi şairlerin şiirlerine de yer vererek, bir anlamda Türkiye ile Azerbaycan arasında kültürel bir köprü kurmayı amaçlamıştır. Aynı yıllarda yayım hayatında olan Molla Nasreddin ile bazı fikir ayrılıkları gösteren Füyuzat, dönemin edebî ve siyasî tartışmalarına rehberlik etmiş en önemli yayım organlarından biridir.

Füyuzat ve Molla Nasreddin arasındaki tartışmaların başladığı bir dönemde sanat hayatına atılan Abdulla Şaik, her iki dergi ile de zaman zaman münasebetle kurmuştur. Başlangıçta



daha çok yazdığı çocuk şiirleri ile aile ve okul terbiyesi üzerinde yoğunlaşmış olan Şaik, özellikle ilk yıllarda Füyuzat'ın yazar kadrosu arasındadır. Ancak bu temayülü, siyasî ve edebî bir tercih olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmaz. Çünkü 1905 yılından itibaren siyasî ve edebî kimliğini yeni yeni kazanmaya başlayan Şaik, bu yıllarda henüz Füyuzat ile Molla Nasreddin arasında sürüp giden tartışmaların nedenlerini çözme gayreti içerisindeydi: "Men 1906-1907-ci illerde mistik burjuva edebiyatı ile réalist edebiyat arasında inqılaba, siyasi hadisele-re, iki müxtelif cepheden yanaşan Molla Nesreddin ile Füyuzat arasında geden mübarizeni derk étmirdim."<sup>7</sup>

O yıllarda iki dergi arasında belli bir seçim yapamamış olan Şaik, bir süre -tıpkı devrin diğer romantikleri gibi- 17 Ekim aldatmacası karşısında, oldukça karamsar bir psikolojiyle, "Niye Uçdu?", "Bir Ulduza", "İdeâl ve İnsanlık", "Bir Quş" gibi romantik eserler yazmıştır. Bu yaklaşım daha çok Füyuzatçıların benimsediği ve geliştirdiği bir anlayıştır. Ancak hemen kaydedelim ki, Şaik, bu yıllarda duyuş ve ifade açılı-rından Füyuzat'ın sanat anlayışına uygun eserler yazmış olsa da, bazı açılardan ondan ayrılır. Bu anlamda şairin Batı'dan alınan yeni fikirlere açık bir tavır sergilemesi, realist çıkışları, dilde halkçılık ilkesine ve Halk edebiyatına karşı beslediği muhabbet, onu Füyuzatçıları'dan ayıran özellikler olarak karşımıza çıkar. Zaten bu derginin özellikle ilk yıllarda benimsemiş olduğu dil anlayışının kendisine uygun olmadığını ve polemiklerin eski-yeni kavgasına dönüştüğünü görünce yavaş yavaş Molla Nesreddin'e yönelmeye başlamıştır (E5, s.307). Abbas Zamanov onun bu noktada yaşadığı çelişkiyi şu sözleri ile özetler: "Molla Nesreddin edebi cereyanı ile mürtece Füyuzat edebi cereyanı arasında tereddüt keçirirdi. Be'zen Molla Nesreddinçilere be'zen ise Füyuzatçılara teref, méyil gösterirdi. Ancaq yaradıcılığının ümumi ruhu e'tibarı ile o Füyuzatçılardan çox Molla Nesreddinçilere yaxın idi."<sup>8</sup>

Hemen eklemek gerekir ki, Şaik'in zamanla Füyuzat'a karşı mesafeli davranmasının bir sebebi de ülkedeki siyasî gelişmelerin bir sonucudur. Çünkü ileride ayrıca ele alacağımız üzere, Füyuzat'ın milliyetçi bir kimlik ile öne çıkmış olması, o yıllarda şartlar gereği siyasî konularda ihtiyatlı davranmak zorunda kalan Şaik'in, bu dergi ile olan münasebetlerinde ölçülü hareket etmesini gerekli kılmıştır.

Aynı yıl Celil Memmedkulizade yönetiminde Tiflis'te çıkarılmaya başlanan Molla Nasreddin dergisi ise, realist ve daha çağdaş çizgileri ile faaliyetlerini yürütmektedir. Çarizm'in izlediği baskı politikasına karşı halkı şuurlandırmak için içtimaî, edebî ve fikrî anlamda somut eserler ortaya koyan Molla Nasreddin, Ali Ekber Sâbir, Abdurrahim Hakverdili, Ali Mö'cuz, Mehmed Said Ordubadî, Ali Nazmi, Selman Mümtaz, Alikuli Gamgüsar gibi yazarlarıyla, Azerbaycan edebî diline yeni bir ruh kazandırma gayreti içindedir. Bu arada Necef Bey Vezirli, Süleyman Sani, Abbas Sehhet gibi Azerî edebiyatının önde gelen isimleri, kadroda yer almasalar da, anlayış itibarı ile Molla Nasreddin'i desteklemektedirler. Derginin bu yıllarda verdiği mücadele "XX Esr Azerbaycan Edebiyatı Tarixi" adlı eserde şu sözlerle ortaya konur: "Azerbaycan tenqidi réalistlerinin böyük xidmeti ondan ibaret olmuşdur ki, onlar köhne dünyanı yıxmaq, cemiyyeti xilas étmek yolunda fedakarlıqla çalışmışlar. 'Molla Nesreddin' ve onun böyük mektebi heyatımızı, cemiyyetimizi bu köhnelik cengelinden xilas étmeye, féodal münasibetlerin çirkin, felaketli olmasını hamıya başa salmağa, bütün perdeleri qaldırmağa, heyatı çılpıqlığı ile, heqiqeti acılığı ile göstermeye, addımlar atmağa, sayıq qalmağa çalışmışdır."<sup>9</sup>

Molla Nasreddin'in yayın hayatına başlamasından sonra sık sık Tiflis'e gelen Sâbir ve Sehhet, Şaik'in, gıyaben de olsa, Celil Memmedkulizade'yi tanınmasını sağlamışlardır. Bu yıllarda Memmedkulizade'nin realist anlayışı ve dünya görüşü

<sup>7</sup> Abdulla Şaik, "Köhne Dünya" Azerbaycan, Nu:2, Bakı 1956, s. 44.

<sup>8</sup> Abbas Zamanov. "Abdulla Şaik", Birleşmiş Neşr.Metb. Bakı 1956, s. 7.

<sup>9</sup> Mir Celal-Firidun Hüseyinov, 20-ci Esr Azerbaycan Edebiyatı Tarixi, Maarif Neşr., Bakı 1974, s. 198.

Şaik'i etkilemiş, onun Molla Nasreddin'e duyduğu sempatiyi daha da artırmıştır. Ahundzade'nin edebî mektebini devam ettiren Memmedkulizade, Şaik'in ifadesi ile Azerbaycan edebiyatında, "...dan ulduzu kimi parlanmış, nüfuzedici şefeqlerle yakın ve uzaq ölkeleri işıqlandırmış" (E5,s.196) bir sanatçıdır. Yine bu yıllarda Celil Memmedkulizade'nin, genç şairin Debistan'da yayınlanmış olan ilk şiiri "Ananın Oğluna Layla Demesi" hakkında bir parodi yazması ve bunu Molla Nasreddin'de yayınlaması da, Şaik'i için için gururlandırmış, onun muasır ve güncel meselelere yönelmesinde etkili olmuştur.

Şaik, bütün bu gelişmelere bağlı olarak yavaş yavaş Molla Nasreddin'e meyletmiş ve bu derginin yazar kadrosu ile irtibat kurmaya başlamıştır. Şair, bu maksatla Azerî edebiyatında yenilikçi kanadın temsilcileri, F. Köçerli, A. Sehhet, M. Hadi, H. Câvid, A. Sur gibi yazar ve öğretmenlerle tanışarak onlarla edebî anlamda fikir alışverişine girmiştir. Daha baştan itibaren her türlü yeniliğe açık, çağdaş bir tavır sergileyen ve milletini çağdaş bir zemin üzerinde geleceğe hazırlama kaygısı taşıyan yazar, kısa bir süre içerisinde tercihini ortaya koymuş, eğitimci kişiliği, halkın diline ve edebiyatına duyduğu sevgi, halkını makûl ölçüler içerisinde çağdaş dünya ile tanıştırmaya arzusu, onun Molla Nasreddin'e yönelmesine neden olmuştur: "Molla Nesreddin mecmuesinin çox ardıcıl edebi ictimai siyasi istiqameti var idi. Metbuatımız tarixinde çox möhim yér tutan ictimai-siyasi heyatımızın, edebiyatımızın inkişafında böyük ehemmiyeti olan bu mecmuénin ilk nömresinden aldığım te'sir héç bir qezét ve jurnaldan almamışam..."(E5, s.193).

Yine bir başka makalesinde (E5,s.153), Molla Nasreddin'in Azerbaycan'da girmedığı ev kalmadığını, onun herkes tarafından büyük bir iştahla okunduğunu, o güne kadar hiçbir gazete ve derginin, halkça böylesine bir sevgiyle kucaklanmadığını ifade eden Şaik, bu yıllardan sonra Molla Nasreddin'i daha yakından takip etmeye başlamış ve derginin sanat anlayışını benimseyerek eserlerinde yansıtmaya yoluna

gitmiştir. Söz gelimi onun 1910'da yazdığı "Bir Meleke" adlı şiiri tamamıyla Molla Nasreddin'in Zengezur bölgesindeki açlığı işleyen yazılarının tesiriyle ortaya çıkmıştır.

Şaik, ileride kaleme alacağı bir makalesinde bir süre aralarında tereddüt geçirdiği Füyuzat ile Molla Nasreddin dergilerinin değerlendirmesini de yapmıştır. "Molla Nasreddin" (E5,s.193-196) adını taşıyan bir hatırasında, başyazar Mirze Celil'in, siyasî baskılara karşı verdiği mücadeleyi büyük takdir hisleri ile ortaya koyan yazar, Molla Nasreddin'in, çar memurlarının ve köhneperestlerin nüfuzunu kırmak, çalışanların haklarını almak, onlara hürriyetlerini kazandırmak için gayret göstermiş en önemli yayın organı olduğunu vurgular. Gerçi Füyuzat da aynı amaçlar doğrultusunda çalışmış, hürriyet konusundaki ateşli söylemleriyle aynı mücadeledeki yerini almıştır. Ancak Füyuzat'ın izlediği yol, devrin şartlarına göre pek geçerli olmayıp, bu yolda sarfettiği çaba da istenilen ölçüde değildir. Yazar, aynı makalesinde bu konudaki tespitlerini şu sözleriyle ifade eder:

"Füyuzat mecmuesi de öz sehifelerinde neşr étdiyi şé'r ve meqalelerde hürriyyeti müdafie édirdi. Molla Nesreddin mecmuesi de. Ancaq bu hara, o hara. Fars şairi yaxşı déyir:

Şekker-i Mazenderan ü şekker-i Hindustan,  
Her do şirinenend, emme in koca vo on koca.

Ye'ni:

Mazandaran şekeri ve Hindistan şekeri,  
Her ikisi şirindir, ancaq bu hara, o hara." (E5,s.195).

Şaik'in edebî anlamda Molla Nasreddin çizgisine yönelmesinde etkili olan bir diğer yazar da Ali Ekber Sâbir'dir. Sâbir, Molla Nasreddin'deki faaliyetleri ve özellikle satir türünde gösterdiği başarı ile edebî hayata yeni bir soluk kazandırmış, dönemin birçok yazarı üzerinde etkili olmuştur. Yazar, o yıllarda Sâbir etkisi altında küçük satirik denemeler yapmış, onun şiirlerindeki mazmun ve motiflerden yararlanma yoluna gitmiştir.

Sanat hayatına Farsça lirik gazellerle başlayan ve 1905-1907 yılları arasında Azerbaycan romantik şiirinin Hadi ve

Sehhet'ten sonra en önemli edebî şahsiyetleri arasına giren Şaik, özellikle Molla Nasreddin'i benimsedikten sonra realist bir çizgiye yönelmiş, bu anlayış doğrultusunda "Mektub Yé-tişmedi", "Esrimizin Qehremanları", "Tülkü Hecce Gédir", "Tıq-Tıq Xanım" gibi bir dizi eser kaleme almıştır. Ancak Molla Nasreddin anlayışı ile yazdığı bu eserlerinde, daha çok edebî kişiliğini ön plana çıkarmış, siyasî anlamda yine geri plânda kalmaya özen göstermiştir. Böyle bir tavır takınmanın ideâllerini baltalayacağını düşünen Şaik, sanatçı ve eğitimci kişiliği ile, hangi fikirden olursa olsun, bütün Azerbaycan'ı muhatap almış, halkının necip duygularını, yüksek ve hümanist emellerini terennüm etmiştir. Nitekim Samed Vurgun, onun bu yönünü, 1956'da kendisine ithafen yazdığı bir mektupta: "Sizin adınız her bir Azerbaycanlı için doğma ve ezizdir." şeklindeki sözleri ile dile getirmektedir." (E5, s. 401).

Bu değerlendirme sonucunda şunu söyleyebiliriz ki, Abdulla Şaik, sanatının farklı safhalarında belli temayüller içine girmiş, ilk yıllarda Füyuzat yazarları ile yakın ilişkiler içinde olmuş, bu dergide bazı yazılarını yayınlamıştır. Sonraki yıllarda ise Molla Nasreddin'e karşı derin bir muhabbet beslemeye başlamıştır. Ancak özellikle yenileşme yolundaki gayretleri açısından bu dergiye karşı büyük bir hayranlık besleyen Şaik, herşeyden fazla önem verdiği dil konusunda zaman zaman Molla Nasreddin ile de ters düşmüş, Füyuzat'a karşı sergilediği tavrı, bu kez Molla Nasreddin'e göstermiştir. Tüm iyi niyetlere ve sadeleştirme gayretlerine rağmen Molla Nasreddin'in cümle kuruluşu açısından Rus ve Arap tesiri altında olduğunu ifade eden Şaik, bu konudaki fikirlerini de eleştirel bir üslûpla ifade etmekten geri durmamıştır. Yine Şaik'in satır tûrüne pek itibar etmemiş olması da, onu Molla Nasredinciler'den ayıran bir diğer özellik olarak gösterilebilir.

Kıscacası, olgunluk döneminde edebî anlayış ve dünya görüşü itibarı ile Molla Nesreddin'e daha yakın görünüm sergileyen Şaik, hiç bir zaman tam anlamıyla bu dergilerin daimî kadrosu arasında yer almamıştır: "Her iki terefdin

noqsanları açıkaçığına gördüyüm için iqtidar ve iste'dadım dahilinde héçbir te'sire qapılmadan eserlerimi sade anlayışlı hem de edebi bir dilde yazmaya çalışırdım." (E5, s.307) Zaten Şaik'in, realizmi tam anlamı ile benimsediği Sovyet Devri'nde bile romantizmden büsbütün kopmamış olması, onun bu yön-deki tavrının en açık göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

**Romantizm-Realizm:** Şaik'in, bu yıllarda iki önemli sanat anlayışı olarak öne çıkan romantizm ve realizm hususundaki temayülleri de, yine onun sanat anlayışı hakkında bizlere önemli ip uçları vermektedir.

Bilindiği üzere XX. yy'da istiklâl mücadelesi içine girmiş olan Azerî edebiyatında, Hayat, Füyuzat, Şelâle, İkbâl gibi periyodik yayınlardaki yazıları ve ayrıca neşrettikleri eserleri ile Çar rejimine karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesini kalemleriyle destekleyen romantik şairler, halkın bu konudaki azmini kuvvetlendirmek amacıyla tarihin şanlı sayfalarına yönelmişler, duygu ve düşüncelerini büyük bir ruh coşkuluğu içerisinde aktarmışlardır. Bu tavır sosyal hadiselerle bağlı olarak günden güne gelişen realizm ile birlikte, romantizme olan rağbeti de artırmıştır. Azerbaycan'da yüzyılın başlarından itibaren etkili olmaya başlayan romantizm, edebî sahaya Rusya ve Türkiye olmak üzere iki ayrı koldan girmiştir.

Azerbaycan edebiyatında istiklâl mücadelesi ruhunun bir yansıması olarak ortaya çıkan romantik tavır, önce, İbrahim Tahir Musayev, Ağa Dadaş Cevherizade Münirî, Ali Abbas Müznib, Abdülhalık Gafurzade, Seyyid Zerber gibi isimlerce edebî eserlere taşınmış, söz konusu yazar ve şairler, daha çok kahramanlıklarla dolu tarihî hadiseleri yücelterek millî duygular açısından toplumu şuurlandırmayı amaçlamışlardır. Diğer taraftan Hüseyin Câvid, Mehemed Hadi, Abdulla Şaik, Abbas Sehhet, Ahmed Cevad gibi isimler ise, Azerbaycan halkının bağımsızlık mücadelesini desteklemek için bu konularla birlikte sosyal meseleleri de ele almışlar ve aynı ideâli bu anlayış çerçevesinde paylaşmışlardır. Ancak ilk gruptaki yazarlar zamanla ideolojik bir çizgiye yöneldikleri için devrin şartları gereği yete-



rince etkili olamamışlarken, diğer grup, gerek muhteva, gerekse şekil açılarından yeniliklere açık, siyasî anlamda da ılımlı bir tavır sergileyerek daha başarılı ve kalıcı olmuştur. Azerbaycan edebiyatının gerçek romantikleri olarak bilinen bu şairler, epik ve dramatik şiiri yeni şekillerle denerken, sone ve halk şiiri tarzlarından da yararlanmayı ihmal etmemişlerdir. Azerbaycan'da Abbas Sehhet, Mehemmed Hadi ve Hüseyin Câvid'in temsilciliğinde güç kazanmış olan bu anlayışı eserlerine aksettiren isimlerden biri de Abdulla Şaik Talıbzade'dir. Ancak bu şairler, Azerbaycan Romantik edebiyatının temsilcileri olmakla birlikte sanat, zevk, üslûp ve dünya görüşü itibarı ile zaman zaman birbirlerinden ayrılmışlardır. Söz gelimi Abbas Sehhet ve Hüseyin Câvid romantizm ile birlikte realizmi de sürdürürken, Abdulla Şaik zamanla tamamen realist bir anlayışa yönelmiş, Mehemmed Hadi ise, hayatının sonuna kadar romantik anlayışa bağlı kalmıştır.

Sanat hayatının olgunlaşmasıyla birlikte giderek realizme meyledecek olan Şaik, ilk yıllarında romantik tesirler altında yazmış ve bu çizgisinde de oldukça başarılı olmuştur. Bir başka ifadeyle, bu yıllarda ilhamını daha çok insan sevgisi, vatan sevgisi ve halkçılık anlayışından alan Azerbaycan romantizmi, Şaik'in yeni yeni şekillenmeye başlayan sanat anlayışında geniş yer bulmuştur: "XX esr Azerbaycan romantik edebiyatının ümumbeşeri ehemmiyetini esasen üç amilde axtarmaq lazımdır: humanizminde, vetenperverliyinde ve xalqiliyinde. Humanizm idéyasının qayesinde şexsiyyetin azadlığı, insan huququnun toxunulmazlığı ve qayğıkeşliyi durur. Vetene bağlılık, xalqın istek ve arzularının réallaşması üçün gösterilen se'yi XX esr romantik senetkarlarını klasik Azerbaycan ve élece de dünyanın mütereqqi romantikleri ile bağlayır. Hemin xüsusiyyet hele rüşeym halında A. Şaiq yaradıcılığının ilk illerinde de özünü gösterir."<sup>10</sup>

<sup>10</sup> Ebulfez İbadoğlu, "Şaiq Hümenizmi Haqqında Be'zı Qeydler", Azerbaycan SSR Élmmler Akadémiyası Xeberleri, Edebiyyat-Dil ve İncesenet Sériyası, Bakı, Élm Neşr., Nu:2, Bakı 1974, s. 15.

Şaik'in ilk yıllarda böyle bir etki altında kalmış olmasının nedenlerinden biri, ülkede cereyan eden siyasî gelişmelerdir. Özellikle genç şairin 1905'te verilen vaatlerin yerine getirilmemesi nedeniyle içine düştüğü bunalım, onu, bütün ümitlerin geleceğe bağlandığı romantik söylemlere yöneltmiştir (E5, s.183). İlk yıllardan itibaren, sosyal meseleler karşısındaki duyarlılığını ortaya koyan şair, bu yöndeki izlenim ve beklentilerini, farklı ruh hâlleri içerisinde eserlerine yansıtmış, bu tavır, onun, milleti için göz yaşı döken sanatçılar arasında anılmasına neden olmuştur. Nitekim yaşanan sosyal ve siyasî keşmekeşe duyulan tepki, insan aklına ve geleceğe olan inanç, insan sevgisi, milletçe yükselme ve toplumsal saadet anlayışının subjektif terennümü, bu yıllarda genç şairin şiirlerindeki değişmez özelliklerindedir. Ancak bu çöşkunluk biraz önce de belirttiğimiz gibi ilhamını sürekli değişen kaynaklardan alan bir çöşkunluktur. İhtilâl öncesinde bizzat yaşadığı adaletsiz uygulamaları büyük bir nefretle karşılayan şair, yaşadığı psikolojiyi bazen aydınlık bir gelecek avuntusu içinde, bazense bütün ümitlerini kaybetmiş olmanın verdiği eziklik içerisinde eserlerine aksettirmiştir. İçinde bulunduğu duygusal depresyonu romantik bir yaklaşımla mısralara aktaran Şaik, ilhamını da yine bu hayatın yaşanmazlığından almıştır. Halil Alimirzeyev, "Vetenperver Şaiq" adlı makalesinde Şaik'in bu özelliğini şu sözleri ile ifade etmektedir: "Doğrudur. A. Şaiqin eserlerinde azadlıq, beraberlik, inqilabi mübarize motifleri bezen mücerred, bir qederi ümumi şekilde terennüm olunur. Lakin onun romantikası bütünlükde sağlam nikbin ruhlu bir romantikadır. Bu romantikasının esasında her şeyden evvel, insanı sefil ve miskin bir hala salan köhne dünyaya qarşı derin nifret hisleri durur."<sup>11</sup>

Abdulla Şaik, bu ilk dönemde yazdığı ve hürriyet özlemini, tabiat, vatan ve insan sevgisini terennüm ettiği, yaşanan sosyal çarpıklıkları tenkit ettiği çalışmaları ile bir anlamda

<sup>11</sup> Eli Mirzeyev, "Vetenperver Şaiq", Edebiyyat ve İncesenet Qezeti, Bakı 25 Dêkabr 1981.

devrin siyasî ve edebî gidişatının panoramasını gözler önüne sermiş, Azerbaycan romantizmine fikir, konu ve bedîî hususiyetler açısından yeni bir ses getirmiştir: "A. Şaiq'in poeziyası romantik senetkarın ictimai telatümler, inqilablar dövrü olan esrimizin evvellerinde yaşadığı heyecanları, düşünceler axarını izlemek üçün qiymetli material vérir."<sup>12</sup>

Azerbaycan'da aynı yıllarda Şaik'inde etkisinde kalacağı bir diğer akım da realizmdir. Zira XX.yy'ın başlarından itibaren romantizm, bu yöndeki yaklaşımlar çerçevesinde gelişmesini sürdürürken, edebiyatın malzemesi olmaya başlayan sosyal hâdiseler ve bu hâdiselerin çekirdeğini teşkil eden insan unsurunun gerçekçi yaklaşımlarla ele alınmaya başlaması, bir diğer anlayış olarak rağbet görür. Toplumda cereyan eden rahatsızlıklar, uğranılan haksızlıklar, yoksulluk, zenginlik, Çar rejimince uygulanan sindirme politikası, yaşananlara dayalı bir anlayış çerçevesinde ortaya konulur. Çar hükümetinin baskısından kurtulmak ve demokratik bir idareye kavuşmak arzusunda olan C. Mehmedkulizade, M. E. Sâbir, M. S. Ordubadî, A. Hakverdili, N. B. Vezirli gibi yazarlar, fikirlerini, dolaylı yollardan da olsa, realist bir anlayışla eserlerine yansıtma yoluna giderler. Asrın başlarından itibaren aktif bir hâl alan işçi hareketlerinin, yoksul işçi sınıfının ve köylünün acınası durumunu dile getirerek mevcut idarenin ve varlıklı kesimin kurduğu düzene karşı çıkarlar. Toplumdaki sınıf farklılığına son vermeyi ve her türlü yeniliğe açık bir düzen kurmayı hedefleyen bu yazarların edebî anlayışı, Azerbaycan edebiyatında realizm fikrinin yerleşmesini sağlar. Bu yıllarda faaliyet gösteren söz konusu yazarların başlıca gayesi, Çar hükümetinin müstebid uygulamalarını halka anlatmak, böylece verilmekte olan mücadeleye onların da katılımını sağlamaktır. Abdulla Şaik'in, sanat hayatına atıldığı günlerde duyduğu konu ve ifade açılarından daha çok romantik bir tavır sergilediğini ifade etmiştik. Ne var ki, yaşanan hayatın zor şartları, zamanla, ruh

dünyasına bağlı olarak, onun sanat anlayışında da bazı değişikliklere yol açar. Bir başka ifadeyle, bu değişimin en önemli nedeni, şairin etrafında sürüp giden sosyal meseleler olmuştur. Zira bu yıllarda Bakü'de gündün güne ağırlaşan şartların ve kapitalist anlayışın felç ettiği sosyal hayat, onun dünya görüşünü hayli etkilemiştir: "Heqiqeten dünyada en büyük mekteb heyatdır. İnsanlar heyata atılarak qarşısına çıxan manéelerle çarpışmaq, onun dadlı ve acı cehetlerini dadmaqla, büyük tecrübe sahibi olur. Heyatda müzderib olmayan, onun acılıqlarını dadmayan, mübarizedeki zövqden binesib olan insanlar ne heyatın zövqünü, ne de onun qayesini anlamış olurlar. İzdirab insanları islah edir, çalışmağa, Çarpışmağa sine gererek, meta-net ve istiqametle irelilemek yollarını aydınlaşdırır; her şeyden ziyade insanları heyatiledirir ve onda esrin taleb étدیyi yeni bir görüş ve mefkure doğurur." (E4, s.294).

Teyyar Cavadov, bir makalesinde: "Müasirleri onu 'ürekden gelen hissler şairi' adlandırırldılar."<sup>13</sup> şeklindeki sözleri ile, Şaik'in, sanat hayatının ilk yıllarında, sosyal meseleler karşısındaki subjektif tavrını vurgulamaktadır. Cafer Handan ise, bu tespiti onaylamakla birlikte, şairin zamanla değiştiğini, objektif bir sanat anlayışına yöneldiğini şu sözleri ile ifade eder: "A. Şaiq, romantik xeyallarla uğraşırken arzusuna çata bilmir. Gétgêde ictimai varlığa yaxınlaşdıqça heyatın réal mübarizelerinden ilham aldıqça onun yaratıcılığında réalizm kök salmağa başlayır."<sup>14</sup>

Şaik'in kendi ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, kalemini toplum yararına kullanma arzusu, onun, hâdiselere olan yaklaşım biçimine yeni bir istikamet kazandırmış, başlangıçtan itibaren "halkçılık" ilkesine olan bağlılığı ile dikkatleri çekmiş olan yazar, zamanla değişen sosyal ve siyasî şartlar sonucunda

<sup>13</sup> Teyyar Cavadov, "Abdulla Şaiq'in Name'lum Tércümeləri", Ulduz (Aylık Edebiyat ve Senet Jurnalı), Nu:6, Azerbaycan Neşr., Bakı İyul 1991, s. 51.

<sup>14</sup> Cafer Xendan, Azerbaycan Edebiyyatı (20.Esr), Azerbaycan SSR HMQ Neşr., Azerbaycan Qıyabi Pédagoji Enstitüsü, Bakı, 1939, s. 99.

<sup>12</sup> Bekir Nebiyév, agm., s. 118.

realizme yönelmiştir. Gerçi o, ihtilâlden önce de zaman zaman bu duygular çerçevesinde yazdığı realist eserleri ile yaşadığı yılların sosyal gerçeklerini yansıtmaya yoluna gitmiş, insanların hayat mücadelesini, geçim derdini realist tasvirlerle ortaya koymuştur. Söz gelimi sanat hayatının ilk devresinde yazdığı "Mektub Yétişmedi" ile Bakü'deki petrol işçilerinin hayatını, işverenlerin daha fazla kazanmak için çalışan kesim üzerinde oynadıkları oyunları ayrıntılarıyla ortaya koyan Şaik, bir sanatçı olarak, ezilen bu insanlara sahip çıkmayı önemli bir sorumluluk addetmiştir. Ancak onun bu anlamdaki hassasiyeti büyük ölçüde realizme meylettiği yıllarda başlar. Özellikle Molla Nasreddin dergisini tanıdıktan sonra giderek daha da sahipleneceği realizm, eserlerine yeni bir çehre kazandırır. Bu yıllardan itibaren yoksul kesim arasında kol gezen sefalet, ümitlerini geleceğe bağlayan zavallı insanlar, onun eserlerinde daha somut tasvir ve tahlillerle yer almaya başlar ve sonraki yıllarda "realizm nedir?" sorusuna verdiği: "Her şeyden evvel réalizm heqiqi edebiyattır. İdéal arxasınca qoşmaqtan özünü men éden ve heqiqeti müşahide éden edebiyattır." (E4, s.457) şeklindeki cevabı ile tercihini kesin bir ifade ile ortaya koyar.

Şaik'in, realizmi benimsemesinde Rus edebiyatından Lermantov, Gogol ve Krılov'un büyük etkileri olmuştur. Ancak Modern Azerbaycan edebiyatını kuran Mirze Feteli Ahundov, birçok konuda olduğu gibi Şaik'in realist anlayışa yönelmesinde en büyük rolü oynayan yazarların başında gelmektedir. Onun eserlerindeki canlı tasvirleri büyük bir hayranlıkla karşılamış olan Şaik, Ahundzade'nin bu özelliğini şu sözleri ile ifade etmektedir: "Mirze'nin yaratmış olduğu tipler o qeder heqiqi ve heyatidir ki, qaréler ve tamaşaçılar muhitde gördükleri şexslerden yüzlerce misal olarak göstere bilerler. Onun eserlerini tamaşaçılara çox te'sir étmesini hem esrinin ona düşman kesilmesinin başlıca sebebi budur ki qarélerin ve tamaşaçıların bir qisminde teqdir bir qisminda nifret hissi oyadır." (E4, s.176). Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, Şaik'in realizmi sadece, Ahundzade, Memmedkulizade ve Sâbir rea-

lizminin bir devamı olmaktan ibaret değildir. Yazar, ihtilâlden önce eski hayatı, inkılâbî fikirleri ortaya koyarak çalışanların emeğini kıymetlendirmiş, insan hukukunu yüceltmıştır. Sovyet Devri'nde ise daha çok halkın yeni hayat tarzını, yeni medeniyet ve sanat uğrunda mücadele meselesini ön plana çıkarmıştır. Onun realizminde eşya ve insan sadece maddî yanıyla değil, psikolojik boyutuyla da ele alınmıştır. Bu özellik yazarın daha çok hikâye ve romanlarında görülmektedir. Şaik'in realist anlayışındaki inandırıcılık ve tabiiyet en güzel hususiyetlerdendir. Bu anlayışla kaleme aldığı eserlerde didaktik bir amaç, insana duyulan sevgi vardır (E4, s.287). Şaik'in giderek realizme meylenmiş olması, onun, romantizmden tamamen vazgeçtiği anlamına da gelmemelidir. Bir başka ifadeyle, bu iki anlayış onun eserlerinde, birlikte yer almıştır. 1920'ye kadar olan dönem içerisinde "Bu da Bir Şé'r-i Fani-yi Diger", "Bir Ulduza", "İblisin Huzurunda" gibi romantik şiir ve hikâyeler yazan Şaik, aynı yıllarda "Ekinçi", "Ekinçi ve Xan", "Nişanlı Qız", "Dağlar Sultanı", "Köç" gibi hayatın gerçek yüzünü aksettiren realist eserlere de yer vermiştir. Mirze İbrahimov, Şaik'te realizm ile romantizm anlayışının birlikte geliştiğini ifade ederken<sup>15</sup>, Ebulfez İbadoğlu bu noktayı: "Abdulla Şaiqin bedii yaratıcılığında romantik vüs'et réalizmle bir vehdet teşkil edir."<sup>16</sup> şeklindeki sözleri ile vurgulamaktadır. Yazar bir başka makalesinde<sup>17</sup> de Şaik'in bu tarzını, reel hayatın subjektif bir yaklaşımla sunulması olarak değerlendirir. Gerçekten de Şaik'in de bizzat ifade ettiği gibi, inkılâptan önce 1909 ve 1910 yıllarında kaleme alınan "Köç", "Mektub Yétişmedi" ve inkılâptan sonra yazılan "Anabacı", "Azim Dayı" gibi eserlerde açıkça görülen bu kaynaşma, gerçek hayatın subjektif tas-

<sup>15</sup> Mirze İbrahimov, "A. Şaiq'in Yaratıcılığı ve Réalizminin Be'zı Xüsusiyyetleri Haqqında", (E1, s. 8).

<sup>16</sup> Ebulfez İbadoğlu, "Humanist Senetkâr", Azerbaycan Müellimi, Bakı 24 Févral 1971.

<sup>17</sup> Ebulfez İbadoğlu, "Şaiq Hümenizmi Haqqında Be'zı Q'vdler", Azerbaycan SSR Élmmler Akadémiyası Xeberleri, (Edebiyyat-Dil ve İncesenet Sériyası), Nu:2, Bakı, Élm Neşr.,Bakı 1974, s.18.



virlerinden başka birşey değildir (E5, s.367). Ancak bu arada söz konusu tavrın sadece Şaik'e ait bir özellik olmadığını da belirtmek gerekir. Zira o yıllarda Azerbaycan edebiyatında etkili olan bu iki akım, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış bir konumda değildir: "Yirminci esr Azerbaycan romantizmi ile Azerbaycan réalizmi arasında uçurum, Çin seddi olmamıştır. Ye'ni, bu romantizm réalizme qarşı olmamıştır. Eksine, dövrün qabaqcıl edebi cereyanı olan réalist üslubdan müsbet me'nada tesirlene tesirlene inkişaf étmiştir."<sup>18</sup>

Edebiyat dünyasının, ferdî meselelere itibar etmediği, farklı yaklaşımlarla da olsa tamamen sosyal hayata yöneldiği bu dönem, şüphesiz ki bu kaynaşmanın en önemli sebebi olarak gösterilebilir. Çünkü bu yıllarda edebiyatın en önemli meselesi olan hürriyet ve sınıflar arası mücadele gibi sosyal meseleler, farklı yaklaşımlarla da olsa romantiklerce de işlenmiş, ideâlize edilen gerçekler romantikleri de bir parça realist yapmıştır (E4, s.175). Romantik üslûbun kullanıldığı eserlerde, cemiyetin muhtelif tabakalarının hayatı aksettirilmiş, özellikle Azerbaycan köylülerinin mâişet meseleleri dile getirilmiştir: "İnsanların heyatında köklü deyişiklik yaratmağa can atan romantik senetkarlar büyük idéallarla yaşayırdılar. Me'nen tehqir olunmuş insanların xilasını adeten, merhemet ve vicdan mefhumunu qesb étmeyi ictimai mezmunda axtaran romantiklerin idéalları öz zamanına göre mütereqqi de olsa mahiyetce bir tereflidir."<sup>19</sup> Nihayet Şaik'te de daha ilk yıllardan itibaren kendini gösteren romantik ve realist temayüller, Sovyet Devri'nde de devam etmiş, ancak realizm gittikçe daha ağır basmaya başlamıştır. Özellikle son dönemlerde güçlü bir realizm yakalayan Şaik, yine de romantik anlayıştan tam anlamıyla uzaklaşmamış, bu özellik onu, tenkidî realistlerden farklı kılmıştır.

**Edebî Gelişme Sürecinde Üç Safha:** Edebiyatın kendi zaman ve zemininden aldığı ilhamla gelişerek olgunlaştığını ifade eden Şaik, bu anlamda yaşanan safhaları, "Şifahî Edebiyyat Dövrü, İxtılat Dövrü, Taklid ve İktibas Dövrü" olmak üzere üç başlık altında değerlendirmektedir.

**Şifahî Edebiyat Devri:** Şaik, sanat hayatının ilk yıllarından itibaren Halk edebiyatına karşı derin bir muhabbet beslemeye başladığını ifade etmektedir. Ancak onun bu yöndeki ilk temayülleri, çocukluk yıllarında, Borcalı kazasının Sarvan Köyü'nde, bir süre yanında kaldığı Yusuf Emi sayesinde başlamış, burada ondan dinlediği masal, bilmece, atalar sözü ve meseller, halk kültürüne ve geleneğine olan hevesini daha da artırmıştır. Ayrıca yine aynı dönemlerde hizmetçileri Meşedi Peri'den öğrendiği nağıllar da onun bu yöndeki birikimlerine katkı sağlamıştır (E5, s.183).

"Dilimiz ve Edebiyyatımız" adlı makalesinde: "Bizim él edebiyyatımız o qeder vüs'etlidir ki, onu yazmaqla qurtaracaq şeylerden deyil." (E5, s.122) şeklindeki sözleri ile Türk Halk edebiyatının kültürel zenginliğini vurgulayan yazar, yine bir başka makalesinde, sanat anlayışının şekillenmesinde en büyük payın halk kültürüne ait olduğunu ifade eder: "Folkloru öyrenmek mene xalq dilini, xalq zövqünü, xalq adet ve en'enelerini öyrétdi. Her şeyden çox xalqı ve vetenimi daha derinden sévirdim." (E5, s.185).

Şaik'in Halk edebiyatına karşı gösterdiği bu ilginin temel nedeni, ondaki saf ve samimi havadır: "Géniş bir saheda qol-budaq atarak istediği kimi inkişaf ede bilmeyen lirik xalq yaradıcılığında böyük senet aramak doğru déyildir. O, bizde dağ çiçeklerindeki, tebiî reng ve qoxudan aldığımız hiss ve teessürü oyada bilir. Onun gözelliyi tebiilik, sadelik ve semimilikden ibarétdir ve bize temiz dağ havasını teneffüs etdirdiyi üçün sévimlidir." (E4, s.340).

Halk edebiyatı sahasındaki çalışmalarını, Real Mektebi'ndeki görevi sırasında daha da zenginleştirecek olan Şaik, aynı yıllarda yeni malzemeler derlemek sureti ile Halk edebi-

<sup>18</sup> Memmed Ceferov. Azerbaycan Edebiyyatı'nda Romantizm, Élm Neşr., Bakı 1963, s. 31.

<sup>19</sup> Ebulfez İbadoğlu, agm., s. 18.

yatı araştırmalarına bizzat katılmıştır. Öğrencilerini bu konuda görevlendirmiş, onların getirdiği nağıl (masal), bayatı, atalar sözü, tapmaca (bilmece) gibi ürünleri değerlendirmiş, bu derlemelerden bazılarını yazdığı ders kitaplarına serpiştirmek suretiyle öğrencilerinin istifadesine sunmuştur.

“Elekber Sabir’in Edebiyatımızdaki Ehemiyeti ve Mövqeyi” adlı makalesinde, “Ümumiyyetle edebiyat tam istiqlalını buluncaya qeder üç böyük dövr keçirmelidir.”(E5, s.134) şeklindeki sözleri ile edebî gelişmede yaşanan safhaları gruplayan Şaik, bu devirlerden ilkinin halkın öz benliğinde teşekkül etmiş ürünlerle vücut bulduğunu ifade eder. Şaik’e göre, her milletin, her kavmin dış tesirlere maruz kalmadığı devirlerde, halk arasında yaşayan bir edebiyatı vardır ve bu edebiyat müşterek zevklerin, geleneksel, kültürel mirasın yaşatıldığı Şifahî Halk edebiyatıdır. Bu edebiyat sahası ki, “...xalq heyatını ve onun daxili alemini olduqça geniş ve etraflı olaraq ehate ede bilmiş”, halkın öz kaynaklarından beslenerek, “eski tarixi vesiqelerde ve xüsusen aile heyatı ve quruluşunun bir çox mühüm cehetlerini”(E4,s.340) yansıtabilmiştir. Bu sahayı tüm zenginliği ile işleyen Halk şairi, kaynağını halkın temel değerlerinden alan eserleri ile öz kültürlerini yabancı tesirlerden koruyabilmiştir: “Xalqı yaşadacaq böyüdeceq ve insanlıq alemine az bir zamanda sağlam bir ünsür yetişdireceq dilini mümkün oldukça yabancı ünsurlardan qorumuş ve onu müxtelif cehetlerden esmekte olan rüzgarlardan mühafize éde bilmişdir. Zaman ve mühitin éhtiyacına göre qeblu éedilmesi lazım olma kelmeleri de öz dilinin ruhuna ve ahengine uyduraraq qeblu étmışdir.”(E4, s. 348).

Kültürel birikimlerin muhafazası yanında halkın eğitimliğini de üstlenmiş olan, onun ahlâk ve edebî zevk hususlarında olgunlaşmasını sağlayan bu şairlerin dile getirdiği “...öz şiirler ve dastanlarda, Cevanşir, Babek, Köroğlu, Kerem, Nebi, Hacer kimi xalq qehramanlarının sarsılmaz irade ve cesaretlerini”, onların çağdaş karakterlerini bulmak mümkündür (E5,s.184). İşte bütün bu kaynaklar ve çalışmalar “dağ çéşmele-

ri”kadar temiz ve samimi nitelikleri ile bugünkü Azerbaycan edebiyatının millî unsurlarla bezenmiş olan ilk safhasını teşkil eder (E5, s.225).

Tıpkı Azerbaycan gibi, hemen hemen bütün Türk toplumlarının geçmişte böyle bir dönem yaşamış olduklarını ifade eden Şaik, bu zenginliğin zamanla kültürel istilâlara maruz kaldığını, özellikle de İslâmiyet’in kabulünden sonra bu anlamda büyük bir tahribat yaşandığını vurgular: “İslamiyetden evvel türk dilli xalqların öz qövmi heyatlarını terennüm éden sağlam ve semimi yazı ve ağız edebiyatı var idi. Çöl heyatı yaşayan ve içlerine bir néçe eserden beri oturaq heyatı girmiş olan bu xalqlar, zengin bir lisana malik idi. İslam dinini qeblu étdikten sonra eski ictimai ve iqtisadi heyatın deyişmesi ile onlarda herşey değışdi, her şey altüst oldu.” (E4, s.347) Öyle zannediyoruz ki, Şaik’in yukarıdaki “alt üst oldu” şeklindeki sözleri, onun, Halk edebiyatı konusundaki duygularının en açık ifadesidir. Nitekim 1905’ten önceki yıllarda genel temayüle uyarak klâsik tarzda şiirler yazmış olan Şaik, olgunluk döneminde bu şiirlerini “ilk heves” olarak değerlendirmiş, asıl sanat faaliyetlerini halkçılık prensibi doğrultusunda sürdürmüş, Kamran Memmedov’un da ifade ettiği gibi Halk edebiyatını çağdaş konu ve şekillerle yorumlayarak kendine orijinal bir yol tayin etmiştir<sup>20</sup>. M. Hudiyeve bir makalesinde Şaik’in Halk edebiyatına karşı gösterdiği bu ilgiyi: “Yazıcı edebi dille xalq dili arasındaki uçurumu yox étmek üçün él edebiyatını öyrenmeyi meslehet görürdü. Çünkü Şifahî xalq edebiyatında xalq dilinin qudreti, gözelliyi ifade olunmuşdur.”<sup>21</sup> şeklindeki sözleri ile, onun sade dil kaygısına bağlamaktadır.

Özellikle dilin sadeleştirilmesi hususunda Halk edebiyatının geniş imkânlarından yararlanan Şaik, gerek dil, gerekse

<sup>20</sup> Kamran Memmedov, “Necib Müellim Hümanist Senetkâr”, Bakı Qezeti, Bakı 5 May 1971.

<sup>21</sup> Nizami Xudiyev, “Abdulla Şaiq ve Ana Dili”, Azerbaycan Mektebi, Azerbaycan SSR Maarif Neşri’nin Aylık Élmi-Nezeri Pédagoji Jurnalı, Nu: 8, Bakı, August-1975, s. 61.



edebiyat sahasında, millî kültürün yaşatılması adına yeni bir nefes olmuş, asırlar boyu halk şairlerince yüceltilmiş olan öz değerlere sahip çıkan sanatçılar arasındaki yerini almıştır. "Yazıcılarımızın ve Dilçilerimizin Şeref İş'i" adlı makalesinde: "Her bir dövrün edebiyatı ve edebi dili esasen doğma xalq dili ve zengin xalq edebiyatı üzerinde kurulmalıdır." (E4, s.356) şeklindeki sözleri ile edebî zevk konusundaki tercihini de dile getirmiş olan Şaik, gerek ihtilâl öncesinde, gerekse sonraki yıllarda kaleme aldığı eserlerinde, Halk edebiyatı motif ve konularına karşı derin bir hassasiyet göstermiş, edebî zevk, duyuş ve iletişim açılarından halkı ile bütünleşme gayreti içinde olmuştur. Şairin kendi insanı ile kurduğu bu yakın münasebet, onun, Azerbaycan edebiyatında esaslı bir yer edinmesini sağlamış, ona, gücünü halk sevgisinden alan bir sanatçı olma özelliği kazandırmıştır.

*Kültürel Kaynaşma Devri:* Şaik, Horasan'da bulunduğu yıllarda Azerbaycan edebiyatı yanında, özellikle Rus ve Fars edebiyatlarını da öğrenebilmek için söz konusu sahalarda ilgili eline geçen her türlü materyali büyük bir dikkatle tetkik etmiş, hatta hoşlandığı birçok manzum parçayı ezberlemiştir (E5, s.13). Tiflis'ten götürdüğü kitaplar vasıtasıyla bu konulardaki eksikliğini gidermeye çalışan yazar, yine bu yıllarda edebî meselelere daha geniş bir çerçeveden bakabilmek amacıyla klâsikleri okumuş, geleneksel kültürel verimleri ayrıntılarıyla öğrenmeye çalışmıştır: "Faktlar aydın gösterir ki, Şaik daima oxuyan, klassiklerden öyrenerek yazıb yaradan bir senetkardır; lakin o hemişe, bütün idéya yaradıcılıq meselelerinde öz orijinal simasını, milli xarakterini qoruyub saxlaya bilen bir senetkardır. Başqa sözlə, bütün görkemli klassikler kimi, Şaik de edebi irsden ve en'enelerden, sözün heqiqi me'nasında yaradıcı suretdə istifadə etmişdir."<sup>22</sup>

Henüz 16 yaşında iken başladığı Klâsik şiir çalışmalarını 1905'ten sonra tamamen bırakan Şaik, bu yıllardan itibaren

Mirze Feteli Ahundzade'nin öncülüğünü yaptığı çağdaş çizgiye yönelmiş ancak eski edebiyat ile ilgili ilmî çalışmalarını ömrünün sonuna kadar sürdürerek, okuyucularına klâsikleri sevdirmeyi amaçlamıştır. Efrasiyab Bedelbeyli: "Bize Fuzûlî'yi sevdiren Abdulla Şaik olmuştur" şeklindeki sözleri ile yazarın bu konudaki başarısını vurgulamaktadır.

Şaik'e göre kültürel mirasın muhafazası ve geleceğe aktarılabilmesi için Klâsik edebiyatın öğrenilmesi ve öğretilmesi zarurîdir. Nitekim bugünkü -o gün için- manevî gücünü kültürel değerlerine göstermiş olduğu saygıdan, yazar ve şairlerine olan bağlılığından alan Avrupa'da da, klâsik değerler her fırsatta yüceltilerek yaşatılmaktadır (E4, s.100).

Şaik, reel hayatta cereyan eden sosyal hadiselerin, bir şekilde mutlaka edebî hayatı etkileyeceği görüşündedir. Bundan dolayı edebiyat tarihi, aynı zamanda bir milletin geçirdiği tarihî sürecin farklı yaklaşımlarla ortaya konulduğu bir belge niteliği taşır. Edebiyatın siyasî ve tarihî hâdiselerle paralel bir gelişme gösterdiği dikkate alındığında, halkın öz değerlerini yaşattığı Şifahî edebiyatın ardından, kültürel etkilenişimin yaşandığı bir devir gelecektir. Bu devir, özellikle sınır komşusu olan ülkelerin birbirlerini kültürel açıdan etkiledikleri, daha çok güçlü olanların ahlâk, an'ane, dil ve edebiyat açılarından diğerlerini etki altına aldıkları İhtilâl devridir: "Bu dövrün te'siri olaraq yazı, dil, vezni, şekil ve me'na xeyli deyişir. Ümumiyyetle İslam'ı qəbul etdiqten sonra yaratmış olduğumuz edebiyat ixtilat dövrü edebiyatıdır. Bundan sonra héca vezni yérine eruz vezni, türk, uyğur elifbası yérine ereb elifbası kéçir. Yéni dinin, yéni medeniyetin te'siriyle bir çox ereb fars kelme ve terkipleri lisanımıza girmeye başlar. Bélelikle dil, şekil ve me'na bütün-bütüne deyişir. Bu dövrde artık azerbaycanlılar ferdi heyat déyil, ictimai bir heyat dövrünün izler. Feqet ireliye doğru atdığı addımlar çox cansız ve mütereddid olur." (E4, s. 135).

Yazar iyi bir edebiyat tarihi yazmak, edebî hâdiseleri ve dönemleri lâyıkınca belirleyebilmek için her şeyden önce sözü

<sup>22</sup> Tamilla Xalilova, Abdulla Şaik, Tércüme Yaradıcılığı, Yazıçı, 26 Bakı Komıssası Adına Metb, Bakı 1982, s. 19.

edilen bu münasebetlerin esaslı bir şekilde tahlil edilmesi gerektiği kanaâtindedir. Çünkü öncelikle siyasî zeminde patlak veren ilişkiler, giderek toplumsal dokuyu etkilemekte ve kültürel kaynaşmaya neden olmaktadır. Şaik bu açıdan "İxtılat Dövrü" adını verdiği süreci, edebî gelişmenin önemli safhalarından biri olarak değerlendirmiş ve edebiyat araştırmalarında ele aldığı sahanın siyasî, sosyal ve kültürel özelliklerini detaylandırma yoluna gitmiştir. Onun gerek Fars, gerek Rus, gerekse Türk edebiyatı sahasında yaptığı araştırmalarda bu yöndeki çalışmaları görmek mümkündür. Söz gelimi "Azerbaycan ve İran Edebiyatı"(E5, s.207-227) adlı tebliğinde, Fars edebiyatının geçirdiği safhaları tasnif ederken, öncelikle edebî gelişmeyi etkileyen siyasî teşekküllerin kronolojisini vermiştir. Bu çalışmasında Fars edebiyatının geçirdiği tarihî süreci, "Hexamenişler Dövrü, Dara Dövrü, Sasani Dövrü, Xilafetin Süqutuna Qederki Dövr, Teceddüd Dövrü" başlıkları ile veren Şaik, böylece bir anlamda siyasî hâdiselerin edebî devirleri belirlemede bir ölçü olabileceğine de dikkat çekmek istemiştir.

Milletler arasında kültürel kaynaşmaya neden olan unsurlardan bir diğerrinin de din faktörü olduğunu ileri süren Şaik, Türk edebiyatında İhtılât devrinin İslâmîyet'in tesiri ile birlikte yaşanmaya başladığını ifade eder. "Edebiyyatdan İş Kitabı" adlı eserinde, bu etkilenişimin kaçınılmaz olduğunu vurgulayan Şaik, İslâmîyet'in diğer Müslüman milletlerin edebiyatları üzerinde kurduğu hâkimiyeti şu sözleri ile açıklar: "İslami medeniyet bütün islam milletlerini öz nüfuz ve te'siri altına aldığı kimi, o medeniyetin bir cüz'ü olan islami edebiyat da milletler üzerinde te'sirsiz qala bilmezdi. Bu medeniyetin yaratmış olduğu edebiyatda daxi vezn, şekil ve mefkurece tespit edilmiş bir takım esas gaydaların gözlenilmesi mecburi idi." (E4, s. 280).

Bir başka makalesinde: "Ereb hakimliyi ve din istibdadı Ereb dilini bütün milletlere ümumi bir din ve medeniyet dili olarak qeubul étdirmişdi."(E4, s.258) sözleri ile Türk edebiyatının İslâmîyet'in etkisi ile millî kimliğinden tamamen uzaklaş-

tığını, Arap ve Fars kültürü altında şekillenerek, gerek iç, gerekse dış yapı itibarıyla bambaşka bir çehreye büründüğünü ifade eden Şaik, bu dönemi de yine siyasî, iktisadî ve sosyal ölçülerle sınıflandırmayı tercih etmiştir. XIV. ve XIX. yy'lar arasında hüküm süren Klâsik edebiyat anlayışını: "Féodalizmin Kamal Dövründe Tesevvüf Zümresinin Edebi Üslubu", "Féodalizmin Kamal Dövründe Türk Saray Aristokratiasının Edebi Üslubu", "Kapitalizmden Evvelki Ticaret Dövründe Mehelli Féodalzadeganlığın Edebi Üslubu" gibi ara başlıklar altında inceleyen Şaik, bu anlayışın sun'î bir edebiyata neden olduğunu ifade etmekten de geri durmamıştır. Yazar, Arap ve Fars tesiriyle tezahür eden ve saray çevresinde belli bir zümre tarafından işlenip yaşatılan bu edebiyatın, bütün gücünü yine aynı hayatın debdebesinden, eyş ü işret meclislerinden almış olduğunu vurgular ve klâsik anlayışın reel hayattan uzak niteliğini şu sözleri ile eleştirir: "Sarayın uzun bir zaman devam eden qurur ve debdebesi tebiî olarak saray ehlinde eyyaşlıq-epikuréeizm, hissi bedii-estetizm, éşq ve ondan doğan hezz ve elemi terennüm étmek hissi épotizm doğurmuşdu. Odur ki, klassik şairler, sultanların şahların ve saray ehlinin feth ve zeferlerini qesidelerinde mubaliğeli olarak medh ve sena étdikleri kimi, qezellerinde dexi mecazi éşqi, gözelliyi, sefalet ve eyyaşlığı ve bunlardan aldıkları teessür ve heyecanları terennüm édir, ağır qurultulu ve istilahlı kelme ve terkipler, soyuq ve sun'i mecazlar arxasınca yürüyüdüler" (E4, s. 284).

Yine aynı konudaki görüşlerine yer verdiği "Elekber Sabir'in Edebiyyatımızdaki Ehemmiyeti ve Mövqéyi" (E4, s.139) adlı bir başka makalesinde de, gazel ve kaside şairlerinin sadece kendi ferdfi duygularını terennüm ettiklerini ifade eden Şaik, bu şairlerin halktan kopuk bir yol izlediklerini, halkın ise bu gibi şairlere sırt çevirerek, çöllerde çobansız kalmış bir sürü gibi kendilerine yol gösterecek sanatçıları beklediğini vurgulayarak eleştirilerini sürdürür. "Bir Neçe Söz" adlı yazısında ise, halkın bu tepkisini: "Çünkü onun ruhi éhtiivaçlarını te'min éden, öz ruhunu ve zövqünü oxşayan qoşmaları,

neğmeleri ve dastanları var idi.” (E4, s.348) şeklindeki sözleri ile ortaya koyarak bir anlamda kendi tercihini ima etme yoluna gider. Bütün bunların yanında olgunluk dönemine ulaştığı yıllarda tamamen “toplum için sanat” anlayışına yönelecek olan Şaik, her ne kadar Klâsik edebiyatın reel hayattan kopuk niteliğini eleştirse de, onu bütünüyle reddetmez. Hatta o, Modern Azerbaycan edebiyatının teşekkülünde, Halk edebiyatının bütün zengin ve etkin birikimlerinin yanında, Klâsik edebiyatın da büyük pay sahibi olduğu fikrindedir: “Zengin Azerbaycan folkloru Azerbaycan tarixinin bir hissesini teşkil edir. Xalq bedii edebiyatı ve öz güvvesini bir terefdən folklorlardan almışsa, lirik edebiyatımızın ustası olan Füzuli, Vaqif, Vıdadi kimi böyük klassik şairlərimizin sevgi, gözəllik, exlaq və humanizm tərennüm edən əsərləri də Nizami, Mehseti, Xeqani kimi şairlərin təsiri ilə müəyyənleşmişdir. Bu iki böyük ədəbi qüvvət Azerbaycan xalqının əsas xarakterini yaratmışdır.”(E5, s.184).

Abdulla Şaik’e göre, XX. yy’da realist bir çizgiye yönelmiş olan Azerî edebiyatında “toplumculuk” fikri, aslında pek de yeni bir temayül değildir. Yazar Azerbaycan ve İran edebiyatı üzerine yaptığı bir çalışmasında, özellikle Haqanî, Nizamî, Ömer Hayyam ve Fuzûlî gibi sosyal kaygı içinde olan şairlerin yaşadıkları dönemi tüm çıplaklığı ile eserlerine yansıttıklarını, sanatta toplumculuk adına ilk adımı attıklarını belirtir. Bu çalışmasında: “Xeqani qeside yazmaqla iştihar etmişdir. Eş’arı düyümlü isə də, zamanəyə qarşı hayqırdığı vaxt qəlbləri titredəcək qədər səsi xəşin və şediddir.”(E4,s.208) sözleri ile Haqanî’nin toplumcu kişiliğini öne çıkarır.

Mesnevî tarzının mucitlerinden olan ve genel temayülün aksine edebiyatın toplumsal bir fonksiyonu olduğunu düşünen Nizamî de, bu yönü ile Şaik’in hayranlığını kazanmış şairler arasındadır. Nitekim bu hayranlık, Şaik’e sanat hayatının ileriki yıllarında önemli bir ilham kaynağı olacak, ona, konusunu Nizamî’den aldığı yeni eserler yazdıracak, bu çalışmalar yine Nizamî’den yapılan çevirilerle zenginleştirilecektir.

Klâsik şairlerden olan Ömer Hayyam ise, yine sosyal meselelerdeki hassasiyeti ile, Şaik’in üstün tuttuğu şairler arasındadır. Yazara göre özellikle ruba’i alanında en ön sırada yer alan Hayyam, ferdî meseleleri aşmış ve felsefî âleme yönelmiş şiirleri ile dönemin en önemli toplumcu şairlerindedir. “Sırf qüdrət-i edebiyə é’tibarı ilə Xeyyamın rübailəri saf, bürüzsüz açıq ifadələrin mübelliğ olduğu əfkar-ı aliyyə-yi felsefiyyə ilə dolu birer cövhərdir.” (E4, s. 219).

1920’den sonraki sanat hayatında, edebî ve estetik yaklaşımları bakımından realizmi tercih edecek olan Şaik, gerçek bir sanat ehlinin hakikatlere sadık kalması gerektiği düşüncesindedir. Bu anlamda Şaik’in sosyal meselelerdeki hassasiyeti itibarı ile hayranlık duyduğu klâsik şairlerden bir diğeri de Fuzûlî’dir. Yazar Fuzûlî’nin çağlar üstü sanatını, 1928’de yazdığı “Füzuli Haqqında Düşüncələrim” adlı makalesinde şu sözleri ile ortaya koymaktadır: “O, heyatın acı heqiqetlərindən, hissini reqiq şefeqlərindən yüksəlmiş ələ canlı bir abidədir ki, dörd əsrdən beri yaşayır və yaşayacaq. Onu yaşadan mühitini heqiqi və doğru olaraq göstərə bilməsi və ümumi heyatı hissələrlə mütehəssis olabilməsidir” (E4, s.287). Yine 1924’te kaleme aldığı bir başka makalesinde Fuzûlî ile Nef’îyi karşılaştıran ve Fuzûlî’nin aşk hususundaki realist yaklaşımlarını takdir ettiğini vurgulayan Şaik (E4, s.160), bu tavrı, klâsik mazmunları kullandığı bir dönemde bizzat kendisi de sergilemiştir (E2, s.167). İslâmîyet’in kabulü ile birlikte Arap ve Fars etkisi altına girmiş olan Azerbaycan edebiyatında, XVIII. yy’ın sonlarına doğru yeni arayışlar başlamış, manzum sahada Vâqıf’ın başlatıp, Vıdadî ve Zâkir’in geliştirdikleri “dil ve edebiyatta halkçılık” anlayışı ile birlikte yeni bir döneme girilmiştir. Ancak özellikle fikir, şekil, vezin ve dilde, kendine dönüş hareketi olarak bilinen bu anlayış, gerektiği kadar anlatılamamıştır. Siyasî, iktisadî ve içtimai anlamda büyük değişimler yaşandığı halde, halkın beklenti ve ideallerini terennüm edecek eserler ortaya konulamadığı için, klâsik anlayış tekrar rağbet kazanmış ve bir süre daha varlığını devam ettirmiştir



(E4, s.235). Bununla beraber sonun başlangıcı olan bütün bu çabalar, İhtilât devrinin son bulmasını engelleyememiştir. Bu safhadan sonra ise, edebî anlamda daha çağdaş çizgileri yakalamış olan milletlerin taklit edildiği yeni bir devir başlamıştır: “Taklit ve İktibas Dövrü.” (E4, s. 136).

*Taklit-İktibas Devri ve Sonrası:* Abdulla Şaik’e göre, edebiyat hayatında gerek iç, gerekse dış yapı açılarından orijinalitenin yakalandığı “millî edebiyat” safhasına geçmeden önce yaşanan son merhale, Taklit ve İktibas Devri’dir (E4, s. 136). Bu devir, daha çok sanat ve edebiyatta her yönü ile önde olan milletlerin taklit edildiği bir devirdir ve Azerbaycan’da bu süreç XIX. yy’dan itibaren yaşanmaya başlanmıştır: “XIX esrde Azerbaycan xalqına béynelxalq edebi elaqelerinde yéni, evvelkilerden xéyli yétkin bir dövr başlanır. Esrlér boyu yalnız Şerq ve Yunan medeni dünyası ile münasibetde olub, xüsusi ile onlardan birincisinin, şerqin edebi inkişafında mühüm tesir édici iş gören klassik edebiyatımız Azerbaycanın Rusiya ile birleşmesinden sonra, éyni zamanda, Rusiya ve Qerbi Avropa edebi heyatı ile temasa girir.”<sup>23</sup>

Ancak şunu ifade etmeliyiz ki, Azerbaycan edebiyatında, İhtilât Devri’nden Taklit Devri’ne geçiş safhası, Vâqıf tarafından başlatılan Mahâllî Klâsisizm hareketi ile bölünmüştür. Dört beş asırdır devam etmekte olan klâsik ekolün yavaş yavaş terkedilmesi ile daha elverişli bir ortamda serpilip gelişme imkânı bulan bu yeni anlayış, geçici ve kısmen de olsa, Azerbaycan edebiyatında bir “halka dönüş” hareketinin başlamasına öncülük etmiştir: “Dörd-béş esrlik uzun bir zaman yaşamış olan klassik saray edebiyatı gét-géde sönmeye, eski qüvvet ve ehemmiyetini qéyb étmeye başladı. Zaman ilham ve te’sirini iki menbéden -xalqda ve xass zümre-den alan Azerbaycan mahalli klassik edebiyatı zühur étmüştür. Bu edebiyat şairleri kısmen saz şairleri ve kısmen de sınıf şairleri te’sir ve nüfuzuna qapılarak xalqdan yétişmek, xalq ruhunu yaşamaqla bera-

ber, eski sxolastik élmeleri de az çox görmüş ve o münasibetle de tebiî olaraq xass zümre-den de müteessir olmuşlardı.” (E4, s. 306).

Bu yıllarda Vâqıf, Vidadî ve Zâkir tarafından dilde ve edebiyatta halkçılık ilkesine bağlı bir anlayışla geliştirilen Mahâllî Klâsisizm hareketi, Azerbaycan edebiyatına yeni bir çehre kazandırmıştır. Ancak millî edebiyata dönüş anlamında önemli bir adım olan bu atılımın ömrü fazla uzun olamamıştır. Söz konusu sahada yetkin eserlerin ortaya konulamaması ve klâsik anlayışın ısrarlı tutumu, bu edebî hareketin gelişmesini engellemiş, meydanın tekrar eski edebiyatçılara kalmasına sebep olmuştur. Abdulla Şaik, bir makalesinde, bu yıllardaki genel görüntüyü büyük bir burukluk içerisinde: “Dilimiz oldukça qözel ve mentiçe müvafiq bir dildir. Lakin edebiyatımız dilimizden çox géridir; Farsların haman tarz-i seqimi nüfuzu altında boğulmaqda davam étmektedir.”(E4, s.123) şeklindeki sözleri ile özetler. Şaik, 1927’de kaleme aldığı “1905-ci İl İnqılabından Sonra Yétişmiş Edebiyatımıza Sethi Bir Nezer” (E4, s.230-252) başlıklı bir başka makalesinde ise, yine aynı dönemin siyasî-içtimaî ve edebî hadiselerinin ana çizgilerini ortaya koyarak, bu yöndeki eleştirilerini sürdürür.

XIX. yy’ın başlarında, Vâqıf’ın başlattığı mahâllileşme hareketi ile klâsik anlayış arasında cereyan eden polemikler sürüp giderken, Mirze Feteli Ahundzade’nin edebî sahneye çıkması, Azerbaycan edebiyatına yepyeni bir istikamet kazandırmıştır. Bu yıllar, edebî çalışmaların dar çevreden geniş kitlelere yöneltildiği, nitelik açısından toplumsal meselelerin ön plana çıkartıldığı yıllar olmuştur. Yine aynı yıllarda, ideâlizm felsefesi, yerini pozitivizme, klâsisizm ve romantizm ise realizme bırakmaya başlamıştır. İşte böylesine bir geçiş döneminde edebî hayata atılan Ahundzade, yine Şaik’in ifadesi ile mevcut şartlardan aldığı ilhamı ve öz kültüründen edinmiş olduğu birikimlerini, Molier, Gogol gibi batılı yazarların tekniğiyle birleştirerek lisân ve manaca yepyeni bir edebiyat yaratmıştır (E4, s.176).

<sup>23</sup> Tamilla Xalilova, age., s. 5.

Şaik'e göre Ahundzade'nin açtığı aydınlık yolu, gazetesi "Ekinçi" ile geniş kitlelere ulaştırmayı başaran Hasan Bey Zerdabî de yine bu yeniden yapılanma sürecinin ikinci büyük ismi olarak döneme damgasını vuranlardandır. Özellikle Zerdabî'nin millî meselelerde göstermiş olduğu heyecan, yeni fikirlerin dalga dalga yayılmasında, Türk ve Müslüman toplulukların şuurlanması büyük rol oynamıştır. Şaik, sonraki yıllarda, bu yöndeki gelişmelerin artarak sürdü fikrindedir. Bütün bu hadiselerin arkasında ise yine siyasî ve sosyal oluşumlar vardır. Zira bu yıllarda Azerbaycan'daki yeraltı kaynaklarının dünya kapitalizmini harekete geçirmesiyle başlayan hareketlilik, kısa sürede özellikle Bakü'nün büyük bir değişim sürecine girmesine imkân sağlar. Bölge kaynaklarından faydalanmak amacıyla buraya gelen ticaret erbâbı, köylülerden toprak satın almak suretiyle Bakü ve civarına yerleşir. Ancak bir süre sonra ellerindeki kaynakların değerini farkedenden yerli ahâlî ve işçiler, sosyalist propagandaların da tesiri ile örgütlenme yoluna giderler. Çar Hükümeti'nin bu faaliyetleri kırmak amacıyla şiddete başvurmasıyla birlikte Azerbaycan'ın fikir ve edebî hayatını da temelden sarsacak olan hâdiseler başlamış olur (E4, s.232).

Hükümetin 1904'te Japonlar'la yaptığı savaştan mağlûp çıkması, uzun süredir yeni bir meclis oluşturulmasını isteyen, ancak rejime karşı seslerini yükseltmemeyen Kafkas halkları için iyi bir fırsat yaratır. Ardı arkası kesilmeyen miting ve isyanlara daha fazla tahammül edemeyen Çar hükümeti, 1905 yılında, bir hürriyet manifestosu ilan eder. Neticede iktisadî gelişmeye bağlı olarak cereyan eden sosyal hâdiseler kısa sürede edebî sahayı etkisi altına almaya başlar: "Milletlerin ictimai hayatına, ehvali ruhiyyesine te'siri olmuş olan büyük tarihi vaqieler edebiyata da te'sirsiz qalmamıştır. İslahat, tenzimat ve inqilablar hayat-ı ictimaiyatda başqalıq doğurduğu kimi edebiyatda dexi yéni edebi hareketler, yéni meal ve şekiller vücuda getirmiştir. Bu keyfiyyet edebiyatın heyatla sıx-sıx merbut olduğunu çox aydın gösterir." (E4, s.160).

Bu manifesto ile birlikte ülkede esmeye başlayan hürriyet havası, edebî ve fikrî anlamda Batı medeniyetine açık olan yenilikçi kanadı harekete geçirir. Matbuat canlanır; edebiyat dünyasına çok sesli bir atmosfer hâkim olur: "Çar hükümetinin Oktyabr beyannamesinden sonra ölkenin her terefine yayılan matbuat buluddan sıyrılıb çıxan ulduzlar kimi parlamağa başladı."<sup>24</sup> Ancak Çar hükümetinin daha önce aldığı önlemlerin bir sonucu olarak edebî sahada yaşanan bu çok seslilik, zamanla sert tartışmaların vuku' bulacağı bir kutuplaşmaya neden olur. Çünkü XIX. yy başlarından itibaren edebî ve fikrî alanda kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlayan millî uyanış, başta hükümet olmak üzere bazı çevreleri rahatsız etmiş, halkın dil, din, millet gibi kavramlar konusunda şuurlandırılmasından endişe eden Çar, vatanperver Azerî aydınlar arasında sun'î bir tartışma yaratmıştır. Söz konusu tartışmanın fâilleri ise, Azerbaycan edebiyatını muhafazakâr çizgiler içerisinde geliştirmeyi hedefleyen Klâsik edebiyat taraftarları ile, Mirze Feteli Ahundzade'nin öncülüğünde başlayan ve gerçek hayatı daha çağdaş çizgilerle aksettirme amacıyla olan modern anlayışı benimseyenlerdir. Bir anlamda, "sanat için sanat" fikri ile hareket eden gelenekçi kesim, klâsik edebî şekil ve türleri yaşatmaya çalışırken, yenilik taraftarları, Batı ve Rus edebiyatlarından aldıkları dram, hikâye gibi yeni türlerle aktüel konuları hedeflemişlerdir: "Burjya yazıçıları esasen mürtecé romantikler ve sentimental edebiyatın te'siri ile yazıldılarsa, qabaqcıl yazıçılarımızın ekseriyeti réalist Rus edebiyatından öyrénir onu tebliğ édirdiler." (E4, s. 229).

Edebiyatın tam istiklâlini buluncaya kadar üç büyük devir geçirdiğini söyleyen Şaik, orijinal söylemlerin yakalanmasından önceki son safhanın Taklii ve İktibas Devri olduğunu ifade etmektedir. Şaik'e göre bu safha Azerbaycan edebiyatında Mirze Feteli ile başlamıştır. Ancak bu geçiş dönemi, hiç de kolay olmamıştır. Çünkü yeni bir devir, yeni şartlarla oluşur ve

<sup>24</sup> Mir Celal, Azerbaycan'da Edebi Mektebler 1905-1917, A.D.U. Kitabxanası, Bakı 1946, s. 7.

bu şartların tahlili etraflı çalışmaları gerektirir: “Bir dövrdən yeni bir dövrə keçildiği zaman eski idéal, eski heyat altüst olur ve yenilik de onun yerine otura bilmir. Bu teceddüd dövründe yeni éhtirasat ve temayüllerle çırpınan şairler yeni meselelerle karşı-çarşıya, üst-üste gelirler.” (E4, s. 237).

Edebiyatı Arap ve Fars etkisinden, daha doğrusu yabancı etkilerden kurtarmayı hedefleyen bu yeni anlayış, Ahundzade’den sonra yolundan sapmış, bu kez daha çok Rus edebiyatı olmak üzere -tıpkı Türkiye’de olduğu gibi-<sup>25</sup> Batı kaynaklı bir hüviyete bürünmeye başlamıştır. Bundan sonra yapılan çalışmalar ise tüm iyi niyetlere rağmen bir süre Rus, Osmanlı ve Acem taklitçiliğinden öteye geçememiştir.

Abdulla Şaik, XVIII. yy’ın sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlayan ve özellikle 1789 Fransız İhtilâli’nden sonra bütün Avrupa’yı etkileyecek olan demokratik fikirlerin Azerbaycan’a, Rusya ve Türkiye üzerinden ulaştığı fikrindedir. Dolayısı ile sosyal ve siyasî hâdiselerle iç içe olan edebiyat da önemli ölçüde bu yıllardan itibaren toplumcu bir çizgiye yönelmiştir. Rus edebiyatının bu niteliği, “toplum için sanat” arayışları içinde olan ve özellikle Rus okullarında eğitim görmüş Azerî yazarları etkisi altına almış, böylece Rus edebiyatının örnek alındığı Taklit ve İktibas Devri başlamıştır: “Teqlid ve iqtibas dövrü bizde iki büyük qola ayrılır: Birincisi rus edebiyatı teqlididir. Rus mekteblerini ikmal étmiş, rus edebiyatı tesiratına qapılmış genc ziyalılarımız yeni bir edebiyat yaratmağa çalışmışlar ki, bu dövrün başçısı Mirze Feteli, diğer nümayendeleri Necebey Vezirov, Neriman

Nerimanov, Sultan Mecid Qénizade, Ebdürrehim Haqvérdiyev ve başqalarıdır.” (E4, s.136).

Azerbaycan edebî hayatında yeni bir sayfa olan bu dönem, ülkenin ilim ve fikir hayatında da önemli değişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Çünkü bu yıllarda dış dünya ile sıkı bir diyalog içine girilmiş, dil, edebiyat ve matbuat adına önemli mesafeler kaydedilmiştir. Mirze Feteli Ahundzade’nin açmış olduğu yolu takip eden Azerî aydınlar, eski anlayışa karşı tam bir üstünlük sağlamışlardır.

Ancak yaşanılması kaçınılmaz olan bu “istihale” dönemi (E4, s.136), yeni şekil ve muhtevaların tanınması açısından faydalı olmakla birlikte, zaman zaman bazı istenmeyen hadiselere de sebep olabilmıştır. Nitekim Azerbaycan edebiyatı da kısa zamanda da bu istenmeyen sonuçlardan nasibini almış, bu yıllarda millî değerlerden uzaklaşma temayülü had safhaya ulaşmıştır. Ahundzade’nin başlattığı yenilikler, Necef Bey Vezirli, Neriman Nerimanov, Abdurrahim Hakverdili gibi siyasî ve edebî şahsiyetlerce farklı bir istikamete yönlendirilerek sürdürülmüştür. Bu isimler, trajedi ve roman gibi yeni türleri Azerbaycan edebiyatına kazandırırken, Ahundzade’den farklı olarak, Azerî dil ve hayat anlayışından çok Rus hayatına olan aşinalıkları doğrultusunda faaliyet göstermişlerdir (E4, s.235).

Şaik’in “Taklid ve İktibas Dövrü” ismi altında devir tasnifine aldığı bu yıllarda, Azerbaycan edebiyatında etkili olan bir diğer ülke de Türkiye olmuştur. Ancak hemen kaydedelim ki, bu etkinin temelini edebî kaygılardan çok millî duygular oluşturmuştur. Rus edebiyatının bütün özellikleri ile Azerbaycan edebiyatı üzerinde hâkimiyet kurmaya başladığı bu yıllarda, Hüseyin Câvid, Mehmed Emin Resulzade, Yusuf Vezir Çemenzemimli, Ahmed Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey gibi mütefekkirler, Türkiye ile siyasî ve kültürel anlamda yakın bir diyalog içine girmişlerdir. Azerbaycan’da “Hayat”, “İrşad”, “Füyuzat”, “Açık Söz”, Türkiye’de ise “Türk Yurdu”, “İkdam”, Sırat-ı Müstakim” gibi dergi ve gazeteler, bu kültürel

<sup>25</sup> Şaik, “Tofiq Fikret’in Türk Edebiyatı Tarixinde Ehemmiyeti”(E4, s.160-162) adlı makalesinde, Fikret’in yenilikçi kişiliğini değerlendirirken, ondan önce kendini gösteren Klâsik edebiyattan kurtulma çalışmalarının Batı’ya yönelik taklidî bir edebiyatın zuhur etmesine neden olduğunu, özellikle Arayışlar Devri’nin başlarında Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal ve Rezaizade Mahmud Ekrem’in, önce Şark, sonra Garp edebiyatlarına yöneldiklerini, ancak Fikret’in, Servet-i Fünûn’un başına geçmesiyle birlikte reel hayatın edebî mevzu’ haline getirildiğini kaydeder.



alış veriş yürüten başlıca yayın organlarıdır. Bu periyodikler arasında karşılıklı olarak ortak değerlerin yüceltildiği bir yayın anlayışı hâkimdir. Edebî sayfalarda, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Mehmet Emin Yurdakul gibi yazarların eserlerine yer verilmiş, bu suretle iki toplumun kaynaşması arzulanmıştır. Dil birliğinin tesisi için çalışmalar yapılmış, bu amaçla İstanbul ve Bakü arasında gönüllü öğretmenlerin ve araştırmacıların da katıldığı bir çalışma başlatılmıştır. Böylece, Azerbaycan edebî sahasında Rus edebiyatına alternatif, yeni ve oldukça farklı bir anlayış ortaya çıkmaya başlamıştır.

Edebî açıdan temelde Azerbaycan edebiyatını, Arap ve Acem tesirinden kurtarma adına yapılan bu çalışmalar, asıl hedef olan ve millî değerlerin millî dil ve şekillerle ifade edileceği orijinaliteyi yakalama konusunda yeterli olamamış, daha önce Doğu'ya çevrilmiş olan yüzler, bu kez Batı'ya yöneltmiştir. Ancak Şaik'e göre edebî gelişmede varılması gereken asıl hedef, bu safhadan sonra ortaya çıkması beklenen millî edebiyattır. İşte bu yıllarda yayın hayatına giren Molla Nasreddin dergisi, yine Şaik'in ifadesi ile Azerbaycan'da ikinci bir siyasî ve içtimaî inkılâp olmuş, Azerî edebiyatı, öz kimliğine ulaşma yolunda beklenen çizgisine yönelmiştir (E4, s.243).

Şaik, bir makalesinde edebî, içtimaî ve siyasî bir mecmua olan Molla Nasreddin'in, Azerbaycan edebiyatında oynadığı müsbet rolü şu sözleri ile ortaya koymaktadır: "Edebiyyat heyatı eks edebildiği takdirde büyük ehemmiyet kesb edir. Şairlerimiz üzlerini kısmen Türkiye'ye çevirib Gerbi teklid eden tenzimat ve teceddüd dövrü ile başlayan edebiyatı ve kısmen rus edebiyatını teqlid edirdiler. Müxtelif cehetlerden esmekde olan müxtelif rüzgarların qarşısında eyilerek müeyyen bir istiqamet almırdılar. Azerbaycan heyatı Azerbaycan mefkuresi büyük bir böhran keçirirdi. Zaten bu istihale dövrünü her millet keçirmiş ve özünden daha medeni milletleri bir müddet teqlid étdikden sonra heqiqi cereyanı bulmuşdur. Sabir de Şerq ve Qerbin Azerbaycan ruhuna bir şey söyleme-

yen renksiz, yapma edebiyatını teqlid étdikden sonra 'Molla Nesreddin' mecmuesinin onun ruhunda yaxdığı şé'rlere öz dünyasını tapmış ve onunla müvazi yükselmiştir." (E4, s.247).

Mirze Feteli Ahundzade ile başlayan Taklit ve İktibas Devri'nin, Molla Nasreddin'in yayın hayatına girmesiyle sona erdiğini söyleyen Şaik, bu vakıyı daha da özel bir bakış açısıyla Ali Ekber Sâbir'in yetenek ve gayretlerine bağlamaktadır. Yazar, Azerbaycan millî edebiyatının, bağımsızlığını ve istikametini gerçek anlamda Sâbir ile yakaladığı fikrindedir. Onun Azerbaycan edebiyatının gelişmesindeki rolünü, ölümü üzerine yazdığı bir makaleyle ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan şair, bu konudaki fikirlerini: "Yéni dünyalar açdı, qıymetsiz ve büyük yadigarlar bıraxdu da géttdi. Edebiyyatımızı qıpta édecek bir hala getirdi." (E4, s.115-116) şeklindeki sözleri ile özetlemektedir.

**Dil:** 1905 hâdisesinden sonra, 1906 ve 1907 yıllarında Bakü'de toplanmış olan öğretmenler komisyonunun gayretleri ile eğitim sahasında millî beraberliği esas alan bir dizi karar alınmış, alfabenin tedrisi, yeni ders kitaplarının teşkili gibi konularda önemli adımlar atılmıştır. Şaik, Türkçe'nin geliştirilmesi adına resmî faaliyetlerine bu kurultaylara bizzat katılarak başlamış, ders kitaplarının düzenlenmesi, müfredatın belirlenmesi, yeni okulların açılması gibi meselelerde aktif rol oynadığı gibi, zaman zaman Azerbaycan Türkçesi'nin morfolojik yapısı, sentaks, fonetik ve üslup konularında yaptığı araştırmaları ile de dikkatleri çekmiştir.

Şaik'e göre dil, var olma mücadelesi sürecinde kesinlikle ihmâl kabul etmeyecek bir unsurdur. Yazar bu yöndeki görüşlerini bir makalesinde şu sözleri ile vurgulamaktadır: "Yaşamaq meramında olan her bir qövm yalnız mükemmel edebi dile maliq olmaq sayesinde yaşaya biler. Lisani mükemmel suretde islah olmuş bir qövmün milliyetini qövmiyyetini ne zaman ve ne de héç bir silah mehv étmeye qadir olmaz! Zira ki, mükemmel bir dil zemenimizdeki dehşetli silahların en qüvvetlisi ve en dehşetlisidir." (E4, s.117).

Ancak şunu da ilave etmek gerekir ki, A. Şaik ve arkadaşları dil konusundaki çalışmalarını, sadece bir eğitim meselesi olarak yürütme avantajına sahip olamamışlardır. Dönemin siyasî hesaplarını dikkate aldığımızda, bütün bu çalışmaların Azerbaycanı dil tarihinde bambaşka bir yeri olduğunu görürüz. Çar hükümetince yürütülmekte olan asimilasyon politikası ve millî benliğe yaşama hakkı tanıyacak bütün unsurlara yapılan saldırı, o yıllarda dil konusunda gösterilen gayretlerin önemini bir kez daha ortaya koyar. Çünkü mevcut rejimin, belirlediği hedeflere ulaşabilmesi için öncelikle millet kavramının en önemli göstergelerinden olan dil meselesini halletmesi gerekmektedir. Millî dil şuurunda olan bir topluluğu milliyet fikrinden uzak tutmak mümkün değildir. İşte bu nedenle, ileride bu anlayış çerçevesinde alfabe üzerinde oynanan oyunlarla had safhaya ulaştırılacak olan dil tahribatı çalışmaları kapsamında bu yıllarda okullarda Türkçe dersinin okutulması için veli izni esas alınmış, Kafkas Tahsil Dairesi'nce verilen emirle, Türkçe dersi, seçmeli dersler arasına alınmıştır. Anne ve babalar istedikleri zaman çocuklarını bu derslerden alabilmektedirler. Diğer taraftan Türkçe dersi öğretmenleri, gerek statü, gerekse aldıkları ücret itibarı ile diğer branş öğretmenlerinden çok daha aşağı seviyededirler. Hatta bu öğretmenlere resmî kimlik bile verilmemektedir: "Azerbaycan dili müellimleri, ümumiyyetle, orta mekteplerde resmi müellim sayılmadığından başka müellimlerden iki-üç qat az maaş alırdılar. Çar ruhu ile beslénmiş rus pédagoglarının ve müdirlerin Azerbaycanlı müellimlere yüksekden baxmaları ve onların qaba hareket ve refatları idi. Azerbaycan dilinin mecburi olmayıb ehemmiyetsiz bir ders olması, çar hökümetinin ve onun sadıq qullarına yürütdiyi müdhış ve ezici siyaset idi. Bununla béle, ruhdan düşmürdüm." (E5, s. 287-288).

Hâl böyle iken bu yıllardaki temkinli, ama bir o kadar da geleceğe yönelik sabırlı tavrı ile çalışmalarını aralıksız sürdüren Şaik bütün bu tazyik, tahkir ve tahriklere, hatta soruşturmalara rağmen Çar siyasetine mukavemet ederek öğretmenlik

hayatı boyunca öğrencilerine Türkçe'yi sevdirmeye çalışmış, Türkçe dersinin yanında, yönetmelik gereği girdiği Şeriat derslerinde bile Türkçe anlatmaya çalışmıştır. Zira ona göre dil, bir milletin içtimaî, siyasî ve medenî hayatının şekillenmesinde büyük rol oynayan, millî karakteri belirleyen en önemli unsurdur (E5, s.183). Dil faktörünün toplum hayatındaki yerini "Heyat vücuddursa, dil ve edebiyat onun qelbidir. Vücut xeste olarsa ruhun da, qelbin de ondan müteessir olacağı qet'idir." şeklinde, vücut ve ruh bütünlüğü benzetmesi ile ifade eden Şaik, bu yöndeki fikirlerini, sanat hayatı boyunca bağlı kalacağı bir prensip haline getirmiştir.

Dilin geliştirilmesi ve edebî dil esaslarının belirlenmesi konusu, 1905'ten, Sovyet Devri'nin başladığı 1920'ye kadar Azerbaycan basın dünyasında her yönü ile tartışılan önemli meselelerden olmuştur. Bu polemiklerin odaklandığı merkez ise yine Azerbaycan edebî hayatında oldukça önemli yer edinmiş olan Molla Nasreddin ve Füyuzat dergileridir.

Gerek siyasî, gerek içtimaî, gerekse edebî meselelerde yön verici bir rol üstlenmiş olan bu yayınlardan Molla Nasreddin, Mirze Fetheli Ahundzade ve Hasan Bey Zerdabî gibi "dilde halkçılık" prensibini benimseyen aydınları takip edenlerin sesi olmuş, bu konuda "sade dil" tezinin savunuculuğunu yapmıştır. Muhafazakâr kanatta yer alan Füyuzat kadrosu ise, tıpkı Türkiye'deki Servet-i Fünûncular gibi, Arabî ve Fari-sî kelimelerden arındırılmış bir Türkçe'nin edebi söz için yeterli olamayacağını dile getirmişlerdir.

Abdulla Şaik Talıbzade, başlangıç itibarı ile zaman zaman Füyuzat dergisi ile çalışmış olsa da tercihini özellikle dil konusunda hemfikir olduğu Molla Nasreddin'den yana kullanmıştır. Çünkü Şaik'e göre, milletin öz değerlerini yansıtacak olan edebiyat, mazlemesini yine kendi öz kaynaklarından almalıdır: "Vidadi, Vaqif ve Zakir ile başlayan menzum edebiyatımız sağlam ve heqiqi bir istiqamet aldı. Ancaq sonra gelen be'zı şairler yéne de Erebe ve Fars dilleri te'siri altında olan köhne edebi cereyanı ileri sürerek, edebî dili canlı xalq



dilinden ayırmağa çalışdılar. Halbuki, her bir dövrün edebiyatı ve edebi dili esasen doğru xalq dili ve zengin xalq edebiyatı üzerinde qurulmalıdır.”<sup>26</sup>

Ancak burada hemen ifade edelim ki, edebî dil konusunda “halkçı” bir tavır sergilemiş olan Şaik, bu konudaki muhalif seslere karşı da hiçbir zaman ön yargı içinde olmamıştır. Yazar, tarihî süreç içerisinde cereyan eden edebî ve kültürel alış verişleri tabii bir hadise olarak değerlendirmiş, bu etkilenişimden en büyük payın yine dile düşeceği gerçeğini kabullenmiştir. Ancak ona göre kaçınılması mümkün olmayan bu tür münasebetlerde esas olan, temel değerlerin mutlak surette koruma altına alınmış olmasıdır. Çünkü özellikle bu değerlerin en önemlilerinden olan dil konusunda verilecek tavizler, milletin bağımsızlığına gölge düşürür. Nitekim bunun örnekleri tarihî süreç içerisinde en acı boyutları ile oldukça sık yaşanmıştır. Söz gelimi, yıllarca İranlılara ilim ve irfan okutan Türkistan Türkleri bugün -o gün için- üzerlerinde hâkimiyet kuran Fars kültürünün boyunduruğu altında yaşamaktadırlar. Farmlar, silahla yapamadıklarını, üstün edebî çalışmalarını yapmışlardır.(E4, s.118).

Bu tür tehlikelerden sakınmak ve sıyrılmak için dil konusunda belli ilkelerle hareket edilmesini zarurî sayan Şaik, böyle bir çalışma için ciddi bir program hazırlanması gerektiği fikrindedir. Çünkü yine aynı tarihî süreç içerisinde bu yönde yapılan bazı çalışmalar, tüm iyi niyetlere rağmen birtakım olumsuz sonuçlar doğurabilmiştir: “Osmanlı türk edib ve şairleri ise fars ve ereb lisanının şiddetli nüfuzu altına keçdiyinden çox sapma yollara sapmıştır. Mence Osmanlı türk şairlerinin bu halı dillerine olan mehebbetlerinden naşi olmuşdur. Zira ki, dillerini vüs’etlendirmek, mükemel ve edebi bir dil zümresine keçirmeye gösterdikleri ecele meqsedlerinden bütün-bütüne uzaqlaşdırmıştır. Halbuki edebiyat (yazı dili ) dediyimiz ecele ile başa gelen şeylerden déyildir. Esrlerce müqtédir ve tebi

<sup>26</sup> Abdulla Şaik, “Yazıcılarımızın ve Dilçilerimizin Şeref İşi”, Edebiyyat ve İnceneset Qezeti, Bakı 24 April 1944.

şairlerin yaratdıkları bedielerden hüsule gelen bir dildir.” (E4, s.123) Abdulla Şaik, yine bir başka makalesinde (E4, s.383), tıpkı Osmanlı sahasında olduğu gibi Azerbaycan’da da XIX. yy’a kadar Arapça ve Farsça etkisinin hüküm sürdüğünü, bu yıllardan sonra edebî sahneye çıkan Vâqıf ve Mirze Feteli Ahundzade’nin eski anlayışa karşı başarılı bir mücadele içine girdiklerini kaydeder. Şaire göre, onların dile gösterdikleri hassasiyet sayesinde ki, Azerbaycan dil ve edebiyatı gerçek kimliğini yakalayabilmiştir. Ancak bu yazarlardan sonra gelen Neriman Nerimanov, Necef Bey Vezirli, Ebdurrehim Hakverdili, Süleyman Sani Axundov gibi şahsiyetler, Rus edebî dilindeki sadeliği, Azerî edebiyatına kazandırmakla birlikte, belli prensipler dahilinde hareket etmedikleri için özellikle cümle kuruluşu açısından birtakım hatalara düşmüşlerdir. Onların şekil açısından taklide baş vurduklarını, oysa Azerbaycan Türkçesi’nin cümle yapısı itibarı ile Arapça, Farsça ya da Rusça’ya uymadığını ifade eden Şaik, dilde millî çizgiyi yakalamak için sadece kelime üzerinde durmanın yeterli olamayacağı fikrindedir: “Néhvi dillerden sayılan ve ‘iltisacı’ diller zümresine mensub olan Azerbaycan dili kuruluş e’tibariyle ondan farklı olan dillerin te’sirinden qurtarmalı, öz bünövretmeli üzerinde sağlam ve müsteqil bir istiqametde tereqqi ve inkişaf etmelidir”<sup>27</sup>

Vâqıf ve Vidadî tarafından başlatılan halka dönüş hareketinin, dilin geliştirilmesinde temel adım olduğunu ifade eden Şaik, bütün dillerin temelde ikiye ayrıldıkları fikrindedir. Bunlardan birincisi tabii Allah vergisi olan halk dili, diğeri ise her milletin edebî hayatında asırlık birikimler sonucu oluşan edebî dildir. Özellikle halk dili, gerek söz varlığı, gerekse bedî ifade tarzları ile son derece zengin bir dil olan Türkçe’nin bitmek tükenmek bilmeyen en önemli kaynağıdır. Farklı zaman ve zeminlerde edebî dil olmaktan uzak gösterilen Türkçe’ye büyük haksızlık yapıldığını düşünen Şaik, Avrupa’nın bile Türk-

<sup>27</sup> Abdulla Şaik, agm. 24 April 1944.

çe'nin zenginliği konusunda hemfikir olduğunu vurgulayarak, Marks Müller'in Türkçe hakkındaki şu sözlerine yer verir: "Türk lisanı fövqel'ade müeyyen ve mentıqe müvafiq suretde mükemmel olmaqla bu dil bütün Asiya için bir lisan-ı ümumi yerine keçe biler."(E4, s.119).

Yine Şaik'in tespitlerine göre, Ermeniler'in, Gürcüler'in düğün ve bayramlarında genellikle Azerbaycan şarkıları söyletmeleri, Azerbaycan şiiri okutmaları, hep Türkçe'nin zenginliğini ortaya koyan delillerdendir. Hele asırlardan beri âşıklarca dilden dile dolaşan şiirler, nesilden nesile aktarılacak günümüze kadar ulaştırılmış olan kültürel verimler, Türkçe'nin zenginliği konusunda tereddüde mahâl bırakmayacak en önemli birikimlerdir: "Siné-yi fitretinden çıkan meişete ve tebieta dair bir kısım şé'rler, camaatımızın sağlam bir fikir ve ülvi hisse malik olduğunu gösterdiyi kimi, dilimizin dexi ne qeder güzel ve letif bir dil olduğunu sübut edir." (E4, s.122).

Böylesine zengin bir halk dilinin Allah tarafından Türkler'e bahşedilmiş bir nimet olduğuna inanan Şaik, "...esrin mütereqqi idealarının tebiligi için dilin xelqiliğini başlıca şert hesab"<sup>28</sup> etmiş, konuyla ilgili bir çalışmasında onun mükemmelliyetini şu dörtlüklere yer vererek ortaya koymaya çalışmıştır:

"Béle bir lisan ulu ve büyük bir gövme vérileşinde şübhem yox! İsbat üçün alınız size bir neçe nümune:

Qerenfilem qalxaram,  
Qanadımı çalxaram,  
Eşitsem sen gelirsən,  
Méyit olsam, qalxaram  
Ezizim, néylim sene,  
Qonubdur méylim sene,  
Men dönsem üzüm dönsün,  
Sen dönsən, néylim sene?  
Ay qéder vatan yére,

<sup>28</sup> Nizami Xudiyév, agm., s. 60.

Periler yatan yére,  
Sinemi nişane qoydum,  
Yar oxun atan yére.

İnsan için bu sözlerdeki letafet inkar olunacaq şeylerdenmi?" (E4, s.119-120)

Şaik, "Ana dili" hususunda, farklı anlayışların tartışma içinde olduğu dönemlerde bu yöndeki fikirlerini bazen de yattığı kahramanların ağzından dolayı olarak aktarma yoluna gitmiştir. Zira o, edebiyat ve dilin hiçbir zaman ayrı düşünüle-meyecek bir bütün olduğu inancındadır ve ona göre "Bir vehdet teşkil eden dil ve üslub her görkemli ve bacarıklı yazıcının imzasıdır." Söz gelimi onun "Esrimizin Qehremanları" adlı romanında, Ana dili hususunda gösterilen hassasiyet, şu sözlerle ifadesini bulmuştur: "Ana dili déyirem, ana, ana. Uf! Ne qeder sévimli, ne qeder dadlı bir kelme!... Her uşaq dil açarken ilk defe ana kelimesi ile dil açır. Ana kelimesinin mene vérdiği ince coşğun ve geniş me'nanı men héç bir dil ile tesvir ede bilmeyeceyem."<sup>29</sup>

Yazar bu anlamda "Nesimî, Fuzûlî, Molla Penah Vâqıf, Seyyid Azim Şirvanî, Mirze Feteli Ahundzade, Mirze Ali Ekber Sâbir gibi birçok edebî şahsiyetin dil konusundaki fikir ve uygulamalarını araştırmış, onların bu yöndeki tavırlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu konuda örnek gösterdiği Puşkin'in, edebiyat hayatında gösterdiği başarıyı da yine onun dil konusundaki hassasiyetine bağlamıştır: "Puşkinin rus edebiyatında tutmuş olduğu büyük mövqeye sebep onun bedii yaradıcılığı ile yanaşı zengin edebi dil yaratmasıdır."

İlyas Efendiyev bir makalesinde: "Azerbaycan edebi dilinin inkişafı, onun yad te'sirlerden temizlenmesinde A. Şaiqin büyük xidmetleri vardır."<sup>30</sup> şeklindeki sözleri ile, yazarın, dilin geliştirilmesi konusundaki gayretlerini vurgulamaktadır. Şaik,

<sup>29</sup> Abdulla Şaiq, Seçilmiş Eserleri, Azereşr., Bakı, 1945, s. 280.

<sup>30</sup> İlyas Efendiyév, "Böyük Humanist", Azerbaycan, Nu:3, Bakı Kommunist Neşr. Metb., Bakı 1972, s.164.

edebî çalışmalarının yanında, bu anlamda gerçekleştirilen resmî faaliyetlere bizzat iştiraki ve zaman zaman sunduğu tebliğlerle Azerbaycan Türkçesi'nin bugünkü şeklini almasında büyük pay sahibi olmuştur.

Yine yazar tarafından 1944 yılında kaleme alınmış olan bir diğer çalışmada da, dilin geliştirilmesi için alınması gereken tedbirleri buluruz. Şaik bu makalesinde, yeni devirde Azerbaycan Türkçe'si adına yapılması gerekenleri ortaya koyar. Ayrıca söz konusu makalede, edebî dil hususunda Arapça ve Farsça'ya karşı verilen mücadeleyi, Mirze Feteli'nin bu anlamdaki gayretlerini ve muhalif seslerin düştüğü yanlışlıkları bulmak da mümkündür. Abdulla Şaik'e göre, bu yanlışların telâfisi ve dilin geliştirilebilmesi için alınması gereken başlıca tedbirler şunlardır:

“1. Ana dilimizde müqabili olmayan, çoxdan beri dilimizde vetendaşlıq hüququ qazanmış olan kelmeleri dilimizde saxlamalı.

2. Xalqlarımızın dilinde işlenmekte olan kelmeleri toplamalı ve istifade etməli

3. Müqabili olmayan yeni kelmeler yaratmalı. Yeni kelmeler yaratmaqda şakilçilerin böyük ehemmiyeti olduğundan onların xüsusiyyətləri ilə yaxından tanış olmalı.

4. Qəbul edilmiş kelmələri xalqın malı etməq məqsədi ilə kitab şəklində çap etməli.

5. Yazıcılarımızla dilçilərimizin arasında sıx əlaqə yaratmalı tüz-tüz onların dilə aid müştərek yığıncaqlarını çağırmalı.

6. Dilçilərimizin yaradıcılıq inqışafına xüsusi diqqət yə-tirməli.” (E4, s.358)

## 2. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Bütün Türk dünyası için XIX.yy'ın ikinci yarısından itibaren öncelikli bir mesele haline gelen eğitim konusunda, Azerbaycan'da Abbas-Kulu Ağa Bakıhanlı, Mirza Feteli Ahundov, Hasan Bey Melikzade Zerdabi, Mirza Cafer Topçubaşı gibi isimlerin başlattığı mücadeleler, ileriki yıllarda, Celil Memmedkulizade, Süleyman Sani Ahundov, Sultan Mecid Ganizade, Reşid Bey Efendizade ve Abdulla Şaik Talıbzade gibi "Maarifçiler" tarafından pekiştirilmiş; 1884'te Gaspıralı tarafından Bahçesaray'da başlatılan modern eğitim (Usûl-ı Cedid) anlayışı ve dil meselesi, İrşad, Hayat ve Füyuzat gazetelerinin de katkıları ile dönemin başlıca gündemi haline getirilmiştir.

Aynı amaç doğrultusunda 1905'te düzenlenen "I.Rusya Müslümanları Kongresi" nin ardından, 1906 Ağustos'unda Nijini-Novgorod'da Akçuraoğlu Yusuf Bey, Sadri Maksudi (Arsal) Bey, Fatih Kerimi gibi fikir adamlarının da katıldığı "III. Umum Rusya Müslümanları Kongresi" gerçekleştirilmiş ve kongrede Rusya müslümanlarının eğitim hayatı ile ilgili önemli kararları ihtiva eden bir rapor kabul ettirilerek Bakü Medrese-i Saadet yüksek okulunda Türkçe eğitim vermeye başlanmıştır. Yine 1906 yılında gerçekleştirilen I. Muallimler Kurultayı'nda eğitimin Türkçeleştirilmesi adına önemli kararlar alınmış ve yeni metodlarla Türkçe ders kitapları yazmak üzere komisyonlar oluşturulmuştur. Bütün bu gelişmeler neticesinde Azerbaycan'da skolâstik metodlar terk edilmeye başlanmış, yeni okullar açılmış, yeni müfredat programı, Molla Nasreddin, (1906-1921), Füyuzat (1906-1907), Debistan (1906-1908), Rehber (1906-1907), Mekteb (1911-1918) gibi dergi ve gazetelerde etraflıca tartışılarak, fikirlerin daha da olgunlaşması sağlanmıştır. Bu arada eğitim dilinin millileştirilmesi ve sadeleştirilmesi çalışmalarına Hüseyin Cavid, Ahmed Cevad, Cafer Cabbarlı, Samed Vurgun, Mikayıl Müşfik, Resul Rıza Mehmed Rahim gibi şair ve yazarlar da Türkiye Türkçesi ile kaleme aldıkları eserleri ile destek vermişlerdir.



Azerbaycan'da yukarıda zikrettiğimiz çalışmaların pekçoğuna iştirak etmiş olmakla birlikte, alınan kararların hayata geçirilmesi konusundaki şahsi teşebbüsleri ile üzerinde ayrıca durulması gerektiğine inandığımız şahsiyet, yeni müfredat programlarının hazırlanması, millî değerlerin yer aldığı ilk ders kitaplarının yazılması, Türkçe eğitim ve öğretime karşı yoğun bir propaganda faaliyetinin başlatıldığı yıllarda ilk millî sınıfların açılması gibi pekçok konudaki öncülüğü ile Abdulla Şaik (1881-1959) tir. Veli Hacıyev'in ifadesi ile "çok cehetli edebî-ictimaî ve pedagoji fealiyeti ile, millî medeniyetin çiçeklenmesinde ve millî ziyalılar tebeşesinin yaranmasında"<sup>31</sup> büyük hizmetleri olan Şaik, 32 yıl sürecek olan öğretmenliği sırasında, Ruhulla Ahundov, Memmed Arif, Süleyman Rüstem, Mehdî Hüseyin, Niyazi Yusuf Memmedaliyev, Fuad Efendiyev, Süleyman Vezirli, Tağı Şahbazî, Adil Efendiyev, Efrasiyab Bedelbeyli gibi ülke geleceğinin birçok aydınına siyasî ve kültürel hayata kazandırmıştır.

Abdulla Şaik'in, bütün bir ömür boyu sürecek olan ve temelde her yönüyle sağduyu sahibi, bilgili ve şuurlu bir toplum yaratma ideâline dayanan faaliyetleri, öğretmenlik amacıyla Bakü'de bulunduğu yıllarda başlar. Horasan'daki eğitimini tamamladıktan sonra 1902 yılında öğretmenliğe ilk adımını atan Şaik, ilk olarak "Ehtiyat Müellimi" sıfatı ile Rus-Tatar Mektebi'nde derslere girmeye başlar ve resmî olarak ilk dersini Habib Bey Mahmudbeyli (1864-1928)'nin müdür olduğu Altı Sınıflı Şehir Mektebi'nde verir. Yazar, 1903'ten itibaren Sabuncu'da bulunan altı sınıflı bir başka okulda da ders vermeye başlar. Bu ikinci görev onu yormakla birlikte, ileride zaman zaman dile getireceği üzere, ülke gerçeklerine bizzat şahit olması açısından oldukça yararlı olur. Derse girmek üzere yaptığı yolculuk sırasında, Sabuncu'daki petrol kuyularında çalışan insanların hayat

şartlarını ve beklentilerini daha yakından izleme imkânı bulur. 1905-1906 yılları arasında patlak veren işçi eylemleriyle de yine ilk kez burada karşılaşır. Yolculuk sırasında maruz kalabileceği birçok tehlikeye rağmen haftanın üç günü Sabuncu'ya giden Şaik, aynı yıllarda orta öğretim derecesinde olan Üçüncü Kişi Proqimnaziyası'nda "Ana Dili Muallimi" unvanı ile yeni bir görev alır. Bu görev de yine onun özellikle edebî dünyasının şekillenmesi açısından oldukça yararlı olur. Zira Şaik, buradaki çalışmaları sırasında, Mirza Eliekber Sâbir, Abbas Sehhet, Mehmed Hadi ve Hüseyin Câvid gibi Azerbaycan edebî hayatında söz sahibi birçok yazar ile tanışma imkânı bulacaktır.

1906'ya kadar okullarda öğretmenlik yaparak pedagojik çalışmalarını sürdüren Şaik, bu tarihten itibaren değişen siyasî şartlar karşısında, faaliyetlerini daha geniş bir platforma yayar. Çünkü bu yıllarda Çar hükümetinin hürriyet mânifestosu adı altında bir bildiri yayınlamak için Kafkas halklarını bölmeye yöneldiği yıllardır. İşte bu sinsi plan karşısında ileride karşılaşacakları ağır faturanın farkına varan bir grup Azerî aydın, karşı atağa geçerek, alınması gereken tedbirleri görüşür ve önce eğitim meselesi ele alınır. 1906 yılının Ağustos ayında Bakü'de, Birinci Muallimler Kurultayı düzenlenir. Özellikle Ana Dili ve Edebiyat dersleri için yeni ders kitaplarına ihtiyaç olduğunu belirten Abdulla Şaik de bu kurultayın organizasyonunda yer almaktadır.

Yapılan ilk toplantıda, aralarında Hasan Bey Zerdabî, Feridun Köçerli, Mahmud Beyova, Süleyman Sani ve Abdulla Şaik'in de bulunduğu bir komisyon seçilir. Bu komisyon, düzenlenecek ikinci kurultaya kadar söz konusu kitapları hazırlama görevini üstlenir. Şaik, bu çalışma kapsamında hazırladığı kitabını öğrencilerin ilgisini çekecek metinlerle de pekiştirmeye çalışır. Bu anlamda "Xoruz", "Uşaq ve Dovşan", "Seher", "Qış", "Tepel Kelim", "Çoban Mahnısı", "Payız" gibi birçok çocuk şiiri kaleme alır ve bunlardan bir kısmını 1907 yılında ilk ders kitabı olan "Uşaq Çeşmeyi (1907)"nde bir ara-

<sup>31</sup> Veli Hacıyev, "Görkemli Yazıçı ve Pedaqoq", Azerbaycan SSR Élmiler Akadémiyası Xeberleri, Nu:1, Edebiyyat, Dil ve İncesenet Sériyası, Bakı Élm Neşr., Azerbaycan SSR Élmiler Akadémiyası Metb., Bakı 1982, s. 114.

ya getirir. Okula yeni başlayan çocuklar için düşünülmüş olan on altı sayfalık bu eser, aynı yıl toplanan ikinci kurultayda ilk düzenlemesiyle kabul edilir. Ardından yeni kitaplar hazırlamak için müzakereler yapılır. Yeni ders kitapları için oluşturulan komisyona öğretmen Mahmud Beyova (Mahmud Emi), Süleyman Bey, Abdurrahman Beyova, Ferhad Ağayeva, Süleyman Bey Ahundzade (Süleyman Sani) ile birlikte Şaik de seçilir. Bu karara bağlı olarak yapılan çalışmalar sonucunda Şaik, M. Mahmudbeyzade, S. Ebdürehmanzade, S. Ahundov ile birlikte "İkinci İl (1908)" ve kendisi "Uşaq Gözlüyü (1910)" adlı okuma kitaplarını hazırlar. Aynı dönemde Farsça "Gülşen-i Edebiyyat" adlı ders kitabı basılır. Horasan'da öğrenciliği sırasında Kırlov'dan yaptığı "Şi'r ve Püşük", "İki Camış", "Ether ve Eynek", "Müjde ve Şıçan" gibi tercüme temsilleri de ihtiva eden "Gülşen-i Edebiyyat", ileri seviyedeki sınıflar için hazırlanmış bir kitaptır. Gerek bu eser, gerekse çocuklar için düşünülmüş olan "Uşaq Gözlüyü" eğitimciler tarafından büyük bir takdirle kabul edilir. Yazar, Realnı Mektebi'nde görev yapmakta olduğu 1912 yılında "Gülzar"ı bastırır. Tabiat bilgilerinden, tarihî araştırmalara kadar birçok konuyu ihtiva eden bu ders kitabında, Azerbaycan edebiyatının önemli şahsiyetleriyle birlikte Rus klâsiklerine de yer verir. Bu arada Birinci Realnı Mektebi'ndeki görevi sırasında Eğitim Bakanlığı'nca gerçekleştirilen faaliyetlere bizzat katılırken, bir taraftan da Avrupa'daki pedagojik çalışmaları takip eder. Öğretmenliği bir sanat olarak gören Şaik'in titizlikle hazırladığı bu kitaplar, onun pedagojik çalışmalarının en verimli ürünleri olarak yıllarca okunmuş, kitap ve öğretmen bütünlüğünün eğitimdeki rolünü ortaya koyması bakımından gelecekte hazırlanacak müfredat programlarına ışık tutmuştur. Nitekim onun bu yönündeki gayretleri Abbas Zamanov, tarafından şu sözler ile vurgulanmaktadır: "Şaiqin uşaqlar üçün yazdığı eserlerin çoxu ilk defe onun tertib étdiyi edebiyat dersliklerinde çap olunurdu. Azerbaycanda Şaiq qeder edebiyat dersliyi tertib éden ikinci bir müellif yoxdur. O, müxtelif zamanlarda on bir edebiyat

dersliyi tertib étmışdir. Mekteblerimizde ana dili ve edebiyat, uzun müddet esasen Şaiqin derslikleri üzre öyrenilmişdir."<sup>32</sup>

Görüşmelerin daha çok metod üzerine yapıldığı bu dönemlerde, Şaik'in üzerinde ısrarla durduğu konu millî dil ve millî eğitim kavramları olmuştur ki, asıl dikkatleri çekmek istediğimiz husus da budur. Zira Azerî öğrencilerin kendi dil ve değerlerini okuyacakları ders kitapları hazırlamak, o yılların şartları içerisinde son derece ağır bir sorumluluktur. Bu yöndeki çalışmalar muhalif güçler tarafından engellenmeye çalışılmış, hatta Ana Dili dersi seçmeli hâle getirildiği gibi, bu öğrencinin bu dersi okuması için veli izni şart koşulmuş, ayrıca aynı zihniyetin bir ifadesi olarak o yıllarda Ana Dili dersi öğretmenleri ikinci sınıf bir statüye tabi tutulmuşlar, diğer branşlara göre oldukça düşük bir ücrete lâyük görülmüşlerdir. Ancak millî kimlik şuurunun anahtarının Ana Dili dersinin muhtevası içinde gizli olduğu fikriyle Şaik bütün bu adaletsiz uygulamaları, tahrikleri görmemezlikten gelerek öğrencilerine milli şuur aşılama gayreti içinde olmuştur: "Her sınıfta çar hükümetinin ana dili ve edebiyatımız hakkında yürüttüğü siyasetin iç üzünü açıb söylemekle telebelerde milli şü'ur oyatmağa çalışırdım."<sup>33</sup> Hatta bu maksatla sadece kendi dersleriyle yetinmemiş, yönetmelik gereği girmiş olduğu Şeriat derslerinde bile dil ve edebiyat anlatma yoluna gitmiştir: "Lakin bu tehqirlere baxmayaraq men öz vezifemi seditetle yérine yétirmeye çalışırdım. Ana dili müellimleri adeten şeriet derslerini de aparmalı idiler. Şeriet mecburi hésab édildiye için o çox vaxt orta saatlara daxil édilirdi. Odur ki, téz-téz şeriet derslerini dil ve edebiyat derslerine çevirir, hemin saatlarda edebi matériallar oxuyur ve tehliil édirdim."<sup>34</sup>

<sup>32</sup> Abbas Zamanov, Emel Dostları, Yazıçı Neşr. Qızıl Şerq Metb., Bakı 1971, s. 223.

<sup>33</sup> Abdulla Şaiq, Eserleri 5 (Haz: Kemal Talıbzade), Yazıçı Neşr., Bakı, 1978. s.358

<sup>34</sup> Abdulla Şaiq, age, s.286

1919 yılında yeni ders kitapları hazırlanması için Eğitim Bakanlığı'na yapılan toplantıda da komisyon üyesi seçilen Şaik, yine Türkçe kaygısı içerisinde milli değerlere geniş yer verdiği ders kitabı çalışmalarını sürdürmüştür. Yazarın Azerbaycan edebiyatından pek çok edebî simaya yer verdiği "Müntexabat (1919)", "Türk Çelengi (1919)", daha sonraki yıllarda "Milli Qıraet Kitabı (1922)", "Türk Edebiyatı (1920-1924)", "Edebiyyat Dersleri (1928)", "Edebiyyatdan İş Kitabı (1928)" adlı çalışmaları hep bu yöndeki gayretlerinin birer ürünü olarak karşımıza çıkacaktır. Nitekim onun bu yöndeki çalışmaları kısa sürede meyvelerini verecek ve Türkiye'den gelenler de dahil olmak üzere<sup>35</sup> birçok öğrencinin Türkçe dersine ve Türk edebiyatına ilgisini artıracaktır: "Eğer Şaik olmasaydı milli qıraetimiz yox idi. Müntexabat neşr olunmamışdı. Edebiyyat derslerinden mehrum idik. Türk Çelengini görmemiş Türk Edebiyatını eşitmemişdik. Eger bu kitablar olmasaydı, mekteblerimiz yoxsul, müellimlerimiz yalavac qalmışdı."<sup>36</sup>

Ancak bütün bu çalışmalar diğer taraftan Çar hükümetinde büyük bir rahatsızlık uyandıracak ve Kafkas Maarif Dairesi'nin baş müfettişi Slavinski, Şaik'in denetlenmesi amacıyla özel olarak harekete geçirilecektir.<sup>37</sup> Yine aynı anlayış doğrultusunda Şaik'e Bakü'de bir ana okulu açması için önce izin verilecek<sup>38</sup>, ancak bu girişim daha sonra engellenecektir.

Göreve başladığı ilk günden itibaren milli bir tavır içerisinde olan Şaik rejimin katı tutumundan dolayı diğer birçok arkadaşı gibi temkinli davranmak zorunda kalmış bu nedenle

<sup>35</sup> "...Sabiq Bakı réalnı mektebinin Türk dili müellimi olan A. Şaiq'in se'yi ve zehmeti sayesinde hemin mektebde tehsil eden Türklər türkçeni öyrenmişdir...." Bknz: Abdulla Şaiq, Eserleri 5 (Haz: Kemal Talıbzade), Yazıçı Neşr., Bakı, 1978, s.395

<sup>36</sup> Qafur Efendizade, "Eğer Şaik Olmasaydı" Ulduz, Nu: 6, Bakı, İyul 1991, s. 51.

<sup>37</sup> Tağı Şahbazi, Eserleri, Azer Neşr., Bakı 1935, s. 31.

<sup>38</sup> 13 Ekim 1916 tarihli Açık Söz gazetesinde yer alan bu haber, halk tarafından büyük bir coşku ile karşılanmıştır..

tam anlamı ile fikirleri doğrultusunda hareket etme imkânı bulamamıştır. Türkçe dersinin mecburî kılınması gerektiği konusunda fikir beyan etmiş, ders kitaplarına Azerî edebiyatının öz değerlerini koyma yoluna gitmiş, ancak "millî eğitim" kavramını telâffuz edememiştir. Halbuki ona göre, eğitimin millîleştirilmesi, yarınlarnı gençlere emanet edecek olan bir milletin üzerinde durması gereken en önemli konulardan biri olmalıdır: "Milli vicdan milli mekteblerle doğar. Mekteb ve müellimleri olmayan bir millet müeyyen bir sima ve mefkuresi olmayan bir çocuğa benzer ki, öz xeyir ve şerini düşünür, dost ve düşmanını ferq ede bilmez. Çocuklara özünü tanıdan, milli hisslerini, ruhlarını yükselden, onların dağ çesmeleri qeder saf ve temiz üreklerinde büyük bir mefkure doğuran, gelecekte sévgili veteni için en deyerli övrad yétiştirenve sarsılmaz bir qüvvet hazırlayan milli mekteblerdir."<sup>39</sup>

1917'de gerçekleştirilen ihtilâlle birlikte millî okulların teşkiline izin çıkarılması, Şaik için bu anlamda iyi bir fırsat olur. Bakü Realnı Mektebi'ndeki alt sınıfların millîleştirilmesi görevi kendisine verilir. Ancak bu sınıfları oluşturmak, dönemin şartları itibarı ile hiç de kolay bir iş değildir. Çünkü Azerbaycan'da, çocukların Türkçe eğitim veren bir okulda okumasını pek içine sindiremeyen geniş bir kitle vardır ve bu insanlar Rus okullarının lehine aktif bir propaganda faaliyeti başlatmışlardır. İşte böyle bir ortamda, hükümet yanlısı öğretmenlerin husûmetine, öğrenci velilerini ikna etmek için toplantılar düzenlemelerine, ve zaman zaman tehdide varan yaklaşımlarına rağmen çalışmalarından taviz vermeyen Şaik, Birinci Realnı Mektebi'nde beş millî sınıf açmaya muvaffak olur. Bu sınıflarda öğretmen arkadaşları Cemo Cebrayılbeyli, Gafur Reşadlı, Ali Raqibî'nin Matematik, Fen ve Coğrafya derslerine girmelerini sağlar. Alt sınıf öğretmenliklerine ise Realnı Mektebi mezunlarından Sadık Kuliyeve ve Kulam Ali Hasanov atanırlar. Böylece Şaik'in büyük pay sahibi olduğu çalışmalar sayesinde

<sup>39</sup> Abdulla Şaiq, "Mekteblerimiz", Azerbaycan Qezeti, Bakı 14 Mart 1919.



Azerbaycan'da ilk kez millî hüviyetli sınıflar açılmış olur ki, bu hadise, eğitimin millîleştirilmesi adına bir ilk adım olarak büyük önem taşır. Millî sınıfların açılmasında, daha çok ferdî çalışmaları ile dikkat çeken Şaik, özellikle 1918 yılında Mehmet Emin Resulzade başkanlığında kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde, öğretmenlik hayatının en verimli yıllarını yaşar. 28 Nisan 1920'de Sovyet Devri'nin başlamasıyla birlikte bütün ülkede okuma seferberliği düzenlenir; ilkokul mecburiyeti getirilir. Okul-aile birliği kurulur ve eğitim-öğretim belli prensipler altına alınır. Bu düzenlemeler de yine Şaik'in yıllardır vurgulamaya çalıştığı konuları kapsamaktadır. Çünkü Çar hükümeti zamanında okul-aile işbirliği ihmâl edilmiş, eğitimde temel taşı teşkil eden bu iki kurum arasındaki diyalog tamamen kopartılmıştır. Bu da eğitim düzeyi birbirinden farklı olan ailelerin, öğrenciyi yanlış yönlendirmelerine neden olmuş, ailelerin bu konulardaki yetersizliği, öğrencilerin eğitimi açısından istenmeyen sonuçlara yol açmıştır.<sup>40</sup>

Sovyet Devri'nin başlamasıyla birlikte eğitim adına getirilen bir diğer yenilik de Bakü Darü'l-Muallim binasında pedagoji kurslarının açılması olur. Bu kursların amacı Azerbaycan ve Ermeni okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamaktır. Şaik bu çalışmalarda da görev alarak birçok öğretmen yetiştirir: "Azerbaycan maarifinin en esas meselelerinden sayılan müellim hazırlamak işi bu kimi iktidarlı ve tecrübeli eski müellimlerimizin öhdesine düşen müqeddes bir vezifedir. Sayı az olan béle müellimlerin arasında Talıbzade Abdulla Şaik şerefli bir mövqe tutur. İyirmi il erzinde yorulmaqsızın müellimlik vezifesini ifa eden Abdulla Şaik, ustamız Azerbaycan ölkesine bir çox medeni qüvveler vérmeye müveffeq olmuşdur."<sup>41</sup>

<sup>40</sup> Abdulla Şaik, Eserleri 4 (Haz: Kemal Talıbzade), Azer Neşr., s.401

<sup>41</sup> Tağı Şahbazi, Abdulla Şaik Talıbzade, Birinci Hökümet Metb., Bakı 1923, s. 37.

1921 yılında, yine eğitim alanında atılan adımların devamı olarak Azerbaycan Âli Pedagoji Enstitüsü'nün açılması için çalışmalar yapılır. Bu amaçla Azerbaycan Halk Komıssarlar Şu'rası'nca bir komisyon kurulur. Enstitüde, Fetulla Rızabeyli Fizyoloji ve Psikoloji derslerine girecek, Matematik dersini Leningrad Üniversitesi mezunu Memmed Efendizade, Kimya dersini Almanya'da öğrenim görmüş olan Mühendis Sadık Hüseyinov verecektir. Böyle güçlü bir kadro ile eğitime başlayan enstitüde Türk Dili ve Edebiyatı derslerini ise Abdulla Şaik üstlenir.

1920'li yıllardan itibaren örgün ya da yaygın, bütün eğitim faaliyetlerinde gönüllü olarak aktif görev alan Şaik, 1921 yılında başlatılan "Kentli Haftası" programına iştirak eder. Şehirde yaşayanlarla köylüler arasındaki diyalog sürecini başlatmayı amaçlayan bu faaliyet, onun eğitim hizmetlerine yeni bir boyut kazandırır. Bu amaçla 1921 yılında öğretmen arkadaşı Babayev Seferliyev ile Göy Çay'a gider ve Kara Meryem, Diyallı ve İnce köylerinde yaptığı konuşmalarla halkı ilim ve medeniyet konularında aydınlatmaya çalışır; onlara, çocuklarını okutmaları ve okul açmaları yönünde telkinlerde bulunur.

1924'te yazarın okuma kitabı olarak hazırlanmış olduğu "İkinci İl" gözden geçirilmiş şekliyle tekrar basılır. Şaik, iki yıl kadar sonra da yazar H. Zeynallı, İ. Hikmet, ve A. Musahanlı ile birlikte Türk Dili ve Edebiyatı programını hazırlar. Hayatının en yoğun çalışma temposuna yaşadığı 1920'den 1930 yılına kadar, Azerbaycan Devlet Pedagoji Fakültesi, Nümüne Mektebi, Bakü Dar'ül-Muallimin, Fahle Fakültesi, Ali Bayramov Adına Kadınlar Kulübü gibi birçok eğitim müessesesinde çalışır. Bu arada, ders verdiği okullarda Fuzûlî, Vâgıf, Ahundzade, M. E. Sâbir, M. Celil gibi klâsik yazarlar hakkında ilk kez etraflı tebliğler sunar. Eğitim camiasındaki problemlerin temel nedenlerinden, bu problemlerin çözümüne kadar birçok konudaki fikirlerini makaleler halinde yayımlar. Âli Pedagoji Enstitüsü, Fahle Fakültesi ve orta dereceli okullar için ders kitapları hazırlayan komisyonlarda yer alır. 1925'te "Edebiyyat Cemiyeti'nin Me'sul Ka-

tibi" görevini üstlenir. 1929 yılında Kafkas yazarları arasında başlayan dayanışma gezilerine iştirak ederek Gürcistan, Ermenistan ve birçok Sovyet Cumhuriyeti'ne kadar uzanacak olan seyahatlara katılır.

Abdulla Şaik 1931 yılında Eğitim Bakanlığı'nca Şuşa Pedagoji Texniqumu'na tayin edilir. Bir süre derslere girer. Ancak kısa bir süre sonra rahatsızlanır ve buradan ayrılmak zorunda kalır. Bu sıralarda nükseden kalp rahatsızlığının gün geçtikçe daha ciddi bir hâl alması üzerine 1932'de Azerbaycan Sovyet Enstitüsü'ndeki görevini de bırakmak zorunda kalır. İki yıl içinde de İlimler Akademisi'nin Dil ve Edebiyat Bölümü'ndeki derslerini azaltır. Aynı yıl Sovyet Yazıcıları İttifakı Üyeliğine kabul edilir. Bu ara annesinin ölümü, onu daha da yıpratmıştır. 10 Eylül 1934 tarihinde, Neft ve Kimya Enstitüsü'nün Dil ve Edebiyat Anabilim Dalı Müdürü Şahsuvarova, bakanlığa yazdığı bir raporla, Şaik'in emekli edilmesini ister. Böylece Şaik, otuz iki yıllık aktif bir öğretmenlik hayatından sonra, resmî öğretmenlik görevinden ayrılır<sup>42</sup>.

Ancak burada şu noktayı da ifade etmek gerekir ki A. Şaik'in öğretmenliği bırakma sebebi, sadece sağlık problemleri ile sınırlı değildir. Şaik, dönemin şartları gereği öğretmenlikten emekli edilmesi konusunda pek bir açıklama yapmamıştır. Bununla beraber, gerek o yıllarda özellikle Stalin ve taraftarlarına karşı yazdığı, daha sonra imha etmek zorunda kaldığı bazı şiirler<sup>43</sup>, gerekse Azerbaycan'da oğlu Prof. Dr. Kemal Talıbzade ile yaptığımız görüşmelerde aldığımız bilgiler, meselenin siyasi yönlerini ortaya koymaktadır.

<sup>42</sup> Abdulla Şaiq, Eserleri 5 (Haz: Kemal Talıbzade), Yazıcı Neşr., Bakı, 1978, s.360

<sup>43</sup> Bu dönemde Abdulla Şaiq, daha önce ve emekli edildiği yıllarda milliyetçi bir anlayış içerisinde yazmış olduğu "Vetenin Yanıq Sesi", "İntizar Qarşısında", "Marş", ayrıca "Yeni Ay Doğarken", "Araz'dan Turan'a", "Qemirik", "Xalq Düşmenine" ve adı konmamış iki şiirden dolayı takibe alınmıştır. Söz konusu şiirler, çalışmamızın "Yayını Yasaklanmış Şiirleri" maddesinde verilmiş, "Arşiv Şiirleri ile Abdulla Şaiq" maddesinde incelenmiştir.

Bazen resmi bazense gayr-i resmi bir statü içerisinde bütün bir ömür boyu sürdüreceği pedagojik faaliyetleri ile Azerbaycan'da eğitimin millileştirilmesi konusunda alınan kararları ilk kez pratiğe taşıyarak halkın çağdaş dünya ile buluşmasında büyük rol oynayan Şaik, bugün için kendisine olan teveccühün bir nişanesi olarak ülkesinde "halk muallimi" payesi ile anılmaktadır.



### C.İdeolojisi

Araştırmalarımız için Bakü'de bulunduğunuz sıralarda karşılaştığımız sade vatandaş statüsündeki bazı insanlara Abdulla Şaik'i tanıyıp tanımadıklarını, eğer tanıyorlarsa, onun hakkındaki genel kanaatlerini sorduk. Aldığımız cevaplar, daha çok Şaik'in yeni neslin terbiye ve eğitimi konusunda yapılan çalışmalarındaki üstün hizmetlerini dile getirir nitelikte idi. Konu ile biraz daha yakından ilgili olanlar ise, onun, Azerbaycan edebiyatı adına taşıdığı değeri vurgulayan yorumlarda bulundular. Bu ön çalışma bize, sanat hayatı boyunca halkçılık ilkesini prensip edinmiş olan Şaik'in, halkına ne derece ulaşabilmiş ve onunla ne ölçüde bütünleşebilmiş olduğu hakkında önemli fikirler verdi.

Diğer taraftan yine Şaik'i tanımak amacıyla taradığımız edebiyat tarihi, monografi, biyografi ve makale gibi ilmî çalışmalardaki ortak değerlendirmeleri bir payda altında toplamaya çalıştık. Söz konusu kaynaklarda, onun; şair, nasir, dramaturg, tercümeçi, edebiyatşinas, içtimaî hâdim, münekkid, pedagog gibi unvanlarla anıldığını tespit ettik. Edebî çalışmaları arasında önemli bir yer tutan şiirlerini, daha doğrusu basılmış eserleri arasında yer alan şiirlerini incelediğimizde ise, onun, yaşanan hayatın sosyal problemleri karşısındaki tavır ve tepkilerini gördük.

Netice itibarıyla, Abdulla Şaik hakkında bu güne kadar yapılmış olan değerlendirmelerde, onun eğitimci kişiliği üzerinde durulmuş, toplumcu yönü vurgulanmış, hümanist ve demokratik görüşlerine yer verilmiş ve eserleri ile kazandırmaya çalıştığı insanî değerlere dikkat çekilmiştir. Ayrıca şairin, özellikle Çar döneminde verdiği hürriyet mücadelesi yüceltilmiş, Sovyet hakîmiyeti yıllarındaki çalışmaları takdirâne ifadelerle anılmıştır. Ancak burada dikkatlere sunulması gereken esas husus şudur ki, Şaik'in, Azerî toplumu adına yaptığı bu fedakârane çalışmalar, sadece, onun vatanperverliği ve insanî değerlere olan hassasiyeti ile izah edilmeye çalışılmış, "millî şuur" konusundaki heyecanları, duygu ve düşünceleri pek dikkate alınmamış, alı-

namamıştır. Hatta Sovyet devri olarak bilinen yıllarda, izlenen politika gereği, millî iradenin söz sahibi olduğu Şu'ra Hükûmeti döneminde yaptığı çalışmalara hemen hemen hiç yer verilmemiştir. Oysa bütün yabancı baskıların kalktığı söz konusu dönemde, şair tarafından, Azerbaycan'da millî uyanışın önderliğini yapmış olan Müsavat Partisi'ne ithafen yazılan:

Birleşmeli Türk oğlu, bu yol millet yoludur,  
Ünle, zeferle, şanla tariximiz doludur.  
Yürüyelim ireli, haydi millet esgeri,  
Kéçmişimiz şan, zefer, durmayalım biz geri.<sup>44</sup>

şeklindeki mısraıları, ya da bütün Türk âlemini madden ve manen aynı ülkü çerçevesinde bir araya getirecek olan "şanlı Turan bayrağı" uğruna mücadele verilmesi gerektiğini vurgulayan aşağıdaki ifadeleri görmemezlikten gelmek, Abdulla Şaik'i yeterince anlayamamak ve anlatamamak olacaktır:

Dalğalanır üstümde şanlı Turan bayrağı,  
Alovlanır qelbimde "Erkeneqon" ocağı.  
Haydı, yola çıxalım haqsızlığı yıxalım.  
Turanda gün doğunca zülmete çarpışalım!

Ancak şunu da eklemek gerekir ki, bu yöndeki fikirler, böylesine açık bir şekilde sadece Bağımsız Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin varlığını sürdürdüğü yıllar olan 1918-1920 arasında dile getirilebilmiştir.

Bu yıllar, şairin özellikle millî eğitim, millî kültür ve millî kimlik konusundaki fikirlerini büyük bir ruh çoşkunluğu içerisinde hayata geçirdiği yıllar olmuştur. Milletini, kültür emperyalizmi tehlikesinden kurtarmak için özellikle eğitim sahasındaki yoğun gayretleri ile dikkatleri çekmiş olan Şaik, açtığı millî sınıflarla; millî eğitim, millî edebiyat ve millî dil konularındaki hassasiyeti ve "*çoh cehetli edebî-ictimaî ve pedagoji fealiyeti ile, millî medeniyyetin çiçeklenmesine, millî*

<sup>44</sup> Talıbzade, Abdulla Şaik, "Marş" (Prof. Dr. Kamal Talıbzade'nin arşivinden.)

zıyalılar tebeşesinin yaranmasına”<sup>45</sup> hizmet etmiş, kaleme aldığı ders kitapları ve “Vetenin Yanık Sesi”, “İntizar Qarşısında”, Türk Adem-i Merkezîyet Fırkası Müsavat’a ithafen yazdığı “Marş”, ayrıca “Yeni Ay Doğarken”, “Araz’dan Turan’a” gibi ileride yasaklanacak olan şiirleri ile, yeni neslin millî şuur sahibi olması yolunda yoğun gayret sarfetmiş, bu yöndeki azmi ile aynı duyguları yaşayan birçok kültür ve sanat adamının takdirlerine mazhar olmuştur:

İnlédin rübabın xeste telini,  
Oyatdın uyqudan sen Türk elini,  
Dönderdin bahara xezan yelini,  
Yazıq Şaiqleri olmayanlara!<sup>46</sup>

Abdulla Şaik’in, “milliyet” kavramı konusundaki his ve heyecanlarını, bu kadar açık bir şekilde ancak 1918-1920 yılları arasında dile getirebildiğini ifade etmiştik. Doğrudur. Ancak şu noktayı da belirtmeliyiz ki, söz konusu hassasiyet, dolaylı ifadelerle de olsa, aslında onun daha önce kaleme aldığı eserlerine de bir şekilde yansımıştır. Azerbaycan edebiyatının tanınmış tenkitçilerinden Prof. Dr. Kemal Talıbzade bir çalışmasında<sup>47</sup>, o yıllarda yazılmış birçok edebî eserin yeni bir bakış ile değerlendirilerek, sembol ve mecazî anlatımlarla verilmek istenen mesajların keşfedilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü Azerbaycan’ın bağımsızlığını sürdürdüğü yıllarda terennüm edilen bu duyguların ilk filizlenmeye başladığı yıllar XIX. yy’ın sonlarıdır ve henüz o tarihlerde başlayarak günden güne artan bir katılımla yüksелеcek olan milliyetçi fikirler, bu yıllarda birçok yazar üzerinde derin tesirler bırakmıştır.

Hatırlanacağı üzere, Azerbaycan’da özellikle XX. yy’ın başlarından itibaren yoğunluk kazanan siyasî arayışlar, aslında çok daha önceleri, Çar Rusyası’nın bölgeyi işgal etmesiyle birlikte kendini göstermeye başlamıştır. Bu yıllardaki mevcut hükûmetin bölge üzerinde tam bir hâkimiyet kurma politikası halkın tepkisine yol açmış, rejime duyulan nefret, “Kaçaklar Hareketi” olarak bilinen halk ayaklanmalarına neden olmuştur. Toprak sahiplerinin köylüler üzerindeki baskısı ve hükûmetin bu baskıları destekler nitelikteki adaletsiz uygulamaları sonucu patlak veren söz konusu hâdiseler, XIX. yy’ın ikinci yarısında artarak sürmüş, Çar’a karşı gerçekleştirilen bir başkaldırının sembolü olarak, halk tarafından büyük destek görmüştür. Gence bölgesinde Deli Ali ve Kamber, Karabağ’da Süleyman ve Murtaza, Şuşa’da Mehmet Bey Kaveler, Zengezur’da Nebî gibi haksızlığa isyan edip dağa çıkan birçok isim, bir anlamda ileride ortaya çıkacak olan millî direniş hareketinin öncüleri olmuştur<sup>48</sup>. Azerbaycan halkının efsanevî şahsiyetleri arasındaki yerlerini alacak olan bu kişiler, sonraki yıllarda zaman zaman Abdulla Şaik gibi birçok yazara ilham kaynağı olacak, gerçek birer halk kahramanı olarak edebî eserlere taşınacaktır<sup>49</sup>.

Azerî toplumuna, kendi haklarını korumak ve güvence altına almak için mücadele edilmesi gerektiği fikrini hatırlatan bu hadiseler, XIX.yy’ın sonlarına doğru patlak vermeye başlayacak olan yeni gelişmelerle kabına sığmaz bir hâl alır. Zira Şaik’in de doğduğu şehir olan Tiflis, bütün Kafkas halklarının siyasî, medenî ve içtimaî hayatları ile yakın ilişki içerisinde olan bir böl-

<sup>45</sup> Hacıyév, Veli, “Görkemli Yazıçı ve Pedagoq”, Azerbaycan Sovét Sosyalist Respublikası Élmeler Akadémiyası Xeberleri, Nu:1, Edebiyyat, Dil ve İncesenet Sériyası, Bakı Élm Neşriyyat, ASSR Élmeler Akadémiyası Metb., Bakı 1982, s. 114.

<sup>46</sup> Talıbzade, Kamal, Şaiqane Yad Ét, Genclik, Bakı, 1981, s. 682.

<sup>47</sup> Kamal Talıbzade, “Transitions-Literary Criticism in Azerbaijan A New Look at Soviet Works”, *Azerbaijan Spring* 1996 (4-1) s.28-31

<sup>48</sup> Baykara, Hüseyin, Azerbaycan İstiklâl Mücadelesi Tarihi, Gençlik Basımevi, İstanbul, 1975, s. 89.

<sup>49</sup> Abdulla Şaik’in 1937’de kaleme aldığı ve bağımsızlık mücadelesini işlediği “Qoçpolad”adlı poemasının kaynağı da bu hadiselerdir. Şaik, 1932 yılından itibaren ilk bölümlerini “İnqilab ve Medeniyyet (Nu:1,2,5)” dergisinde yayınlamaya başladığı “Qaçaq Nebi” adlı poemasını, siyasî endişelerinden dolayı geri çekmiş, sonraki yıllarda aynı malzemeyi “Qoçpolad” adlı poemasında kullanmıştır. Bkz.: Abdulla Şaik Talıbzade, Eserleri 2 (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade), Azer Neşr., Bakı, 1968. s.593.

gedir ve özellikle Dünya'nın başlıca emtîa merkezlerinden biri olan Azerbaycan'ın büyük sermaye sahipleri, günden güne daha da güçlenerek hâkimiyet alanlarını genişletmektedirler. İktisadî varlığın gün geçtikçe yabancıların tekeline geçiyor olması, bir süre sonra halkı ve özellikle de yerli teşebbüskârları rahatsız etmeye başlar<sup>50</sup>. Kendi kaynaklarını yine kendi menfaatleri için kullanmak isteyen Azerîler, yabancılara yer satmama kararı alırlar; onlara yerleşme imkânı sağlayacak her türlü yardım girişimlerini yasaklarlar. İşte bu kararın ileriki yıllarda siyasî ve içtimâî hayatta önemli rol üstlenecek olan aydınlarca da desteklenmesi ile Azerbaycan'da yavaş yavaş millî beraberlik şuuru uyanmaya başlar: "Hemin bu reğabet hissi yerli servetdarları xalqa, xüsusen çar hükümeti siyaseti ile şiddetli mübarize aparmaqda olan ziyalılara yaxınlaşdırırdı.." <sup>51</sup>

Ancak geç de olsa kapitalist zihniyete karşı alınan bu tavır, başta Çar Hükümeti olmak üzere, özellikle ülkedeki yabancı sermayeyi rahatsız etmeye başlar. Gelecekte, millî bir anlayış çerçevesinde mevcut kaynaklara sahip çıkılabileceği ihtimâli, rejimi yeni tedbirler almaya iter. Hükümetin bu maksatla uygulamaya çalıştığı dayatmalara karşı gösterilen mukavemet, giderek daha geniş kitleleri harekete geçirir her anlamdaki millî beraberlik arzusunun bir ifadesi olan millîyet kavramı ön plana çıkmaya başlar. Hüseyin Baykara söz konusu gelişmeyi, "Azerbaycan İstiklâl Mücadelesi Tarihi" adlı eserinde şu sözleri ile özetlemektedir: "Azerbaycan'a milliyetçilik hareketlerinin Fransa'dan Ahmet Ağaoğlu ile Alibey Hüseyinzade ve Mehmed Emin Resulzade İstanbul'dan getirmiş değildir. Azerbaycan'daki kapitalist Türklere ticarî rekabet içerisinde kendilerinin ve kendi haklarının sömürüldüğünü anlamışlardır. Bu idrak Azerbaycan yerli sermayesi himayesinde Azerbaycan medeniye-

ti, kültürü, basını, sahnesi, edebiyatı, tekniği ve başka modern kuralları ile milliyetçiliği getirmiştir." <sup>52</sup>

Bununla beraber şunu da ifade etmek gerekir ki, başlangıç itibarı ile, daha çok iktisadî alanda kendini gösteren, dolaylı yollardan da olsa millî duyguların ön plana çıkmasına zemin teşkil eden bu ilk gelişmeler, daha çok ülkedeki ilim ve sanat adamlarının gayretleri ile geniş kitlelere ulaştırılabilmiş, matbuat dünyasının konu üzerindeki hassasiyeti "millî şuur" kavramının yerleşip yeşermesinde en önemli âmil olmuştur. Zira bu tarihlerden çok önce, XIX. yy'ın başlarında, "millet" kavramı çerçevesinde etraflı ilk çalışmaları Mirze Feteli Ahundzade başlatmış, bu çalışmalar, Hasan Bey Zerdabî tarafından çıkarılan "Ekinçi (1875)" gazetesi ile pekiştirilmiştir. Ekinçi'den sonra yayın hayatına katılan Ziya ve Keşkül gazeteleri ise, bir anlamda Zerdabî'nin misyonunu yüklenerek aynı amaca hizmet etmişler, bu hizmet ileriki yıllarda Hüseyinzade Alibey ve Ahmed Ağaoğlu'nun neşrettiği "Hayat" gazetesi ile sürdürülmüştür. Özellikle Azerbaycan'da millî hislerin uyandırılmasında önemli bir rol üstlenmiş olan "Hayat" gazetesi, bir taraftan bu hizmetleri yürütürken, diğer taraftan Türkiye'deki siyasî ve edebî teşekküllerle de yakın ilişkiler kurmuş, iki ülke arasında köprü vazifesi görecek kültürel çalışmalara rehberlik etmiştir.

Aynı yıllar içerisinde bilhassa matbuat sahasında verilen bu mücadelenin hükümet tarafından takibe alınması, yazarların temkinli davranmasını gerekli kılmış, hürriyet, millet, esaret gibi kavramlar daha çok vatan ve halk sevgisi adı altında işlenmiştir. Milliyetçi kimliklerini saklamak zorunda kalan yazarlar, bu yöndeki duygularını genellikle tarihî konulara yönelerek, dolaylı bir anlatımla yansıtma yolunu tercih etmişlerdir. Çünkü Ruslaştırma politikası gereği her türlü istibdadın uygulandığı bu yıllar, milliyet kavramının da tamamen hafızalardan kazınmak istendiği yıllardır.

50 Köprülüzade, Ord. Prof. Mehmed Fuad, "Azerî Edebiyatı'nın Tekâmülü", İslâm Ansiklopedisi, c.II, MEB, İstanbul, 1961, s. 146.

51 Talıbzade, Abdulla Şaik, Eserleri 4 (Tertib ve Qeydlar: K. Talıbzade, Réd: E. Mirhmedov), Azer Neşr., Bakı, 1977, s.233.

52 Hüseyin Baykara, Azerbaycan İstiklâl Mücadelesi Tarihi, Gençlik Basımevi, İstanbul 1975, s. 82..



İşte bütün bu tarihî vakıalar dikkate alındığında görülecektir ki, o yıllarda birçok şair gibi, hürriyet aşkı ile yanan Abdulla Şaik de söz konusu mücadeledeki yerini almış, ancak bu yöndeki beklentilerini, daha farklı bir amaç görüntüsü içerisinde dile getirebilmiştir. Oysa şairin şiirlerindeki hürriyet hasreti, sadece hümanist değerler adına terennüm edilmiş bir beklenti değildir. Nitekim kendisi tarafından 1918'de kaleme alınmış olmakla birlikte sözünü ettiğimiz arşive kaldırılacak olan bir şiirde, en büyük dilek olarak sunulan hürriyet kavramının hangi kaynaklardan beslendiği oldukça açık ifadelerle ortaya konulmuştur. Zira, duyguların rahatça ifade edilebildiği bir dönemde yazılan bu mısralarda, ana yurdu "Altaylar" olan milletin dokuz tuğlu bayrağına duyulan hasret, büyük bir ruh çöşkunluğu içerisinde dile getirilmiş, bu yaklaşımla, hürriyetin sadece Azerî toplumu adına değil, Orhun Abideleri'nde<sup>53</sup> "Dokuz Oğuz Milleti" olarak da ifade edilen bütün Türk âlemi adına istendiği vurgulanmıştır:

Uca, qarlı dağlarımın başından  
Altaylar'a bakar bakar, durardım.  
Çemeninden, çölünden, dağ-daşından,  
Qızgın ürekle sizleri sorardım.  
Qısqanırdım sizi her bir torpağa  
Zira sizde veten eşqi var idi.

Baktıqca o doqquz tuğlu bayrağa,  
Könlüm sévqi, teselli ile dolardı<sup>54</sup>

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, esasen Şaik'in millet kavramı üzerindeki hassasiyetini, onun söz konusu yıllarda yazdığı birçok şiirinde görmek mümkündür. Ancak devrin genel temayülüne uygun olarak ana tema olmamasına itina gösterilen

<sup>53</sup> Ergin, Muharrem, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yay., 14. bs., İstanbul, 1991, s.28.

<sup>54</sup> Talıbzade, Abdulla Şaik, "Vetenin Yanıq Sesi" (Prof. Dr. Kamal Talıbzade'nin arşivinden).

bu kavram, bazen şanlı, bazen ulu, bazense içinde bulunduğu çıkmazlardan dolayı, öksüz ya da zavallı gibi sıfatlarla birlikte satır aralarına serpiştirilmiştir. Nitekim 1909 yılında gelecek nesillere nasihat şeklinde düşünülen "Layla" adlı şiirdeki:

Türkoğlusan, ecdadın ulu, şanlı, serefraz,  
Doğma vetenindir başı qovqalı bu Qafqaz!

şeklindeki mısralar ile bu yöndeki duygularını dile getiren şair, 1913' te kendi ifadesi ile "Şanlı Türk Milleti"nin geleceği için fedakârane bir faaliyet yürütmüş olan Necef Vezirli'ye ithafen yazdığı bir başka şiirinde de benzerî bir tavır sergilemiştir:

Ve her Türk oğlu bir Türke medar-ı fexrsen, şansan.  
Yaşa éy yom-i ali qehramanı, fexr ü izzetle!  
Yaşa bu sağlam ünsürle, yaşa bu şanlı milletle!

Abdulla Şaik'in, mensubu bulunduğu Türk milleti adına duyduğu heyecanları,

O şaxların damarında, kökündeki asalet,  
Şanlı keçmiş tarihini anladır; her qol-budaq  
ve,  
Bilmem, bu dağlar, bu mehabbetli fırtına  
Öksüz bu milleti çıkararmı o bir yana?  
veya,  
Axıb gédir bulanıq çay kimi qara dövran,  
Zavallı milletimin haqqı olmada pamal!

mısralarında olduğu gibi bu yıllarda kaleme aldığı birçok şiirinde görmek mümkündür. Bu mısralar ile ortaya konulan hürriyet arayışının kimlerin duygularını temsilen dile getirildiği ise oldukça açıktır. Nitekim bu beklenti, ileriki yıllarda, temennî olarak hayalî bir sahne ile mısralara taşınacak, kazanılacak bağımsızlığın kutlandığı "kımız sunma töreni", taşıdığı kültürel değerlerin şuuru içerisinde büyük bir hayranlıkla izlenecektir:

Torpağımın qartallı dağ-daşına  
"Uğurlar olsun!" déyerek qondular.



Ağ alınlı yeni yurdun eşşine  
Köpüklü ve dadlı qımız sondular<sup>55</sup>

Abdulla Şaik 1905 İhtilâli sonucu uğradığı hayal kırıklığının bir benzerini de 1917 yıllarında yaşamıştır. Bu tarihte Çar Hükûmeti'nin devrilmesi ve gerçekleştirilen ihtilâl ile yeni bir meclis için ilk adımların atılması, bütün Azerbaycan'ı ümitlendirmiş, aralarında Şaik'in de bulunduğu birçok Azerî aydın, bu hadisenin bir kurtuluş olduğunu düşünmüştür. Ancak daha önceki gibi bu ihtilâlin de bir aldatmaca olduğu kısa zaman içerisinde anlaşılacak ve şair, ülkesi adına yaşanacak olan olumsuzluklar karşısında tekrar arayış içerisine girecek, Çar rejiminin yıkıldığı 1917 yılına kadar, ülkenin birçok aydını gibi gizlemek zorunda kaldığı duygu ve düşüncelerini, 1918 yılında, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte, açıkça ortaya koymaya başlayacaktır.

Ne var ki, onun bu iki yıl zarfında kaleme aldığı ve Türk milliyetçiliğini, hatta Pan-Türkizm'e varan ideallerini bayraklaştırdığı, "Vetenin Yanıq Sesi", "İntizar Qarşısında", Türk Adem-i Merkeziyet Fırkası Müsavat'a ithafen kaleme alınan "Marş", "Yeni Ay Doğarken", "Araz'dan Turan'a" yine Stalin döneminde yazılan "Gemirik", "Xalq Düşmenine" ve adı konmamış iki şiir, ileriki yıllarda yasaklanmış, basılan hiçbir eserine alınmamıştır. Bunun sebebi ise bugün için oldukça açıktır. Zira özellikle son yıllarda yapılan araştırmalar göstermektedir ki, Sovyet devri olarak bilinen yıllarda kaleme alınan edebî ve siyasî ürünlerin birçoğunda belirli bir yol izlenmiş, komünist rejimin talimatları dışına çıkamayan yazarlar, çoğunlukla âdeta kendilerine dikte ettirilen eserlerle yetinmek zorunda kalmışlardır. Nitekim Prof. Dr. Kemal Talıbzade, konu ile ilgili olarak, Sovyet devrinde basılmak üzere matbuata verilen eserlerin sıkı bir sansüre tabi tutulduğunu, rejimin anlayışına ters düşen bölümlerin çıkarıldığını, hatta Nizamî ve Fuzûlî gibi klâsik şairlerin divanlarının

<sup>55</sup> Talıbzade, Abdulla Şaik, "Vetenin Yanıq Sesi" (Prof. Dr. Kamal Talıbzade'nin arşivinden.).

bile, münacaat ve Muhammed'i öven bazı kasideler çıkarıldıktan sonra yayınlandığını belirtmektedir. Aynı makalesinde, benzeri bir anlayışla Şaik'in eserlerinin de sıkı bir incelemeye alındığını ifade eden Talıbzade, bu tür uygulamalar yüzünden birçok sanat adamının bugün yeterince tanınmadığını ifade etmektedir.<sup>56</sup>

Millî değerleri unutturarak ileriki yıllarda had safhaya ulaşacak olan asimilasyon politikasını kolaylaştırmak maksadıyla âdeta yok sayılan bu şiirlerde, şairin, geçmişte yaşadığı ve 1918'in hemen başlarında yaşamakta olduğu bunalımların asıl kaynağını buluruz. Söz gelimi bu tarihlerde kaleme alınmış olan "Vetenin Yanıq Sesi" adlı şiirin ilk bölümlerinde, onun, büyük bir infial içinde olduğu görülür. Şiirin ilk bölümünde:

Yürüyürdü sarsılmaz Altın ordu,  
Yürüyürdü lekesiz bayrağıyla  
Yürüyürdü güneşe, şerqe doğru,  
Altun oxu toppuzu mızrağıyla.  
Yürüyürdü, çırpınan bir ürekle,  
Ün, şan, zefer arxasına düşerek.  
Yürüyürdü o bükülmez bilekle,  
"Altun ordu" türküsü söyleyerek.  
Eyilirdi qarşısında sert dağlar,  
Düzen yérdi onlar üçün dağ, dere.  
Qıvrılırdı deniz, nehr, ırmaqlar,  
Baş eyirdi ayaq bassa her yére.  
Altun ordu ireliledi bu qerar,

<sup>56</sup> Kamal Talıbzade, aynı makalesinde, o yıllarda uygulanan inkârcı anlayışı örneklemek için bizzat yaşadığı bir hatırasını aktarır. Kendi ifadesine göre, Şaik'in "Eserleri 3" adlı kitabında yer alan "Nevruz" adlı makale, Türkler'in, Ekim Tatili'nden başka tatilleri olmayacağı gerekçesi ile eserden çıkarılmıştır. Kitabın basımıyla bizzat ilgilenmiş olan Talıbzade, çıkarılan bölüm ile ilgili olarak Komünist Partisi'nin ideoloji bölümüne mektup yazarak bu uygulamaya müdahale etmek istediye de bir sonuç alamamıştır. Bk.: Talıbzade, Dr. Kamal, "Transitions-Literary Criticism in Azerbaijan A New Look at Soviet Works", Azerbaijan Spring, 1996 (4-1) s.30

Şerqe, qerbe, cenuba yol açardı.  
Büküldü hep zalım, duyğusuz başlar,  
Ökelere féyz, rehmet saçıldı.

mısraıları ile Türk tarihinin şanlı sayfalarına yönelecek olan şair, ikinci bölümde, 1917'den itibaren ülkesinde yaşanan menfi gelişmeleri hatırlayarak büyük bir panik içerisinde feryad etmeye başlar. Zira 3 Aralık 1917'de gerçekleştirdikleri ihtilâl ile Azerbaycan'daki iktidarı ele geçiren Bolşevikler, Mehmed Emin Resulzade ve Ali Merdan Topçubaşı'nın ortaya koyduğu "Rusya Federasyonu içinde topraklı muhtariyet" tezi karşısında telâşa kapılarak karşı harekete geçmişler, Ermeniler'in desteğini de alarak, başta Bakü olmak üzere Şamahı, Kuba, Lengiran gibi bölgelerde halka büyük eziyetler vermeye başlamışlardır<sup>57</sup>. Bu hadiselerin had safhaya ulaşarak millî devlet ideâli içindeki Azerî Türkleri'nin yok edilmeye çalışılmak istenmesini son derece muzdarip bir ruh hâli içinde tasvir eden şair, bağımsızlık mücadelesinin bu ilk günlerinde, "Demir yürekli bir neslin evladı" ya da "Oğuzların Elxanların ehfadı" gibi mısraıları ile ifadelendirdiği milletine, kendisine yaşama hakkı tanımak istemeyen iç ve dış düşmanlara karşı birlik çağrısında bulunur:

Babanızın éttiyi bir yemine,  
Yoxmudur ya, sizde sévgi ve hörmet?  
Onlardaki te'ne, imana, dine,  
Çarpmayırmı qelbinizde mehebbet?  
Revadır mı o bextiyar günlerin,  
O debdebem, o şövketim alınsın.  
Al dovaqlı, şen, parlaq düyünlerim,  
Yasa batsın, batsın, qara bağlasın?

Şairin yıllardır çektiği hasretin sebebi, bu bekleyişin ve yapılan çağrılarının kime olduğu, "İntizar Qarşısında" adlı bir başka şiirde daha açık ifadelerle ortaya konulmuştur. Yine ba-

<sup>57</sup> Saray, Mehmet, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, TTK, Ankara, 1996, s.40.

sılmış eserleri arasında göremediğimiz bu şiirinde de "Başkasını istemem de, éy Türk, çabuk sen gel, sen!"<sup>58</sup> şeklindeki hitabı ile bu çağrının muhatabını vurgulayan Şaik, ülkesi üzerinde oynanan oyunların ancak ve ancak mensubu bulunduğu Türk milleti tarafından bozulacağına inanmaktadır:

Sen gelmesen, dolumsanmış ürekler héç şad olmaz.  
Sen gelmesen, xerabaya dönen qelb abad olmaz.  
Sél gelmesen güneş doğmaz, ümid gülüm açılmaz.  
Dodaqlarım gülmez, sönük baxtıma nur saçılmaz.

Nitekim şair bu tespitlerinde haklı çıkmış ve Azerî halkının feryadını dile getiren, onun inancını yansıtan bu ve bunun gibi birçok çalışma, Türkiye ile Azerbaycan arasında kurulacak olan dayanışmaya temel teşkil etmiştir. 28 Mayıs 1918'de Gence'de Millî Şu'ra Hükûmeti kurulduktan sonra artan baskılar sebebiyle Türkiye'den yardım istenmiş, Mehmet Emin Resulzade ve zamanın Hariciye Nazırı Mehmet Hacinski'nin İstanbul Hükûmeti'ne yaptığı başvuru sonucunda, Nuri Paşa komutasında 15 Eylül 1918'de Bakü'ye giren bir Türk birliği, şehri Bolşevikler'den temizleyerek cumhuriyetin başkenti haline dönüştürmüştür. Bu arada Türk ordusunun Bakü'ye girişi, halk tarafından büyük bir coşkunlukla karşılanmış, bu coşku o yıllarda Ahmet Cevat, Mehmed Eminoğlu, Salman Mümtaz gibi birçok şair tarafından edebî sahaya taşınmıştır<sup>59</sup>. Aynı hadisenin yarattığı sevinç, o günü hayalî bir atmosferde daha önceden yaşamış olan Abdulla Şaik tarafından kaleme alınan "Vatanın Yanık Sesi" adlı şiirde de şu mısraılarıyla dile getirilmiştir:

Bağırdım: éy iqid, qehreman erler?  
Sizler üçün qollarımı açmışam,

<sup>58</sup> Talıbzade, Abdulla Şaik, "İntizar Qarşısında" (Prof Dr. Kamal Talıbzade'nin arşivinden).

<sup>59</sup> Memmedov, Alhan, "Azerbaycan Millî Demokratik Cumhuriyeti Devrinde Edebiyat 1918-1920 (Akt.: B. Atsız Gökdağ)", Azerbaycan, Mars Ticaret ve Sanayii AŞ, Ankara, Eylül/Ekim-1991., s.5-8.

Oralardan eksimiya bu yerler?  
Yolunuzda benefşeler saçmışam.

Abdulla Şaik'in, "milliyet" kavramı üzerindeki hassasiyetini ortaya koyan bir diğer vakıa da, onun Müsavat hareketine bakış açısı ve Müsavatçılar'la olan münasebetleridir. Zira şairin büyük bir coşkunluk yaşadığı bu yıllarda, cumhuriyetin temellerini atan ve bu devletin temel esaslarını tayin eden parti Müsavat Partisi'dir. Kızıl Ordu'nun Bakü'ye girdiği yıl olan 1920'ye kadar Azerbaycan'ın izleyeceği millî siyaseti yönlendiren Müsavat, gerek ihtilâl öncesi çalışmaları, gerekse Sovyet devrindeki yer altı faaliyetleri ile milliyetçilik ideolojisini günümüze kadar ulaştırmış bir kuruluştur.

Abdulla Şaik'in bu partiye ithafen yazdığı, ancak yine eserleri arasında gösteremediği "Marş" adlı şiir, konumuzla ilgili olarak bizlere önemli malzemeler sağlamaktadır. Ancak Müsavat'ın büyük bir coşkunlukla alkışlandığı söz konusu şiire geçmeden önce, bu partinin hangi şartlarda, ne amaçla kurulduğu konusunda kısa bir hatırlatma yapmak Şaik'i daha iyi anlamak açısından yerinde olacaktır. Azerbaycan'ın son yüzyılda geçirdiği siyasî hâdiseleri incelerken de vurguladığımız gibi, XX. yy'dan itibaren patlak vermeye başlayan işçi hareketleri, bazı aydınları harekete geçirmiş, mücadeleyi hukukî zemine taşıma kaygısı, birbiri ardınca siyasî örgütler kurulmasına sebep olmuştur. Bakü'deki hayat şartlarının son derece ağır olması ve gelir dağılımındaki adaletsizlik, örgütlenme çalışmalarının çok kolay ve hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır. Bu anlamda 1901 yılında, Bakü'de kurulan ilk Rus partisi "Sosyal Demokrat Derneği"dir. Bu derneğin kurucuları arasında Çar Hükûmeti'nce kanun dışı faaliyetlerinden dolayı Bakü'ye sürülmüş olan Ruslar da vardır. Ancak bu yıllarda Bakü'de cereyan eden hâdiselerde yer alan işçilerin çoğu Güney Azerbaycan'dan gelmiş olan Türkler'dir. Bu gerçeği göz ardı etmeyen sosyal demokratlar, onların da desteğini alabilmek için 1904'te, partinin Bakü kandaına bağlı, sosyalist anlayışa mensup "Himmet" grubunu kurmuşlardır. Azerbaycan'da Türkler tarafından kurulmuş ilk siyasî

örgüt olan "Himmet", 1905 ihtilâli ile yarı müstakil bir parti olmuş, 1917'den sonra ise, "Azerbaycan Komünist Partisi" adı ile tamamen bağımsız hareket etmiştir.

Siyasî örgütlenmelerin hız kazandığı bu dönemde, Kafkasya'da, Ermeniler'in Türk ve Müslümanlara saldırmaları üzerine, 1905 yılında Ahmet Ağaoğlu tarafından "Difaî Fırkası" kurulmuştur. Diğer bir adı da "Müdafaa Teşkilatı" olan bu parti, özellikle Ermeni saldırılarının bertarafı açısından, Azerbaycan siyasî tarihinde millî uyanışa öncülük eden en önemli partilerden olmuştur. Yine bu örgütlenme çalışmalarının bir sonucu olarak 1906'da "Rusya Müslümanları İttifakı", 1911'de ise dördüncü parti, "Türk Adem-i Merkeziyet Müsavat Partisi" kurulmuştur. Azerbaycan'daki milliyetçi hareketlerin en etkili kuruluşu olan Müsavat, gerek kadrolaşma çalışmaları, gerekse Türk ve Müslüman topluluklarının haklarını korumak için verdiği mücadele ile devrin en aktif partisi konumuna yükselmiştir.

Ahmed Caferoğlu, "Azerbaycan Edebiyatı" adlı çalışmasında, Müslümanlık'ın Ruslaştırma'ya karşı emin bir koruyucu silah olduğunu ifade etmektedir<sup>60</sup>. Gerek o yıllardaki "İslâmcılık" fikrinin etkisi, gerekse Caferoğlu'nun ifade ettiği sebeplere bağlı olarak başlangıçta daha çok ümmetçi bir söylem içine girmiş olan Müsavat, Mehmet Emin Resulzade'nin başa geçmesi ve bu partinin yayın organı olarak çalışacak olan "Açık Söz" gazetesini kurmasıyla birlikte milliyetçi bir çizgiye yönelmiş, Azerbaycan'da ümmet yerine millet kavramının yerleşmesinde büyük rol oynamıştır. Bu anlayışını ideolojik bir tavır olarak geniş kitlelere ulaştırmada önemli başarılar kaydeden Müsavat, Türkiye'nin de büyük desteği ile 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni kurmuş, ve bu devletin temel esaslarını belirlemiştir. Azerbaycan siyasî tarihinde çok önemli bir yeri olan Müsavat Partisi, Sovyet devri olarak bilinen yıllarda da faaliyetlerini gizli olarak devam ettirerek, milliyetçi fikirlerin merkezi olma rolünü sürdürmüştür.

<sup>60</sup> Caferoğlu, Ahmed, "Azerbaycan Edebiyatı", Türk Dünyası El Kitabı, TKAE, Ayyıldız Matb., Ankara, 1976, s. 1110.



Yaptığımız araştırmalarda Şaik'in, Azerbaycan'a millî ruhu yeniden kazandıran bu partiyle olan münasebetlerine yer verilmediğini, bazı kaynaklarda ise, onun, Müsavat'a karşı mesafeli davrandığı yönünde ifadelerle karşılaştık<sup>61</sup>. Hatta bu değerlendirmelerin de ötesinde, Şaik'in konu ile ilgili bazı hatıralarını okuduk; onun, kendisine Mehmet Emin Resulzade tarafından yapılmış olan üyelik teklifini geri çevirdiği yönündeki ifadelerine rastladık.<sup>62</sup> Ancak 1918'de yine Şaik tarafından kaleme alınmış olan "Marş" adlı şiirde yer alan:

Türk firqesi Müsavat,  
Açalım quş tek qanat.  
Sarılıb hürriyete,  
Bulalım şanlı heyat<sup>63</sup>

şeklindeki mısraılar, meseleye ihtiyatlı yaklaşmamızı gerekli kıldı. Zira Azerî Türkleri adına, âdeta hürriyet ile Müsavat'ın eşdeğer tutulduğu bu mısraıların sahibi olan bir mütefekkirin, bu partiye karşı cephe almış olabileceğine ihtimal veremezdik. Ayrıca, Azerbaycan Demokratik Türk Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte dünya görüşünü ve kazandığı yeni ruh halini açıkça ortaya koyan Şaik, tarihî bir fırsat olarak gördüğü bu yıllarda millî kültür, millî tarih ve millî eğitim gibi değerler üzerinde yoğunlaşmış, aynı amaç doğrultusunda kaleme aldığı pedagojik, edebî ve ilmî eserleri ile genç nesli şuurlandırmaya çalışmıştır. Daha önce millî vicdanın, ancak millî mekteplerle sağlanabileceği fikri ile Azerbaycan'a ilk millî sınıfları kazandırmış olan şair, bu yıllarda Azerbaycan ve diğer Türk topluluklarının kalkınması için atılması gereken adımlar hususunda

<sup>61</sup> İsmayılov, Yakub, Abdulla Şaiq'in Heyatı ve Bedii Yaradıcılığı, ACCP Élmeler Akademiyası Neşr. Bakı, 1962, s.39.

<sup>62</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, Eserleri 4, (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: R. Hacıyév), Yazıcı Neşr., Bakı, 1978, s. 295-302.

<sup>63</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, "Marş" (Prof. Dr. Kamal Talıbzade'nin arşivinden.).

Şu'ra Hükûmeti'ne tavsiyelerde bulunmuş<sup>64</sup>, yazdığı "Türk Çeşlengi", "Müntehat" gibi ders kitaplarıyla, öğrencilerine, millî değerleri tanıtmayı ve sevdirmeyi amaçlamıştır. Çünkü bu yıllar, birçok ülkeyi etkilemiş olan bir dünya savaşının bittiği, ancak siyasî kargaşanın devam ettiği yıllardır. Var olma mücadelesi içinde kendi geleceklerini tesis etme arzusunda olan milletler, bu amaçla millî kimliklerine daha sıkı sarılmakta ve kendilerini ayakta tutacak olan millî ruhu canlı tutma çabası içindedirler. İşte bu şuur içerisinde her zaman yücelttiği milleti için aynı duyguları yaşayan Şaik, âdeta, ileriki dönemlerde kendisini komünist ideolojinin dar kalıplarına hapsedmek isteyenlere meydan okurcasına, o yıllarda millî birlik mesajları vermiş, bir anlamda Müsavatçı'ların temel prensipleri ile paralel bir anlayış içinde olmuştur.

Abdulla Şaik'in Müsavat'a bakış açısı ile ilgili olarak Prof. Dr. Kemal Talıbzade ile Bakü'de yaptığımız görüşmelerde, onun, aslında Müsavat Partisi'nin asil üyelerinden olduğunu, ancak sonraki yıllarda bunu saklamak zorunda kaldığını öğrendik. Şaik'in ileriki yıllarda kütüphanesindeki birçok malzemeyi yakmak zorunda kalmış olduğunu da göz önüne aldığımızda<sup>65</sup>, kendisinin Müsavat ile ihtilaf halinde olduğu yönündeki yorumların, Sovyet devrindeki inkârcı anlayışın bir ürünü olduğu kanaatine vardık. Zira Müsavat Partisi'nin temel ilkeleri ile Şaik'in yukarıda izaha çalıştığımız faaliyetlerini ve "Birleşmeli Türkoğlu," ifadesi ile başlayan söz konusu şiirini yan yana koyduğumuzda karşımıza çıkan kompozisyon bizi bu sonuca götürmektedir.

Abdulla Şaik'in, Türk birliği ideâlini yücelttiği şiirlerinden birisi de "Yeni Ay Doğarken"<sup>66</sup> adını taşımaktadır. Diğerleri

<sup>64</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, "Darülfünunlarımız ve Şura Azerbaycanı", Eserleri 4 (Tertib ve Qeydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov), Azer Neşr., Bakı, 1977., s. 204.

<sup>65</sup> Talıbzade, Prof. Dr. Kamal, "Geddarlığın Poetik İnkârı", Edebiyyat ve İncesenet Qezeti, Bakı, 29 İyul 1988.

<sup>66</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, "Yeni Ay Doğarken" (Prof. Dr. Kamal Talıbzade'nin arşivinden).



gibi, ancak şairin oğlu Prof. Dr. Kemal Talıbzade'nin özel arşivinden temin edebildiğimiz bu çalışmada da konumuzla ilgili olarak oldukça çarpıcı ifadeler yer almaktadır.

Millî şuur sahibi bir Türk kadını<sup>67</sup> ile oğlu Yavuz arasında geçen diyalog üzerine kurulmuş olan şiirde, bağımsızlık rüzgârlarının esmeye başlaması ile birlikte yeni bir döneme girmiş olan Azerbaycan ve diğer Türk toplulukları, yeni doğmakta olan ay sembolü ile verilirken, Türk Milleti'nin tarihi süreç içerisinde yaşadığı coğrafi kopmalar, yedi ülker benzetmesi ile tasvir edilir<sup>68</sup>. Şiirin kahramanı Yavuz ve annesi arasında geçen konuşmada Yavuz, sönük ve kasvetli olan eski aya karşılık, henüz doğmakta olan yeni ayın insana huzur veren parlaklığına dikkat çeker ve annesine bunun sebebini sorar:

Néçin bu ay ruhuma pek uygun munis görünür?  
İçim dışım güneş kimi néçin nura bürünür?  
Néçin bu ay gözümde bir dilek qeder sévimli?  
O eski ay bunca parlaq, şux baxışlı déyildi  
Söyle o ay anacığım, noldu nere uğradı?

Anne, o eski ayın zaman içerisinde parçalara ayrıldığını ve her bir parçanın yedi ülkeri oluşturduğunu söyledikten sonra, ideâlist bir Türk gencini temsil eden Yavuz, o yıldızların yeterince parlak olmadığını, birbirlerinden uzak olduklarını vurgulayarak temennilerini dile getirir. Yavuz'un en büyük ideali, o yıldızların, eskiden olduğu gibi tekrar birleşmeleridir:

Men isterem yéddi ülker qarışsın bir-birine,  
Üzerimize güneş kimi doğsun, ülker yérine.  
Şu güneş hep doğsun da haqq éşqile héç sönmesin,  
Şen- şen yurdlar bir qaranlıq mezarlığa dönmesin.

<sup>67</sup> Şiirin başında, "Türk bikeleri kıyafesinde âlicenab bir qadın oğlu Yavuz'a yeni ayı göstererek" açıklaması yer almaktadır.

<sup>68</sup> Türk toplumlarının kültürel hayatında önemli bir yeri olan 7 sayısı hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Hüseyin Avni Yüksel "Türk Folklorüne Yedi Sayısı", Millî Kültür, c.3, Nu: 5, Ekim 1981.

Yavuz bu yıldızların birleşmesi ile bütün yerin ve göğün tapınacağı, dünyaya hayat verecek bir güneşin doğacağı inancındadır. Anne, oğlunu bu ideâlden dolayı kutlayarak, ona bu yolda mücadele vermesi gerektiğini nasihat eder. Söz konusu şiirde, semboller vasıtası ile verilmeye çalışılan mesaj da, diğerleri gibi son derece açıktır.

Abdulla Şaik'in, Türk milletinin karşı karşıya olduğu tehlikelere karşı büyük bir tedirginlik yaşadığı, birbirinden kopmuş olan Türk kavimlerinin ıstırabını ruhunda duyduğu bir diğer çalışması ise "Araz'dan Turan'a" dır.<sup>69</sup>

Söz konusu şiirde Araz ve Kür nehirlerinin temsilciliğinde, Türk topluluklarının içinde buldukları vehamet dile getirilerek, çözüm aranır. Kartallı kayalara çarparak, kaplan gibi kükreyp deniz gibi kabaran Araz, İran ve Turan'ı dolaştıktan sonra gözyaşları içerisinde Kür nehri ile karşılaşır; ona içini döker. Kür'e, Turan ülkesi için kötü emeller beslendiğini, sihirli devlerin kızıl elmaya girdiklerini, Turan'ın büyük bir ıstırap içinde olduğunu söyler:

Qurultulu bir keder çökmüş Turan yurduna,  
"Qızıl ırmaq", "Süd Gölü" bu anda qan köpürür,  
Balta bıqlı igitler dil ve dodaq çeyneyir,  
İşte meni inleten bax şu acı duyğudur,  
Çağlayanlar dağında köpüklü qan qusturur.

Bilindiği üzere Turan, Balkanlar'dan Çin sınırlarına kadar uzanan coğrafyada yaşayan Türkler'in yurduna verilen genel isimdir. Hüseyin Namık Orkun, kökü Sanskritçe'ye kadar uzanan bu kelimenin, "Öz Yiğen Alp Turang Altı Oğuz budunda üç yeğirmi (yaşımka) adırıldım" ifadesiyle Oğuz Kitabeleri'nde ve ayrıca Hint kaynaklarında da yer aldığını, Türkler'e ise Firdevsi'nin "Şehname"adlı eserinden geçtiğini vurgulamaktadır. Şehname'de yer alan bilgilere göre Turan, İran'ın kuzeyinde

<sup>69</sup> Talıbzade, Abdulla Şaik, "Arazdan Turana" (Prof. Dr. Kamal Talıbzade'nin arşivinden).

yaşayan Türk yurdudur<sup>70</sup>. Turan kelimesinin Türk yurdu anlamına geldiği yapılan birçok araştırmayla da sabittir. Ancak öyle zannediyoruz ki, Şaik'in bu şiirini ele alırken asıl üzerinde durulması gereken Turan kavramı çerçevesinde ortaya çıkmış olan "Turancılık" fikridir.

Hatırlanacağı gibi, XX. yy'ın başlarında bazı sebeplerden dolayı giderek zayıflayan "Ümmetçilik" ideolojisinin yerini "Türkçülük" fikri almış, Türkiye'de de özellikle 1908 Meşrutiyet hareketinden sonra dalga dalga yayılan bu hareket, zamanla bütün Türk kavimlerini bir bayrak altında toplama ideâline dönüşmüş, bu ideâl, Rusya'dan İstanbul'a gelen gençlerin katkılarıyla daha da güçlenerek "Turancılık" adını almıştır. Hüseyinzade Alibey'in fikirlerinden etkilenen Ziya Gökalp ise 1911'de Selanik'te yayımlanan Genç Kalemler'e gönderdiği "Turan" adlı şiiri ile bu kavramın çerçevesini çizmiş, ileriki yıllarda da bu fikri sistematize etmiştir<sup>71</sup>.

İşte Ziya Gökalp'in:

Vatan ne Türkiye'dir Türkler'e ne Türkistan  
Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir; Turan<sup>72</sup>

şeklindeki mısraıları ile sınırlarını belirttiği Türk yurdunun o yıllarda içinde bulunduğu vahim durumu "Araz'dan Turan'a" adlı şiiriyle edebî sahaya taşıyan Şaik, kurtuluşun yine Türk milletinin birlik ve beraberliğinde aranması gerektiğini ima ederek, fikirlerindeki ısrarını ortaya koymuştur:

İnler, yoxmu Turan'da qurtaracaq er meni?  
Nerde o Türk nişanlım o qoç yiğit? Yol alsın!  
Şu sêhirli tilsimi qırsın, meni qurtarsın!

<sup>70</sup> Orkun, Hüseyin Namık. Türkçülüğün Tarihi, Kömen Yay., Ank 1977, s.12.

<sup>71</sup> Heyd, Uriel, Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri (Çev.: Cemil Meriç), Sebil Yay. İstanbul, 1980. s. 75-80.

<sup>72</sup> Tanyu, Prof. Dr. Hikmet, Ziya Gökalp, Kültür Bak. Ziya Gökalp Yay. 1976, 1.bs., s.1.

Aynı şiirinde yer alan: "Evet, qara buludlar almış yurdu qardaşım!" gibi ifadelerindeki yurt kavramı ile bütün Türk âlemini ihtiva eden Turan'ı kasteden şair, bağımsızlık için verilecek mücadelenin millî bir görev olduğu fikrini vurgulamayı da ihmâl etmez:

Turan'da yüz milyonluk Türklük buna qızmazmı?  
Qızmazsa bu xain el yasamızı pozmazmı?

Önce, birbirlerinden koparılmış olan Türk topluluklarının çektiği ıstıraba yer verilmiş olan şiirin ileriki bölümlerinde, Türkler'in bir bayrak altında yaşadığı, hayâlî bir yurt tasavvur edilir. Araz ve Kür, eski Turan yurduna yıldırımlar saçma arzusu ile bu durumu, "Quzğun Deniz"e haber vermişler, "Quzğun Deniz" haberi alır almaz yara almış bir dişi kaplan gibi çoşarak, Turan yurdunu kurtarmıştır. Ancak Turan'ın kurtuluşundan sonra amaçlanan hedef ise "Kızıl Elma" ya kavuşmaktır.

Bilindiği üzere "Kızıl Elma" kavramı, yeryüzündeki bütün Türkler'in bir coğrafya üzerinde Türk ülküsü çerçevesinde birleşmeleri anlamına gelmektedir. Türkler'in Dünya'daki diğer insanlar gibi hür olmaları, ilim, teknik, sanayi gibi alanlarda çağdaş ölçüleri yakalamaları "Kızıl Elma" ideâlinin özellikleri arasındadır. Ancak bu hedefe ulaşmak için önce dil, millî kültür, millî tarih ve millî ülkü birliğinin tesis edilmesi gerekir<sup>73</sup>.

Yine Pan-Türkizm ideâlinin en hararetli savunucularından Ziya Gökalp tarafından kaleme alınmış olan:

Ey Tanrı icabet kıl bu duaya:  
Bizi de kavuştur Kızıl Elma'ya.<sup>74</sup>

şeklindeki mısraıları ile Abdulla Şaik'in aynı şiirinde yer alan:

Qızıl Elma bağında gezer dünya gözeli  
Güler çoşğun sévinle Türkün elinde eli.

<sup>73</sup> Tanyu, Prof. Dr. Hikmet, age., s.159.

<sup>74</sup> Tanyu, Prof. Dr. Hikmet, age., s. 30.

ifadeleri arasındaki duygu benzerliği, şairin Sovyet devrinde gizlenmeye çalışılacak olan ideallerinin, izaha gerek kalmayacak açıklıktaki tezahürleri olarak gösterilebilir.

Abdulla Şaik'in sanat hayatının ikinci safhasını Sovyet devri olarak bilinen yıllar oluşturur. Zira iki yıl kadar süren ve hür iradenin kullanılmaya başlandığı, millî benliğe dönüş anlamında önemli adımların atıldığı bu bağımsızlık günleri<sup>75</sup>, 28 Nisan 1920 yılında, Kızıl Ordu'nun Azerbaycan'daki komünist sempatizanların açtığı yoldan Bakü'ye girmesi ile son bulmuştur. Önce ihtilâl komitesi önderlerinden Neriman Nerimanov'un başkanlığında geçici bir hükûmet kurulmuş, bu hükûmetin iki yıl içinde teşkilatlanmasını tamamlamasıyla birlikte, Azerbaycan siyasî ve kültür tarihine "Sovyet Devri" adı ile geçecek olan yeni bir devir başlamıştır.

Hayatın birçok alanında birtakım yeni düzenlemelerin vaat edildiği bu yıllarda, edebî sahada da dikkate değer gelişmeler kaydedilmiş, özellikle edebiyatın fonksiyonu ve niteliği üzerinde kutuplaşmalar baş göstermiş, tartışmalar yaşanmıştır. Ancak, ileriki yıllarda düzenlenecek olan sindirme harekâtıyla bu tartışmalara son verilmiş, edebiyat, Marksizm ve Leninizm'le beslenen Sosyalizm ideolojisinin propaganda aracı haline dönüştürülmüştür: "Edebiyyat işi, umum-proletar işinin bir hissesi, bütün fehle sinfinin, bütün şü'urulu avangardı terfinden herekete getirilen vahid, büyük sosyal-demokrat mexanizminin tekerciyi ve vintciyi olmalıdır. Edebiyyat işi, müteşekkil, müntezem, birleşmiş sosyal-demokrat partiya işinin terhib hissesi olmalıdır."<sup>76</sup> Bu anlayış ise edebî değeri olmayan eserlerin çoğalmasına, sanata saygılı birçok şair ve yazarın edebî sahadan çekilmesine ya da bir şekilde pasifize olmasına yol açmıştır.

Stalin'in idareyi ele almasıyla birlikte had safhaya ulaşacak olan bu gelişme, Azerbaycan'da milletinin dilini, kültürünü, tarihini ve ümitlerini yakından tanıyan birçok aydın için karanlık günlerin yoğunlaştığı yıllar olmuştur. Aynı dönemde "Azerbaycan Sovyet Yazıcıları Birliği"nin 1823 Mart 1937 tarihindeki toplantısında, Millî Eğitim Bakanlığı'nda görev yapan ve Sovyet ideolojisine ters düştüğü tespit edilen milliyetçi aydınların listesi çıkarılmış<sup>77</sup>, birçok aydın takibe alınmış, Hüseyin Cavid, Mikâil Müşfiq, Seyyid Hüseyin, Ahmed Cevad, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Mir Mehmed Kerimağa, Hedise Hanım Kayıbova, Medine Hanım Kıyasbeyli, Ulvi Receb gibi eli kalem tutan sayısız ilim ve sanat adamı, idam dahil olmak üzere çeşitli şekillerde cezalandırılmışlardır. Bu katliamdan kurtulabilen Alibey Hüseyinzade, Ahmed Ağaoğlu, Mehmet Emin Resulzade gibi Azerbaycan fikir ve kültür hayatına damgasını vurmuş birçok isim ise ülkesini terkederek rejime karşı verdikleri mücadelelerini ülke dışında da sürdürmüşler, İran, Fransa, Romanya ve Türkiye gibi ülkelerde yaptıkları çalışmaları ile "Azerbaycan Mühaciret Edebiyatı"ni teşekkül ettirmişlerdir.

Ancak aynı yıllarda, özellikle eğitim alanında yapılan düzenlemeleri tarihî bir fırsat olarak değerlendiren ve Azerbaycan'ı bu yöndeki çalışmaları ile geleceğe hazırlamak isteyen bir grup yazar, siyasî anlamda daha temkinli bir yol izleyerek faaliyetlerini sürdürmüşler, hatta medeniyet adına atılan bazı adımları desteklemişlerdir. Aralarında Cafer Cabbarlı, Celil Memmedkuluzade, Süleyman Sani, Mehmed Said Ordubadî, Hüseyin Cavid, Abdulla Şaik gibi isimlerin de yer aldığı ve devrin şartları gereği daha makûl gördükleri bir strateji ile Azerî toplumuna hizmet vermeyi amaçlayan söz konusu aydınların böyle bir tercih yapmış olmalarının ardındaki gerçeği, Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu: "Gaddar tecelliye baş eğmekten başka çare kalmamıştı. Olsa olsa yegâne halas yolu, millî kültür istiklâliyetini devam ettirmek, dil ve edebiyat sahasında hiçbir

<sup>75</sup> Caferoğlu, Prof. Dr. Ahmed, "Tarihin İlk Türk Cumhuriyeti Azerbaycan", Türk Kültürü, Nu:19, TKAE., Ankara, Mayıs-1964, s. 15.

<sup>76</sup> Lenin, İlyic Vilademir, Edebiyyat Haqqında, Azer Neşriyyat, Bakı, 1970, s.122-123.

<sup>77</sup> Gömeç Doç. Dr. Sadettin, Türk Cumhuriyetleri Tarihi, Kömen Yay., 2.bs. Konya,1997, s.48.

fedakârlığa yol açmamaktı.”<sup>78</sup> şeklindeki sözleri ile açıklamaktadır.

Şaik'in sanat hayatındaki ikinci dönemi oluşturacak olan bu yıllar, onun çalışma temposunun oldukça yükseldiği yıllardır. Bunun temel sebebi ise biraz önce belirttiğimiz gelişmelere dayanır. Yapılan yenilikleri olumlu birer adım olarak değerlendiren Şaik, “Siyasî Sahifeler”<sup>79</sup> adlı hatırasında da ifade ettiği gibi, Sovyet Hükûmeti'nin eğitim alanındaki hamlelerini, okul ve kurs açma girişimlerini, kadın hakları ve sosyal eşitlik konularındaki düzenlemelerini milleti adına iyi değerlendirilmesi gereken bir fırsat olarak görmüş ve çalışmalarını bu anlayış çerçevesinde yoğunlaştırmıştır.

“Azerbaycan Edebiyatı Tarixi” adlı eserde, 1930-1941 yılları arasında Azerbaycan Sovyet şiirinin sosyalizm ve realizm anlayışı doğrultusunda olgunlaştığı belirtilmekte, eserin bir başka bölümünde de, geçmişte kendisini kafesteki yaralı bir kuşa benzeterek bedbin psikolojisini ortaya koyan Şaik'in, bu yıllarda oldukça optimist bir bakışı açısına yöneldiğini ifade edilmekte, bunun sebebi olarak da, onun sosyalist hayat anlayışına bağlanmış olması gösterilmektedir<sup>80</sup>. Nitekim Şaik'in bu yıllarda kaleme aldığı “Gelecek Sizindir”<sup>81</sup>, “Azerbaycan Xalqı Qedrşunas Bir Xalqdır”<sup>82</sup>, “Şanlı İl Dönümü”<sup>83</sup>, “Arzular Heqiqete Çevri-

<sup>78</sup> Caferoğlu, Prof. Dr. Ahmet, Azerbaycan Dil ve Edebiyatı'nın Dönüm Noktaları, Yeni Cezaevi Matb., Ank, 1953, s. 22.

<sup>79</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, Eserleri 5, (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: R. Hacıyév), Yazıçı Neşr., Bakı, 1978, s. 301.

<sup>80</sup> Azerbaycan Edebiyatı Tarixi, Qızıl Şerq Metb., Bakı, 1957, c.III, s.91.48.

<sup>81</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, “Gelecek Sizindir!”, Azerbaycan Gencleri Qezéti, Azerbaycan'ın Birleşmiş Qezet- Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 3 Yanvar 1954.

<sup>82</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, Eserleri 4 (Tertib ve Qeydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov), Azer Neşr., Bakı, 1977., s. 418.

<sup>83</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, “Şanlı İldönümü”, Kommunist Qezéti, Azerbaycan'ın Birleşmiş Qezet- Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 28 Aprel 1957.

li”<sup>84</sup>, “Güneşli Günler”<sup>85</sup> gibi makaleleri ve bazı şiirlerinde, onun bu yöndeki duygu ve düşüncelerini bulmak mümkündür. Söz gelimi sanat hayatının bu ikinci döneminde yazdığı “İlham Qaynağım” adlı çalışmasında, bu yıllarda kazanılan iyimser ruh hali şu ifadelerle aksettirilmiştir:

Şefeğ güldü üzümə,  
Işıq geldi gözüme.  
İndi her uzaq, yaxın  
Qarşımda açıq, aydın  
Ne şübhe var, ne keder,  
Bu gün şe'rime rehber

Qelbimdəki şö'ledir,  
Qalib, qadir kütledir.<sup>86</sup>

Ancak birkaç yıl sonra yine Şaik tarafından kaleme alınmış olmakla birlikte o dönemde yayınlanamamış olan isimsiz bir şiirde yer alan:

Yéne dehşetle sarsılır afaq,  
Mehferindenmi oynamış bu cahan?!  
Yéne qün fısqırır deniz, torpaq,  
Bağlıdır dil, fikir, qelem, viçdan.  
Damğalanmış ağıl, düşünce ürek  
Sehr, tilsimle oynayır bu felek<sup>87</sup>

şeklindeki mısralar ile, yine uzun yıllar arşivden çıkarılamayan bir diğer isimsiz şiirde geçen:

<sup>84</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, Eserleri 4 (Tertib ve Qeydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov), Azer Neşr., Bakı, 1977., s. 423.

<sup>85</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, age., s. 424.

<sup>86</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, Eserleri 2 (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade), Azer Neşr., Bakı, 1968, s.104.

<sup>87</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, “Şiir 1” ( Prof. Dr. Kamal Talıbzade'nin arşivinden).



Géce-gündüz axan bu al qanlar  
Deniz olsa, yéne soğulmazmı?  
Bir zaman haqq-hésab çekerken él;  
Bu cinayetlerin sorulmazmı?  
Vérdiğin bu cezalara qarşı  
Sene de mehkeme kurulmazmı?  
Bu qoyun cildine giren qurdun,  
Fitnesi, hilesi duyulmazmı?  
Bu qeder lés yéyen dere, uçurum,  
İntiqam ne'resiyle dolmazmı?<sup>88</sup>

ifadeleri, meselenin bir başka yüzü olduğunu düşündürmektedir.

Geçmiş yıllarda Marksist bir dünya görüşüne sahip olan, ancak Rus ordusunun 1990'da Bakü'de sebep olduğu vahşeti yaşadıkdan sonra bu anlayışa karşı tavrı alan Akademik Prof. Dr. Kemal Talıbzade, kendisi ile yapılan bir röportajda<sup>89</sup>, Sovyet devrinde, yazarların, kurulmak istenilen düzene uymak, eserlerinde mutlu bir toplum görüntüsü yaratmak zorunda olduklarını ifade etmektedir. Talıbzade yine konuya açıklık getirebileceğine inandığımız bir başka çalışmasında da, birçok sanat ve kültür adamı gibi babasının da yaşadığı bir dayatmayı, onun ağzından şu sözler ile aktarmaktadır: "Xatırımdadır ki, 1937 ci ilde, Qoçoğlu poemasının el yazması xayli müddet 'Revolyasiya ve Kultura' jurnalının rédaksiyasında saxlandıqdan sonra meslehet gördüler ki, poémanın çapı üçün onun bir yérine Stalin'in adı salınmalıdır. Bu meslehet yérine yétirildikten sonra ancaq poéma 1938-çi ilde neşr olundu. Xanlıqlar dövrünün xalq qehremanlığı hara, Stalin hara!"<sup>90</sup>

Prof. Dr. Kasım Kasımzade'nin ifadesine göre, Azerbaycan'da Stalin döneminde faaliyet gösterip de takibe alınmayan

<sup>88</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, "Şiir 2" (Prof. Dr. Kamal Talıbzade'nin arşivinden).

<sup>89</sup> Talıbzade, Dr. Kamal. "Transitions-Literary Criticism in Azerbaijan A New Look at Soviet Works", Azerbaijan Spring, 1996 (4-1) s.31

<sup>90</sup> Talıbzade, Prof. Dr. Kamal, "Geddarlığın Poétik İnkârı", Edebiyyat ve İnceneset Qezétı. Bakı, 29 İyul 1988.

yok gibidir<sup>91</sup>. Pek tabii olarak millî şuur kaygısı içinde olan Şaik de bu baskıları hissetmiş, büyük zorluklarla karşılaşmış, 1930'dan itibaren derin bir manevî bunalıma girmiş, birçok yazar dostundan ve öğrencilerinden uzaklaşmış, âdeta hayata küsmüştür. Hatta Prof. Dr. Kemal Talıbzade'den aldığımız bilgilere göre, 1934 yılında sağlık problemleri gerekçe gösterilerek öğretmenlikten el çekirilmiş, kendine ait olan okuma parçaları ders kitaplarından kaldırılmış, eğitimle ilgili programları yasaklanmış<sup>92</sup>. Stalin'in özellikle 1937-38 lerde Türk ve Müslüman toplumlarına karşı uyguladığı yok etme politikası, şairi derin bir bunalıma sürüklemiş, Ruhulla Ahundov, Tağı Şahbazî, Atababa Musaxanlı, Hüseyin Cavid, Ali Nazmi, Ahmed Cevad, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Mikayıl Müşfiq, Ali Münzib gibi yakın dost ve öğrencilerinin halk düşmanı ilan edilmesi, onun, rejime olan nefretini daha da artırırken, milletinin geleceği hakkındaki iyimser duygularının eriyip gitmesine sebep olmuştur. Şair, bu yıllarda millî şuur sahibi öğrencilerinden Ruhulla Ahundov ve Tağı Şahbazî'ye ithafen yazdığı bazı şiirleri<sup>93</sup> ile, Türk milleti adına kurduğu bağımsızlık hayâllerinin günden güne sönüp gitmekte olduğunu büyük bir ruh ezikliği içerisinde kabullenmek zorunda kalmıştır.

Azerbaycan'ın bağımsızlık günlerinde büyük bir coşkuyla işlenen Türk birliği idealinin bir hayâle dönüşmesi karşısında büyük ruhî çöküntüye uğrayan şair, bu yıllarda kaleme aldığı, ancak arşivinden çıkaramadığı "Gemirik" adlı bir başka şiirinde de benzerî duygularını şu mısralar ile ifade etmiştir:

<sup>91</sup> Kasımzade, Prof. Dr. Kasım, "Muhaciret ve Muasır Azerbaycan Edebiyatının Bazı Meseleleri", Azerbaycan Türk Kültürü Dergisi, Nu: 281, Mars ve Ticaret Sanayii AŞ, Ankara, Eylül-Ekim 1991, Yıl.40, s. 20

<sup>92</sup> Bu bilgileri Azerbaycan'da 15 gün kadar evinde misafir olduğumuz Prof. Dr. Kamal Talıbzade'den aldık.

<sup>93</sup> Gelsin" ve "Şeklinde" adını taşıyan bu iki şiir, Abdulla Şaiq'in "Eserleri 2" adlı kitabında yer almaktadır: s.114,115.

Efsaneye döndü o heqiqet,  
Bir gün başına açar felaket.  
Yüksek idéal onunla söndü,  
Gözlerden uzaq xeyale döndü....<sup>94</sup>

Bu dönemde üzerindeki siyasî baskılardan dolayı köşesine çekilmeye zorlanmış olan Şaik, söz konusu uygulamaları hazmedememekle birlikte, elinden Stalin'e karşı beslediği menfi duygularını mısralara aktarmaktan başka birşey gelmemiştir. Prof. Dr. Kemal Talıbzade onun bu yıllardaki tavrını şu sözleri ile açıklar: "Ancaq A. Şaiq'in fikir aleminin en xefif, en gizli qüşelerine beled bir adam kimi déye bilerem ki, hem Stalin'in, hem de onun Bağirov kimi elaltılarının xalqa, ziyalılara karşı çévrilmiş meqsedli siyasetine karşı o hemişe daxiyi bir é'tiraz, hiddet hissi ile yaşamış ve bu münasibet sirdaşları ile olan vaxtaşırı söhbetlerinin mövzularından birine çévrilmişdi".<sup>95</sup>

Tespitleri ile, kendilerinden saklanmak istenilen gerçekleri ifşaya yönelerek, biraz da aldatılmışlığın verdiği hınçla, milletine reva görülen uygulamaların müsebbiplerine lanetler yağdırmış olan Şaik'in, elimizde daktilo yazması halinde bulunan ve Prof. Dr. Talıbzade'nin, 1937-38'lerde ya da daha sonraki bir tarihte yazılmış olabileceğini ifade ettiği bir diğer şiirinde de "vahşi katil"sıfatı ile anılan Stalin, şu çarpıcı ifadelerle tasvir edilmektedir:

Tarix bunu gösterecek, neler, neler yandın sen!..  
Ölkemizde qulaq batdı acı matem sesinden.  
Cahil, meğrur insanlarda ne ürek, ne vicdan var,  
Tebii, boş tebillerin sesi şiddetle gurlar.  
Yaxın- uzaq her bir dövrü axtardım tarix boyu,  
Her qanlı tac, her sancağı, her bir soyu, her soppu.

<sup>94</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, "Gemirik" (Prof Dr. Kamal Talıbzade'nin arşivinden).

<sup>95</sup> Talıbzade, Prof. Dr. Kamal, "Geddarlığın Poétik İnkârı", Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Bakı, 29 İyul 1988.

Béle vehşi bir qatile tesadüf étmedim men,  
Xalqın bilikli oğlunu mehv édirsən kökünden...<sup>96</sup>

Aynı yıllarda yazdığı, ancak isim vermeye fırsat bulamadığı bir başka şiirinde de, muhtemelen yine Stalin'i hedef alarak ona olan kızgınlığını dile getiren şair, Türk ve Müslüman toplumlara uygulanan zulmü büyük bir öfke ile karşılar. Yapılan soykırımın sona ermesini, suçluların ise cezalandırılmasını arzu eden şair bu yöndeki beklentilerini:

Bu qururlu boyun vurulmazmı?  
Bu bulanıq sular durulmazmı?  
Söyle, éy kinli, qan içen xain,  
Zülme, sebre nehayet olmazmı?<sup>97</sup>

gibi mısraları ile dile getirir.

Azerbaycan'da bulunduğumuz sıralarda konu ile ilgili olarak Prof. Dr. Kemal Talıbzade ile yaptığımız görüşmelerde, Şaik'in, Stalin'in gizli faaliyetlerini eleştiren mahiyette birçok çalışması olduğunu öğrendik. Ancak yukarıda bazılarına yer verdiğimiz bu çalışmalar, onun yaşadığı yıllar içerisinde, vurgulamaya çalıştığımız sebeplerden dolayı hiçbir şekilde yayınlanamamıştır. Yine Sayın Talıbzade'den aldığımız bilgilere göre, Şaik, 1937 ve 1938 yıllarında başına daha büyük musibetler açabilecek olan bu malzemelerin çoğunu evinde yakmak zorunda kalmıştır. Bu sırada, söz konusu evrağın ne olduğunu yaşının küçük olması sebebiyle bilemeyen Talıbzade ona yardımcı olmuş, hâdisenin tek şahidi olarak bu yöndeki değerlendirmelerini "Edebiyyat ve İncesenet" gazetesinin 29 Haziran 1988 tarihli sayısında yayımlatmıştır.

<sup>96</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, "Xalq Düşmenine" (Prof. Dr. Kamal Talıbzade'nin arşivinden).

<sup>97</sup> Talıbzade, Abdulla Şaiq, "Şiir 2" (Prof Dr. Kamal Talıbzade'nin arşivinden).

Abdulla Şaik'in basılmış eserleri arasında göremediğimiz, ancak oğlu Prof. Dr. Kemal Talıbzade'nin özel arşivini bize açmasıyla ulaşabildiğimiz söz konusu şiirler göstermektedir ki, özellikle bir Türk milliyetçisi olarak 1918 ve 1920 yılları arasındaki faaliyetleri ile "millî şuur" sahibi bir nesil yetiştirmeyi hedeflemiş olan Şaik, Sovyet devri yıllarında, şartlar gereği bu yöndeki duygularını saklamak zorunda kalmıştır. Sonraki yıllarda ise, onun bu yöndeki faaliyetleri pek dikkate alınmamış, örtbas edilmiş, hatta konu ile ilgili duygu ve düşüncelerini ihtiva eden şiir ya da diğer edebî çalışmaları yasaklanarak, unutturulmak istenmiştir.

Ancak bütün bu uygulamalara rağmen, aynı yıllarda millî şuur kavramının -dolaylı yollarla da olsa- işlendiği eserlere rastlamak da mümkündür. Söz gelimi Cafer Cabbarlı, Samed Vurgun, Hüseyin Cavid ve Abdulla Şaik gibi birçok sanat adamı, bugün yeni bir bakışla değerlendirildiğinde, bazı tarihî gerçekleri yansıttığı görülen çalışmalar meydana getirebilmişlerdir. Bunu yaparken ise rejimle ters düşmeme konusunda özel bir gayret içinde olmuşlar, bu sebeple ileriki yıllarda zaman zaman eleştiriye uğramışlardır. Ancak bu yöndeki duygu ve düşüncelerini doğrudan dile getirmek isteyen sanat adamlarının, sürgün, hapis ya da idam gibi uygulamalarla pasivize edildikleri dikkate alınırsa, onların böyle bir davranış biçimini benimsemiş olmalarının ardındaki gerçek daha iyi anlaşılacaktır.

Ancak yine de diğer birçok aydının uğradığı feci akıbeti yaşamamıştır. Oğlu Prof. Dr. Kemal Talıbzade bu yıllarda babasının Sibirya'ya sürülmekten kurtulmuş olmasını, biraz da onun meleği andıran tabiatına bağlamaktadır<sup>98</sup>.

<sup>98</sup> Talıbzade, Dr. Kamal, "Transitions-Literary Criticism in Azerbaijan A New Look at Soviet Works", Azerbaijan Spring, 1996 (4-1) s.28.

## D.Eserleri

### 1.Eserlerinde Muhteva Dil ve Üslûp Özellikleri

1920' ye kadar sürecek olan ilk dönem ve bu tarihten sonraki ikinci dönemde yaşanan siyasî çekişmelerin sosyal hayatta yarattığı tahribat, ümitsizlik, hürriyet özlemi, geleceğe olan inanç, insan ve vatan sevgisi, eski düzene duyulan nefret, adaletsizliğe itiraz ve toplumsal saadet anlayışının subjektif terennümü gibi konular muhtevaca Abdulla Şaik'in eserlerinin genel karakterini teşkil etmektedir. Ancak özellikle "şuurlu bir toplum" konusunda ısrar edecek olan yazarın, eserlerinde ön plana aldığı konuların başında eğitim ve terbiye meselesi gelir.

Cahilliği, geri kalmışlık; eğitimi ise çağdaşlık ve medeniyet kavramları ile eşdeğer tutan şair, toplumların geri kalması ya da ilerlemesinin temelinde, bu iki unsurun yattığı kanaatindedir. Bu düşüncelerle bazen bir öğretmen, bazense bir sanatçı olarak cehalete savaş açan şair, mücadelesini pedagojik faaliyetleriyle birlikte özellikle didaktik nitelikli şiirlerine de yansıtmıştır. Çocuklar için yazdığı "Vezife (1923)", "Hasay (1935)", "Oyuncu Bağalar (1934)", "Timsah Ovu (1950)", "Meşe Gözetçisi (1954)" gibi hikâyelerinde; "Tığ-Tığ Hanım (1910)", "Tülkü Hecce Gedir (1910) "Yahşı Arha (1910)" gibi poemalarında "Keci (1906)", "Uşaq ve Dovşan (1906)", "Yetim Cüce (1906)", "Oyan Oğlum (1907)", "Gonaglıg (1908)", Tülkü ve Gurd (1908), "Temizlik (1928)", "Benövşe (1928)", "Mektebliler Marşı (1936)", "İdman Neğmesi (1949)" gibi şiirlerinde, onlara akılcılık, güzellik, düzgün konuşma, zevk, saygı, vatana ve tabiata sevgi, çalışkanlık, doğruluk gibi duygu ve davranış biçimleri aşılama hedeflemiş, konu ve tasvir unsurları itibarı ile de daha çok Şifahî Halk edebiyatı geleneğinden yararlanmıştı. Yazarın bu anlamda kaleme aldığı çalışmaları, Azerbaycan Çocuk edebiyatı yazarları için birinci dereceden bir kaynak olarak yıllarca okutulmuş ve okutulmaktadır. Yazar, gerek seçtiği konular, gerekse kullandığı dil ve üslûbu ile bu sahaya orijinallik kazandırmıştır.

Halkının derdini kendi derdi sayan yazarın, eserlerinde sıkça üzerinde durduğu bir diğer kitle de, gelir dağılımındaki adaletsizliğin yarattığı sosyal tahribatın ıstırabını en çok hissedenden yoksul kesim olmuştur. Öğrenci olarak Horasan'da bulunduğu sıralarda mevcut sosyal dengesizliğin fakir halk üzerindeki olumsuz etkilerini farketmeye başlamış olan yazar, bu kesimin hayat şartları hakkındaki asıl izlenimlerini XX. yy'ın başlarında, öğretmenlik hayatı içerisinde edinmeye başlamıştır. Bakü'de bulunduğu bu yıllarda hayatı bizzat farklı mekânlarda gerçek boyutları ile tanıyan Şaik, özellikle işçilerin ve yoksul kesimin acınası durumu karşısında, sosyal meselelere karşı yakın alâka göstermeye başlamıştır: "Men burada neft fehlelerinin heyatı, emeği, dünyagörüşleri, onların azadlıq méyyləri ile tanış oldum, be'zi fehle te'tillerini gördüm, ders vérdiyim kendli uşaqlarının psixologiyasını öyrendim ki, bütün bunlar da sonralar mene te'sirsiz qalmadı."<sup>99</sup>

Şaik'in bu duygular içerisinde kaleme aldığı eserlerinde, emeğe, insana ve ulvî değerlere karşı derin bir muhabbet, halkı sindirmeye çalışanlara karşı mücadele çağrısı vardır. Nitekim "Esrimizin Qehremanları"(1909-1918)", onun bu amaç doğrultusunda kaleme aldığı en önemli eserlerindendir. XX. yy'ın başlarında Bakü burjuvazisinin hayatını, aile ve geçim meselelerini, toplumsal adaletsizliği, ahlâkî bozuklukları tenkit eden ilk başarılı roman örneklerinden olan "Esrimizin Qehremanları"nda, varlıklı kesimin oynadığı oyunlar tüm çıplaklığı ile ortaya konulur. Yine işçi hayatı ve eski düzenin çarpıklığını konu alan "Araz (1937)", "Azerbaycan nesrinde tarixi roman janrının inkişafında mühüm addımlardan"<sup>100</sup> biri kabul edilmektedir. Azerbaycan edebiyatında aynı konuyu etraflı bir şekilde ele alan ilk başarılı hikâye kabul edilen "Mektub Yé-

tişmedi (1908)", ayrıca "Özün Bilirsen; Mene Ne (1928)", "Esebi Adam (1928)", "Anabacı (1933)" gibi hikâyelerde de eski hayat tenkit edilmiş, yoksul insanların geçim mücadeleleri incelenmiş, bu kesimin yaşadığı hayat şartları ve onların psikolojik yapıları oldukça başarılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Yine Şaik tarafından kaleme alınmış olan, "Çoban Mahnısı (1906)" "Ekinçi (1907)", "Ekin Neğmesi (1907)", "Ekinçi ve Xan (1913)" gibi şiirlerde de aynı tema işlenmiş çalışan kesimin emeği kutsanarak bu emeğin tüm insanlık açısından mahiyeti ortaya konulmuştur:

Azerbaycan sosyal hayatındaki yenileşme çalışmalarında aktif rol alan Şaik'in, eserlerinde ele aldığı sosyal meselelerden bir diğeri de, kadının toplumdaki statüsü olmuştur. Onun, bu konudaki hassasiyetinin temel nedeni, kadının, milletçe arzulan gelişme sürecinde oynayacağı aktif roldür. Çünkü yine yazara göre, çağdaş dünyada yer alabilmenin temel şartı, kadını, erkeği kısacası bütün fertleriyle eğitilmiş bir toplum oluşturulmasına bağlıdır. Bu açıdan yazar, kadını, "Nişanlı Qız 1908", "Dan Ulduzu (1914)", "Işıq Menbéyi (1912)", "Emekçi Qadınlara (1926)" gibi şiirlerinde salt bir güzellik objesi olarak değerlendirmemiş, onu müşterek hayatın bir ferdi olarak görmüş ve kalemni daha çok onların sosyal problemlerini vurgulamak, bu problemlere çözüm getirmek için kullanmıştır. Ayrıca öğretmenlik yıllarında "Dan Ulduzu" adlı kadınlara yönelik bir dergi çıkarma girişiminde bulunmuş, ancak bu girişim, Çar hükümetince engellenmiştir.

Hayatı boyunca Rus-Japon Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı olmak üzere üç büyük savaşa tanıklık etmiş olan yazarın, eserlerine yansımış olan bir diğer konu, savaşlar ve savaşların toplumda yarattığı maddî ve manevî tahribattır.

Savaşı tam anlamıyla bir ilkelik göstergesi sayan yazar, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hümanist değerleri yüceltmış, fert hürriyeti ve insan haklarının kutsallığına inanmış, insanlık adına büyük felaketlere yol açan kanlı çe-

<sup>99</sup> Abdulla Şaiq, Eserleri 5 (Haz: Kemal Talıbzade), Yazıcı Neşr., Bakı, 1978. s.142.

<sup>100</sup> Azerbaycan Sovét Ensiklopediyası, "Abdulla Şaiq", C.I, Azerbaycan Sovét Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası Neşr., Qızıl Şerq ve 26 Bakı Komissarı Adına Metb. Bakı, 1976, s. 16.



kişmelere karşı tavrı almıştır. “Bu dehşetli müharibelerin şahidi kimi ancaq bunu déye bilerem ki, müharibeler sülh şeraitinde yaşamaq isteyen bütün xalqlar üçün hemişe felaket ve müsübet getirmişdir. Qoca dünyanın tarixi de bunu tesdiq édir. Tarix sehifelerini al qana bulamış béle müharibeler hemişe menseb düşkünlerinin menafeyine xidmet étmış istismarçılıq meqsedi izlemiş, xalqın özü üçün aclıq, sefalet ve yoxsulluq getirmişdir.”<sup>101</sup>

Birinci Dünya Savaşı sırasında “ İdeâl ve İnsanlıq (1914)”, İblisin Huzurunda (1915)” gibi piyes ve hikayeleri ile benzerî fikirlerini edebî hayata taşımış olan Şaik, 1937’de kaleme aldığı “Qehremen Albert” adlı hikâyesinde Faşizm’in İspanya’daki vahşetini ele alır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise “Hitler’in Yuxusu (1942)”, “Döyüş Neğmesi (1942)”, “İlanın Başı Ezilecekdir (1944)”, “Sulh ve Azadlıq Düşmenlerine (1950)” gibi çalışmaları ile Faşizm ideolojisinin beşeriyet için oluşturduğu tehlikeyi vurgular. Savaşın sonlarına doğru cephe-den galibiyet haberleri gelmeye başladıkça ülkesi adına yaşadığı coşkuyu “Zafer Neğmesi (1945) gibi şiirleri “Baş Üste (1946)”, “Masama (1946)”, gibi hikâyeleri dile getiren yazar, sanatının bu ikinci döneminde “Men de Sülhe Ses Verirem” adlı makalesi ile insanlara felaketten başka bir şey getirmeyen savaşları bir kez daha lanetleme yoluna gider.

Eserlerinin bir çoğunu toplum için sanat anlayışı çerçevesinde kaleme almış olan Şaik, zaman zaman ferdî duygularını dahi sosyal boyutları ile ele almıştır. Bunun en önemli sebebi ise, şairin, 1905’ten sonra birikim ve tecrübeleri ile bağlantılı olarak dünya görüşü, hayatı yorumlayış ve onu idrak açılarından büyük değişimler yaşamış olmasıdır. Söz gelimi ilk şiir çalışmalarından olan “Ahu Baxışlı Gız (1904)”da, aşk temasını geleceksel bir tavırla ele almış olan şair, ileriki yıllarda bu konuda bile daha realist ölçüler içerisinde hareket etmiş, aşkı, insana keder yerine mutluluk ve yaşama sevinci veren, onu hayata bağ-

layan mukaddes bir duygu olarak değerlendirmiş, sevgiliyi, sevgiye karşılık veren, âşığına arkadaşlık, eşlik, çocuklarına analık eden kanlı canlı bir varlık olarak algılamıştır. “Sükutumdan Şikayetçi Bir Qadına (1910)”, “O Baxışlar (1932)” “Canlı Derbend Çiçeyi (1947)” gibi en güzel aşk şiirlerini eşleri için yazmış olan şairin bu tutumu, onun sosyal meselelerde olduğu gibi duygu dünyası açısından da gerçek hayata yönelmesinin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Benzerî bir yaklaşımı, Şaik’in ölüm kavramı üzerinde yoğunlaştığı şiirlerinde de görmek mümkündür. Aile hayatındaki bazı menfî gelişmeler ya da ülkenin içinde bulunduğu siyasî istikrarsızlık gibi nedenlerden dolayı sık sık, ümit ile kaygı, hüznün ile sevinç gibi zıt duyguları bir arada yaşamış olan şair, aynı ruh hâlini, ölüm gibi evrensel temaların irdelendiği şiirlerine de yansıtmıştır. Bu anlamda “Böyük Xadim (1907)”, “Véremli Héyat (1909)” “Gelecek Qorxusu (1910)”, “Şair ve Gadın (1911)”, “Bedbeht Aile (1912)”, “Bextsiz Refiqeme (1912)”, “Defter-i Hicran (1912)”, “Nohe-yi İştika (1912)”, “Yad Et! (1918)”, “Qızım Altunsaça (1922)”, “Böyük Hicran (1946)”, “Ölüme Hecv (1946)” gibi şiirlerde ölüm, bazen bir tema, bazense bir motif olarak, kaynağını ferdî ıstıraplardan ya da sosyal hassasiyetten alan bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Şaik’in son derece melankolik bir psikoloji içinde kaleme aldığı ve ölümün, iç dünyasında yarattığı depresyonu yansıttığı bu çalışmalarında dikkatimizi çeken en önemli nokta, ölüm hâdisesinin algılanış biçimidir. Söz konusu şiirlerde ölüm, sonrası yorumlanan, mahiyeti hakkında felsefî mülâhazalara yer verilen metafizikî ya da uhrevî bir kavram değildir. O, sadece bir yok oluş, sevenleri birbirinden ayıran, geride kalanlara yalnızca hasret ve elem bırakan fizikî bir olgudur. Ancak aynı ölüm, insanların ruh dünyasında yarattığı tahribat ne kadar ağır olursa olsun, önüne geçilmez bir hayat safhasıdır. Hayatın kurallarını ise tabiat koyar ve ölüm tabiatın değişkenlik kuralının en önemli parçasıdır.

<sup>101</sup> Abdulla Şaik, “Men De Sülhe Ses Véirem”, Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Bakı 9 Aprél 1955.

Önce eşinin, ardından kızının ölümü ile bu acıyı bizzat yaşayan Şaik, zamanla ölüm karşısındaki soğukkanlılığını kaybetmiş, bilhassa sanat hayatının ikinci döneminde onu, kendisinden neiret edilen ya da kendisine meydan okunan bir hasım olarak değerlendirmiştir.

Şaik'in sanatsal çalışmalar kapsamında oldukça başarılı örnekler ortaya koyacağı bir diğer konu da tabiat olmuştur. Mikayil Rızakulizade, "Balacaların Büyük Mehebbeti"<sup>102</sup> adlı makalesinde, Şaik'in tabiat tasvirlerine yer verdiği şiirlerini okuyanların, baharın nefesini, yaprakların sihirli nağmesini, tabiat kucağında yaşayan insanların temiz ve saf kalplerinin çırpıntılarını duyar gibi olduklarını ifade eder. "Köç (1907)", "Dağlar (1908)", "Bizimdir (1922)", "Her Şey Var(1923)" adlı çalışmalarda olduğu gibi gücünü insan hayatı, insan sevgisi ve tabiat sevgisinden olan bu nitelik, Hüseyin Mehdî'ye göre Azerbaycan edebiyatında lirik anlayışın temel taşı olmuştur.

Abdulla Şaik'in, özellikle şiirlerinde tabii hayata yönelmiş olmasının, ferdi duyguların ötesindeki bir diğer nedeni tabiatın, canlı ve renkli özellikleriyle, çocuklara okuma sevgisinin aşılmasında önemli bir vasıta olduğu fikridir. Şair bu amaçla yılın farklı mevsimlerine, çiçek ve ağaçlarla birlikte bazı hayvanların özelliklerine yer verdiği çalışmalara yönelmiş, "Bahar", "Payız", "Payız Gecesi", "Payızın Ahır Ayı", "Seher" gibi şiirlerinde güneşin doğuşu, baharın canlanması, otların yeşermesi, yaprakların dökülmesi, kuşların ötüşmesi gibi tabiat özellik ve güzelliklerini canlı tasvirlerle ortaya koyarak, çocukların ilgisini çekmeye çalışmıştır. Ayrıca yine aynı kitleye hitaben yazdığı, "Guzu", "Horuz", "Keçi", "Yetim Cüce", "Uşag ve Dovşan" gibi şiirleriyle de, onlara hayvanları tanıtmayı ve hayvan sevgisi kazandırmayı amaçlamıştır. Onun tabiatın pastoral tablolar halinde resmedildiği bu tür şiirleri; yayla hayatını, mâişet meselelerini ve bazı millî keyfiyetleri ele alması hasebiyle Azerbaycan şiirine yeni bir soluk kazan-

dırmıştır. Abdulla Şaik'in şiirlerinde göze çarpan muhteva zenginliği, dil ve şekil özellikleri açısından da kendini hissettirir. Edebiyat ve dilin hiçbir zaman ayrı düşünülemez bir bütünün parçaları olduğuna inanan şair, "Bir vehdet teşkil eden dil ve üslub her görkemli ve bacarıqlı yazıcının imzasıdır." şeklindeki sözleri ile dil unsuruna bakış açısını ortaya koymaktadır.

Özellikle Türkçe'yi sevdirmek için Halk edebiyatının geniş imkânlarından yararlanan Şaik, millî kültürün yaşatılması adına yeni bir nefes olmuş, asırlar boyu halk şairlerince yüceltilmiş olan öz değerlere sahip çıkan sanatçılar arasındaki yerini almıştır. Her devrin edebiyatının esasen halk dili üzerine kurulması gerektiği fikrinde olan yazar, gerek ihtilâl öncesi, gerekse sonraki yıllarda kaleme aldığı eserlerinde, Halk edebiyatı motif ve konuları üzerinde ısrarla durmuş, edebî zevk, duyuş ve iletişim açılarından halkı ile bütünleşme gayreti içinde olmuştur. Gerçi onun özellikle ilk dönem şiirlerinde Arapça ve Farsça etkisine de rastlanılabilmektedir. Ancak yazarın, daha çok Horasan'da eğitim gördüğü sıralarda okuduğu bazı yazarların etkisi ile diline girmiş olan bu kelimeler, dönemin genel temayülüne göre oldukça az yer tutar. Nitekim bu gerçeği İlyas Efendiyev: "Onun bedii dilinin ruhu, koloriti xalq dili kimi temiz cazibeler oynaqdır."<sup>103</sup> şeklindeki sözleri ile özetlerken, Mehemed Ahundzade Şaik'e yazdığı bir mektupta: "Arzu edirem İstanbulda Türk Yurdu mecmu'esine siz de meqale yazasınız.

Çünkü diliniz sade Türk dilidir."<sup>104</sup> şeklindeki temennisi ile vurgulamaktadır.

Şaik'in özellikle çocuklar için kaleme aldığı şiirlerinde görülen sade dil anlayışı onun diğer şiirlerine de yansımıştır.

<sup>103</sup> İlyas Efendiyev, "Böyük Humanist", Azerbaycan, Nu:3, Bakı Kommunist Neşr. Metb., Bakı 1972, s. 164.

<sup>104</sup> Mehemed Axundov, "Mektup", Eserleri 5, Yazıcı Neşr., Bakı 1978., s.388.

<sup>102</sup> Mikayil Rzaquluzade, "Balacaların Büyük Mehebbeti", (Kamal Talıbzade, Şaiqane Yad Ét, Genclik, Bakı, 1981, s.125.)

Ancak bu şiirlerinde “şairane söyleyiş” kaygısı içinde olan şairin, zaman zaman sembolik anlatımlara başvurduğunu, duygu ve düşüncelerini subjektif bir tavır ile dile getirme gayreti içinde olduğunu da belirtmek gerekir.

Böyle bir yaklaşım, şüphesiz ki sanat hayatının daha çok ilk yıllarında romantizmi benimsemiş olan Şaik’in, şiir anlayışı ile yakın alâkalıdır. Çünkü şaire göre şiir, objektif hayatın subjektif bir bakışla yansıtılmasıdır ve bu subjektivizm değişen ruh haline bağlı olarak çevreye yeni görünüm kazandırır. Bu anlamda onun şiirinde birer sembol olarak düşünülmüş olan tabii unsurlar geniş yer tutar. Hatta şunu söylemek mümkün ki, Şaik’in şiirlerinde zaman zaman tabii güzelliklerin uyandırdığı çoşkunun bir ifadesi olarak yer almış olan tabiat, çoğunlukla, onun çelişkilerle dolu ruh dünyasını yansıtan bir semboller yumağı halinde karşımıza çıkar. Bu çelişkiler şairin üslûbunu da büyük ölçüde etkilemiş ve yaradılış açısından sakin bir mizaca sahip olan şair, çoğunlukla ünlemlerin sıkça kullanıldığı hitabet cümlelerine başvurmuştur. Şairin gerek ferdî, gerekse sosyal nitelikli şiirlerinin hemen tamamında bu özelliği görmek mümkündür.

Şaik’in şiiri, dış yapı açısından da farklı anlayışları ihtiva eden bir özellik arz eder. İlk şiirlerini klâsik gazeller halinde kaleme alan şair, 1905’den sonraki sanat hayatı içerisinde halk şiirinden alınmış şekillere yönelmiştir. Ancak onun gerek kafiye düzeni, gerek vezin, gerekse mısra kümelenişi açılarından en çok kullandığı şekiller son yıllarda, özellikle Rus ve Türk edebiyatının etkisiyle yaygınlaşan Batılı tarzdaki yeni şekillerdir. Şair bu tür şiirlerinde daha çok düz kafiye düzenini kullanmış, ancak, vezin, mısra kümelenişi ya da bend sayısı açısından serbest hareket etmeyi tercih etmiş, tamamen serbest bir anlayış içerisinde kaleme aldığı şiirlerinde ise kendine has yeni şekiller denemiştir. Başta didaktik tarz olmak üzere lirik, epik, pastoral ve dramatik olmak üzere farklı türleri denemiş olan şair, ses öğelerinin müzikalite adına şiirde taşıdığı değere de ayrı bir önem vermiştir. Müziği ve edebiyatı bir arada kullan-

ma yeteneğine sahip olan şairlerin, okuyucu üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olacakları kanaatinde olan şair, şiiri, musikiye en yakın edebî tür olarak değerlendirmiştir. Ona göre şiir, kalplere olduğu kadar kulağa hitap edebilmesi özelliği ile de diğer türlerden farklı bir edebî türdür. Şiirin, insanlardaki ritm duygusunu bedîî ifadeler şeklinde yansıtılması gayretleriyle geliştirilmiş bir tür olduğunu vurgulayan şair bu anlamda şiirlerinde vezin, kafiye ve kafiye kavramına yakın ahenk unsurlarına geniş imtiyazlar tanımıştır. İlk yıllarda aruz veznini kullanmış olan, daha sonra ise hece ile birlikte serbest anlayışı tercih etmiş olan Şaik’in, şiirlerinde en çok kullandığı vezin hece vezni, hece vezninin 11’li kalıbıdır. Serbest anlayış içerisinde yazdığı şiirlerinde bile kafiyeden vazgeçmemiş olan şair, çoğunlukla redif unsurlarıyla birlikte kulağa müzikal anlamda dolgunluk veren benzer sesleri kullanarak, mısraılarını armonize etme gayreti içinde olmuştur.

## 2.Eserlerinin Listesi <sup>105</sup>

Abdulla Şaik’in eserlerini verirken edebî türlere göre tasnif yapmayı uygun gördük. Söz konusu eserler, çeşitli şekillerde yayınlanmış, bir kısmı müstakil ya da derleme kitaplar halinde basılmıştır.

<sup>105</sup> Eserler verilirken ilk basım tarihleri esas alınmıştır



## ŞİİR KİTAPLARI

- Bayatılar : (Mirze Mehemed Hatif ile) Azer Neşr., Bakı 1926
- Çocuq Şe'rleri : Çocuq Şe'rleri Azer Neşr, Bakı 1934, 16.s
- Séçilmiş Eserleri : Séçilmiş Eserleri (Müq.: M.İbrahimov) Azer Neşr., Bakı 1936, 273 s.
- Séçilmiş Eserleri : Séçilmiş Eserleri (Réd: E. Memmedxanlı), Azer Neşr., Bakı 1948, 428 s.
- Şe'rler ve Nağıllar: Şe'rler ve Nağıllar (Réd: M. Seyyidzade); Uşaqgenc Neşr., Bakı 1948, 32s.
- Şe'rler ve Nağıllar: Şe'rler ve Hékeyeler (Réd: E.Veliev); Uşaqgenc Neşr., Bakı 1950, 80 s.
- Séçilmiş Eserleri: Séçilmiş Eserleri (Réd: İsmail Soltanlı, Azer Neşr., Bakı 1955, 444 s.)
- Séçilmiş Eserleri: Séçilmiş Eserleri 2, Azer Neşr., Bakı 1959, 528.
- Şe'rler ve Hékeyeler: Şe'rler ve Hékeyeler, Uşaqgenc Neşr., Bakı 1959, 112 s.
- Séçilmiş Eserleri 3 : Séçilmiş Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı 1960, 480.
- Benövşe: Benövşe, Azer Neşr., Bakı 1964, 14 s.
- Yaz Gelir: Bahar Neğmeleri, (S. Rüstem, M. Dilbazi ile birlikte), Genclik, Bakı-1968.23.s.
- Eserleri 2 : Eserleri 2( Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade) Azer Neşr. Bakı 1968, 602 s
- Eserleri 3 : Eserleri 3 (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva), Azer Neşr., Bakı 1972, 648 s.
- Şe'rler-Poémalar-Temsiller : Şe'rler, Poémalar, Temsiller (Réd: F. Sahib), Genclik, Bakı 1976, 24 s.

## POEMALARI

- Edhem, Yéni Füyuzat Jurnalı, Bakı 1911, Nu: 1,4,6 ("Merhemedli Edhem" adı ile yayınlanmıştır.)
- İki Familyanın Mehvi, Gülzar, Orucovlar Metb., Bakı, 1912 ("Köy Düynü" adı ile eserin bir parçası yayınlanmıştır.)
- Qoçpolad, Révolyusiya ve Kultura, Bakı, 1938, Nu: 3,5. ("Qoçoğlu adı" adı ile yayınlanmıştır.)
- Zehmet Ve Zinet, Veten Uğrunda Jurnalı, Bakı, 1945, Nu: 2,3.

## HİKÂYELERİ

- Mektub Yetişmedi, Açıq Söz Qezeti, Bakı, 1915, Nu: 42,43 ("Mektub Çatmadı" adı ile yayınlanmıştır.)
- Köç, Gülzar, Bakı 1912, ("Bextiyarlığım" adı ile yayınlanmıştır.)
- Daşqın, Gülzar, Orucovlar Metb., Bakı 1912 ("Daşqın Yaxud Hümmetli Cavan" adı ile yayınlanmıştır.)
- İntiharmı Yaşamaqmu, Heqiqet Qezeti, 1910, Bakı, Nu:13.
- Murad, Orucov Qardaşları Neşr, Bakı 1913, 16 s
- Göbelek, Azer Neşr Bakı 1926, 15 s.
- Pirin Kerameti, Séçilmiş Eserleri Azer Neşr., Bakı, 1936, 273 s. (Müqeddime: M. İbrahimov).
- Ağlaşma, Şerq Qadını Jurnalı, Bakı 1912 Nu:1.
- Cümenin Qezebi, Mekteb Jurnalı, Bakı 1912, Nu:20, 21.
- Şelequyruq, Orucov Qardaşları Neşr, Bakı 1913, 16 s.
- Deyarli Bir Xatire, Séçilmiş Eserleri Azer Neşr., Bakı, 1936, 273 s. (Müqeddime: M. İbrahimov).
- İblisin Huzurunda, Gardaş Kömeyi Qezeti, 11 Mart 1915.
- Anabacı, Şerq Qadını Jurnalı, Bakı 1923 Nu:1
- Vezife, Azer Neşr, 1926, 38s. ("Müellim" adı ile yayınlanmıştır.)
- Qarakilis Xatiresi, Séçilmiş Eserleri Azer Neşr., Bakı, 1936, 273 s. (Müqeddime: M. İbrahimov).
- Özün Bilsin Mene Ne!, İnkılab ve Medeniyyet Jurnalı, Bakı, 1928, Nu:10 ("Özün Bilirsen Mene Ne!" adı ile yayınlanmıştır.)
- Esebi Adam, İnkılab ve Medeniyyet Jurnalı, Bakı, 1928, Nu: 4.
- Oyunçu Bağalar, Azer Neşr Bakı, 1935, 38 s.
- Solmaz Ve Sönmez, Séçilmiş Eserleri Azer Neşr., Bakı, 1936, 273 s. (Müqeddime: M. İbrahimov).
- Kelekbaz Albert, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- İki Yoldaş, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- Lovğa, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- Sözün Qıymeti, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- Hitlerin Yuxusu, Eserleri 1, Azer Neşr., Bakı 1966, 554 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Müqeddime: Mirze İbrahimov).
- Baş Üste, Kirpi Jurnalı, Bakı 1957 Nu:11.



- 📖 *Masama*, Eserleri 1, Azer Neşr., Bakı, 1966, 554 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Müqeddime: Mirze İbrahimov).
- 📖 Usta Bextiyar, Sécilmış Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1960, 480 s.
- 📖 *Bostançı*, Göyercin Jurnalı, Bakı, 1959, Nu:11.
- 📖 *Üç İt*, Sécilmış Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1960, 480 s.
- 📖 *Timsah Ovu*, Pionér Jurnalı, Bakı, 1950, Nu: 9
- 📖 *Meşe Gözetçisi*, Pionér Jurnalı, Bakı, 1954, Nu: 8
- 📖 *Pionér Düşergesinde*, Sécilmış Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1960, 480 s.
- 📖 *Kiçik Qehreman*, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. [(Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva) Eserin yazılış tarihi bilinmiyor.]

### MANZUM HİKÂYELERİ

- 📖 *Cefer ve Beşir*, Orucov Qardaşları Metb., Bakı, 1906 36s. ("İki Uşaq" adı ile yayınlanmıştır).
- 📖 *Alma Öğrusu*, İki Uşaq ,Orucov Qardaşları Metb., Bakı, 1906 36s.
- 📖 *Tıq-tıq Xanım*, Kaspi Metb., Bakı, 1911, 9.s
- 📖 *Tülkü Hecce Gédir*, Kaspi Metb., Bakı, 1911, 23 s. ("Tülkü ve Xoruz" adı ile yayınlanmıştır.).
- 📖 *Yaxşı Arxa*, Kaspi Metb., Bakı, 1911, 18 s. ("Tülkü, Qarğa, Haciléylek" adı ile yayınlanmıştır.)
- 📖 *Eşşek Üstünde Seyahet*, Azer Neşr., Bakı, 1933, 10 s. (Arap Alfabeti).
- 📖 *Tapdıq Dede*, Edebiyyat Qezeti Bakı, 1936, Nu: 25, 26,28,29,31,33; 1937, Nu:1.
- 📖 *Ovçu Mestan*, Uşaqgenc Neşr Bakı, 1939 21 s. ("Pişik İle Siçanın Davası" adı ile yayınlanmıştır).
- 📖 *Séhirli Üzüük*, Uşaqgenc Neşr., Bakı, 1941, 17 s.,(Réd: Y.Memmedov).
- 📖 *Nüşabe*, Uşaq ve Gencler Edebiyyatı Neşr., Bakı, 1947. 12 s.
- 📖 *Trud İ Krasota* (İş ve Gözellik), Detyunizdat, Bakı, 1946 16.s.
- 📖 *Zalım Padişah ve Ekinçi*, Eserleri 3, (Şé'rlér, Poéamalar, Hékayeler, Temsiller, Pyés) Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade).

### ROMANLARI

- 📖 *İki Müzderib Yaxud Ezab ve Vicdan*, Eserleri 1, Azer Neşr., Bakı, 1966, 554 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Müqeddime: Mirze İbrahimov).
- 📖 *Esrimizin Qehremanları*, Gülzar, Orucovlar Metb., Bakı, 1912 (Romandan bir parça yayınlanmıştır.)
- 📖 *Dursun*, Orucov Qardaşları Metb., Bakı, 1912, 42 s. ("Bedbext Aile" adı ile yayınlanmıştır.)
- 📖 *Araz*, Edebiyyat Qezéti, Bakı 1936, Nu: 27 ("İki Şam Ağacı" adı ile romandan bir parça yayınlanmıştır.)

### POVESTLERİ

- 📖 *Xasay*, Eserleri 1, Azer Neşr., Bakı, 1966, 554 s.(Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Müqeddime: Mirze İbrahimov).

### PİYESLERİ

- 📖 *Gözel Bahar*, Orucov Qardaşları Metb., Bakı, 1912, 24 s.
- 📖 *Şair ve Qadın*, Açık Söz Qezéti, Bakı, 1916, Nu: 130, 131.
- 📖 *Aydoğdu*, Eserleri 2, Azer Neşr., Bakı, 1968, 602 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade).
- 📖 *Kimdir Haqlı*, Orucov Qardaşları Metb., Bakı, 1913, 39 s.
- 📖 *Çoban*, Mekteb Jurnalı Bakı 1913, Nu:9,10,
- 📖 *İntiqamçı Xoruz*, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s.(Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- 📖 *Ürek Tikmek Yaxud Qurban Bayramı*, Kaspi Metb., Bakı, 1913, 13 s.
- 📖 *Danışan Kukla*, Mekteb Jurnalı Bakı 1916, Nu:1,2,3.
- 📖 *İdéal ve İnsanlıq*, Qardaş Kömeyi Mecmuesi, Bakı, 1917.
- 📖 *Telebe Heyatı*, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- 📖 *Yazıya Pozu Yoxdur*, Eserleri 2, Azer Neşr., Bakı, 1968, 602 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade).
- 📖 *Heqiqete Doğru*, Eserleri 2, Azer Neşr., Bakı, 1968, 602 s.(Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade).
- 📖 *İldırım*, Azer Neşr. Bakı, 1927, 91s.
- 📖 *Aldanmış Ulduzlar*, Sécilmış Eserleri, Azer Neşr., Bakı, 1948, 428 s. ["Şah Abbas" adı ile yayınlanmıştır.(Réd: E. Memmedxanlı)].
- 📖 *Xasay*, Sécilmış Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1960, 480 s.

- 📖 *Eloğlu*, Seçilmiş Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1960, 480 s.
- 📖 *Veten*, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 1942, Nu:2.
- 📖 *Nüshabe*, Veten Uğrunda Jurnalı, Bakı, 1946, Nu:1,2 (Esereden bir parça yayımlanmıştır.)
- 📖 *Fitne*, İnkılab ve Medeniyyet Jurnalı, Bakı, 1947, Nu:9.
- 📖 *Qaraca Qız*, Mekteb Sehnesi Kitabı, Bakı, 1949
- 📖 *Qafgaz Çiçeyi*, Eserleri 2, Azer Neşr., Bakı, 1968, 602 s. [(Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade) Eserin yazılış tarihi bilinmiyor.]

### TEMSİLLERİ

- 📖 *Tülkü ve Xoruz*, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- 📖 *Deve ve Siçan*, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- 📖 *Arı ve Eşşek*, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- 📖 *Arı ve Kepenek*, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- 📖 *Tülkü ve Dovşan*, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- 📖 *Haciléylek ve Serçe*, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- 📖 *Tülkü ve Deve*, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).
- 📖 *Deve Tülkü ve Qurd*, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qéydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdiyeva).

### DENEME, İNCELEME, ARAŞTIRMA YAZILARI ve HATIRALARI

- 📖 *Atalara Aid*, Heyat Qezéti, Heyat Qezetinin Redaksiyası H. Z. Tağıyev'in Evi, Bakı, 19 İyun 1906. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Üdeba ve Şairlerimiz Xalı*, Heyat Qezéti, Heyat Qezetinin Redaksiyası H. Z. Tağıyev'in Evi, Bakı, 19 İyun 1906. Eser, Şaik'in, Eserleri 4 (1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Besiretli Alim*, Heyat, Bakı, 3 Yanvar 1906.
- 📖 *Molla Penah Vaqif*, Gülzar, Orucovlar Metb., Bakı, 1912. Eser, Şaik'in, Eserleri 4 (1977) adlı kitabına da alınmıştır.

- 📖 *Hacı Séyid Ezim Şirvani*, Gülzar, Orucovlar Metb., Bakı, 1912. Eser, Şaik'in, Eserleri 4 (1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Mirze Elekber Sabirin Tercümé-yi Halı*, Gülzar, Orucovlar Metb., Bakı, 1912. Eser, Şaik'in, Eserleri 4 (1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Sehhet Texellüs Mirze Abbasqulu Méhdizâde'nin Tercümé-yi Halı*, Gülzar, Orucovlar Metb., Bakı, 1912. Eser, Şaik'in, Eserleri 4 (1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Şair-i Millî ve Möhterem Sabir Efendi Merhumun Yövm-i Vefatı Münasibetile*, Nicat Qezéti, Bakı, 5 May 1912. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Ressamlıq ve Onun Qayidesi*, Mekteb, Bakı, 1912, Nu:14.
- 📖 *Dilimiz ve Edebiyyatımız*, İqbal Qezeti, Bakı, 18 ve 21 Oktyabr, 1913. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Meqale*, Açıq Söz, Bakı, 13 Oktyabr 1916.
- 📖 *Xeste Qıza Kömek Édin*, Açıq Söz, Bakı, 30 Oktyabr 1916.
- 📖 *Müselman Xanım Efendilere!*, Açıq Söz Qezéti, Açıq Söz Metb., Bakı, 8 Aprél 1917 Nu: 445. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Meqale*, Açıq Söz, Bakı, 28 Séntiyabr 1917.
- 📖 *Mekteblerimiz*, Azərbaycan Qezéti, Azərbaycan İdaresi Neşr., Bakı, 14 Mart 1919. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Millileşdirmeq Meselesine Aid*, Azərbaycan Qezéti, Azərbaycan İdaresi Neşr., Bakı, 8 İyun 1919. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Elekber Sabirin Edebiyyatımızdaki Ehemiyeti ve Mövqeyi*, Eserleri 4 Azer Neşr., Bakı, 1977, 476 s. (Tertib ve Qéydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov)
- 📖 *Seni İbtidai İnkılab Qurtaracaq*, Şerq Qadını Jurnalı, Bakı 1923, Nu: 2. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Matemli Bayram*, Eserleri 5, Yazıçı Neşr., Bakı, 1978, 502 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: R. Hacıyev).
- 📖 *Edebi Fikri Döyüşler*, Eserleri 5, Yazıçı Neşr., Bakı, 1978, 502 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: R. Hacıyev).
- 📖 *Mehemmed Hadi Ebdusselimzade*, Türk Edebiyyatı, Bakı, 1924. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Mirze Abbasqulu Sehhet*, Türk Edebiyyatı, Bakı, 1924. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.

- 📖 *Tofiq Fikret'in Türk Edebiyatı Tarixinde Ehemmiyeti*, Eserleri 4, Azer Neşr., Bakı, 1977, 476 s.(Tertib ve Qeydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov).
- 📖 *İnsanların Heyatında Şe'r ve Edebiyatın Mövqeyi*, Xalq Müellimi Jurnalı, 1924, Nu:1. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Füzüli ile Nef'inin Eserlerinde Şekil ve Me'naca Müşabihet ve Ayrılıq Cehetleri*, Yeni Mekteb Jurnalı, Bakı 1924, Nu:1. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Mirze Feteli Axundov Haqqında Mülahizelerim*, Maarif ve Medeniyyet Jurnalı, Bakı, 1924, Nu: 4. Eser, Şaik'in, Eserleri 4 (1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *İnstitüt ve Azərbaycan*, Ali Pedagoji İnstitutunun Salnamesi, Bakı, 1924.
- 📖 *Türk Edebiyatı Tarixinden Ders Nümunesi*, Yeni Mekteb, Bakı, 1924, Nu:1.
- 📖 *Cavid'in 'İblis' Nam Hailesi Haqqında Duyğularım*, Maarif ve Medeniyyet Jurnalı, Bakı, 1925, Nu 2. Eser, Şaik'in, Eserleri 4 (1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Mirze Feteli Axundov'un 'Aldanmış Kevakib'i Haqqında Mülahizelerim*, Maarif ve Medeniyyet Jurnalı, Bakı, 1925, Nu 3. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Maarif ve Medeniyyet Yarpağı Bibliografiya*, Kommunist, Bakı, 11 Yanvar 1926.
- 📖 *Molla Penah Vaqif*, Edebi Parçalar Mecmuesi, Bakı, 1926, Nu:1. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Kommunist Mecmuesinin Sayı 1 Bibliografiya*, Kommunist, Bakı, 10 Avgust 1926.
- 📖 *Edebiyatımız Haqqında*, Maarif İşçisi, Azərbaycan Maarif İşçileri İttifaqı Neşr., Bakı,1927, Nu:4.
- 📖 *1905-ci İl İnqilabından Sonra Yetişmiş Edebiyatımıza Sethî Bir Nezer*, Maarif İşçisi Jurnalı, Bakı, 1927 Nu:2,3,4. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Alimcan İbrahimov*, Maarif ve Medeniyyet, Bakı, 1927, Nu:12.
- 📖 *Mirze Realist ve Senetker Bir Şairdir*, Maarif İşçisi Jurnalı, Azərbaycan Maarif İşçileri İttifaqı Neşr., Bakı,1928, Nu:3. Eser, Şaik'in, Eserleri 4(1977) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Bir Günü'n Şe'ri*, İnqilab ve Medeniyyet, Bakı, 1928, Nu:1.
- 📖 *Bir Nêçe Söz*, Azərbaycan Aşıqları, Bakı, 1929 (Haz. H. Elizade).

- 📖 *Kend Ziyalularına Artıq Diqqet Vêrilmelidir*, Bakı Şurası Xeberleri, Bakı, 1929, Nu:3.
- 📖 *Azərbaycan Şura Yazıçıları Haqqında*, İnqilab ve Medeniyyet, Bakı, 1930, Nu:6.
- 📖 *Dil ve Edebiyatımızı Töretmek Yolunda Ne Kimi İşler Görülür*, Kommunist, Bakı, 5 Mart 1930.
- 📖 *Men Qelben Proletar Sinfine Bağlıyam*, Edebiyyat Qezéti, III. Beynelmîlel, Bakı, 11 Yanvar 1934. Eser Şaik'in Eserleri 5 (1978) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Xatire*, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 1 Yanvar 1934.
- 📖 *Doğma Şehrimde*, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 9 Févral 1935. Eser Şaik'in Eserleri 5 (1978) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Temizlikden Qaçırlar*, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 28 Dekabr 1936.
- 📖 *Böyükəğa Talıblı*, Eserleri 5, Yazıçı Neşr., Bakı, 1978, 502 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: R. Hacıyev).
- 📖 *Vosnominaniya o M. A. Sabire* (M.A Sabiri Hatırlamak), Litêraruri Azerbaydjan, Bakinskiy Raboçiy, 1938, Nu: 11-12
- 📖 *Böyük Yaradıcılıq*, Ruh Yüksəkliyi, Kommunist, Bakı, 3 İyun 1940.
- 📖 *Moskva Xatirelerim*, Azərbaycan Pionêri, Bakı, 2 İyun 1940. Eser Şaik'in Eserleri 5 (1978) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Uşaqların Zövqünü Oxşayan Eserler Yazak!*, Edebiyyat Qezéti, Bakı,1 Févral 1940, Nu:16
- 📖 *Heqiqet Bizimdir, Zefer Bizimdir!*, Edebiyyat Qezéti, III. Beynelmîlel Metb., Bakı, 20 Noyabr 1941.
- 📖 *Qızıl Ordunun İgid Döyüşçülerine*, Veten Uğrunda, Bakı, 1942, Nu: 11.
- 📖 *Memmed Seid Yoldaş Haqqında Kiçik Bir Xatire*, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 4 Avgust 1942.
- 📖 *Yazıçılarımızın ve Dilçilerimizin Şeref İşi*, Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, III. İnternasional, Bakı, 24 Aprel 1944.
- 📖 *Abbas Sehhet*, Veten Uğrunda Jurnalı, Bakı, 1944, Nu:6.
- 📖 *İlanın Başı Ezilecekdir!*, Edebiyyat Qezéti, III. Beynelmîlel Metb., Bakı, 30 Avgust 1944, Nu:21
- 📖 *Yazıçılarımızın ve Dilçilerimizin Şeref İşi*, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 24 Aprel 1944
- 📖 *Krîlov ve Esmimiz*, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 21 Noyabr 1944.
- 📖 *Fexr Êdirem*, Edebiyyat Qezéti 12 Aprel 1945, Nu:21
- 📖 *Xoşbəxt Uşaqlarımız Üçün*, Kommunist Qezéti, 15 Aprel 1945.

- 📖 *Yeni Eserler Yaradacağam*, Azərbaycan Gencləri Qezéti, III. Beynəlmiləl, 20 Sentyabr, 1945 Nu: 17
- 📖 *Senet Aşıqine*, Edebiyyat Qezéti, 18 Sentyabr 1945.
- 📖 *Éni Eserler Yaradacağım*, Azərbaycan Gencləri Qezéti, III. Beynəlmiləl, Bakı, 20 Sentyabr 1945.
- 📖 *Alicenab İnsan*, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 25 Oktyabr 1945.
- 📖 *Menim Heyatım*, Azərbaycan Mektebi, Bakı, 1945, Nu:1. Eser Şaik'in Eserləri 5 (1978) adlı kitabına da alınmışdır.
- 📖 *Yeni Nesl Üçün*, Azərbaycan Gencləri Qezéti, 15 Noyabr 1945.
- 📖 *Naş ve Likiy Brat* (Bizim Böyük Abimiz), Bakinskiy Raboçiy, 1946, 24 mais.
- 📖 *Ot Vséro Serdsa* (Bütün Yürekle), Literatürnaya Qazéta, 10 Şubat 1946
- 📖 *Sévimli Şairimiz*, Azərbaycan, Bakı, 1946, Nu:6.
- 📖 *Semimi Sévgi Seadet Xazinesinin Açarıdır*, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 4 Fevral 1946.
- 📖 *Unudulmaz Gün*, Eserləri 5, Yazıçı Neşr., Bakı, 1978, 502 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: R. Hacıyev).
- 📖 *Söz ve İş Sizindir!*, Pionér Jurnalı, Bakı, 1946, Nu:1
- 📖 *Genc Nesl Üçün Yeni Eserler Yaradacağıq*, Azərbaycan Gencləri Qezéti, Bakı, 4 Mart 1946, Nu:20
- 📖 *Ot Vséqo* ( Teessürlerim!), Ot Litératuriya Qazéta, Bakı, 10 Févral 1946
- 📖 *Élmin Esaslarına Yiyelenin*, Azərbaycan Pionéri Qezéti, Bakı, 18 May 1946.
- 📖 *Böyük Sabirin Davamçısı*, Eserləri 5, Yazıçı Neşr., Bakı, 1978, 502 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: R. Hacıyev).
- 📖 *Siz Xoşbextsiniz*, Azərbaycan Gencləri, 9 Fevral 1947.
- 📖 *Xalq Şairi*, Azərbaycan Pionéri Qezéti, Bakı, 31 May 1947.
- 📖 *Bir Gəniş Cebhe*, Azərbaycan Gencləri, Bakı, 30 May 1947.
- 📖 *E. Haqvərdiyév Haqqında Xatirelerim*, Azərbaycan Gencləri, Bakı, 12 Dekabr 1948.
- 📖 *Esl Vetənpəver Olun!*, Azərbaycan Pionéri, Bakı, 15 May 1948.
- 📖 *Bestekar-Dramaturq*, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 28 Noyabr 1948.
- 📖 *Böyük Senetkarlar Ölmez*, Eserləri 5, Yazıçı Neşr., Bakı, 1978, 502 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: R. Hacıyev).
- 📖 *İlham Menbeyimiz*, Kommunist Qezéti, Azərbaycan'ın Birleşmiş Qezet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 20 Dékabr 1949, Nu:248
- 📖 *Böyük Senetkar*, Pionér, Bakı, 1950, Nu:1

- 📖 *Matérinskaya Slava* (Annenin Şöhreti), Vişka, 2 Mart 1950.
- 📖 *Size Müveffəqqiyetlər Arzu Édirik*, Azərbaycan Gencləri, Bakı, 1 Sentyabr 1950.
- 📖 *Köhne Dünya* (Xatire), Azərbaycan, 1954, Nu:11 (1.Bölüm); 1956, Nu:2 (2.Bölüm)
- 📖 *Gelecek Sizindir!*, Azərbaycan Gencləri Qezéti, Azərbaycanın Birleşmiş Qezet- Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 3 Yanvar 1954, Nu:2.
- 📖 *Heqiqi Senetkar Ölmezdir*, Edebiyyat ve İncəsənət, Bakı, 30 Oktyabr 1954.
- 📖 *Ölməyən Senet*, Eserləri 5, Yazıçı Neşr., Bakı, 1978, 502 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: R. Hacıyev).
- 📖 *Menim Arzum*, Kommunist Qezéti, Azərbaycanın Birleşmiş Qezet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 1 Yanvar 1955, Nu: 1
- 📖 *Necib İnsan, Gözel Yazıçı*, Edebiyyat ve İncəsənət, Bakı 26 Fevral 1955.
- 📖 *Xatirimdəki Bir Gün*, Kommunist, Bakı, 20 Noyabr 1955. Eser Şaik'in Eserləri 5 (1978) adlı kitabına da alınmışdır.
- 📖 *V Rédakutsiya Qazéti "Bakinskiy Raboçi"* ( Bakinskiy Raboçi Gazetesinin Yayın Organına), 27 Mart 1956.
- 📖 *Men De Sülhe Ses Verirem*, Edebiyyat ve İncəsənət Qezéti, Azərbaycanın Birleşmiş Qezet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 9 Aprél 1955, Nu:15.
- 📖 *1905-ci İl*, Edebiyyat ve İncəsənət, Bakı, 18 Dékabr 1955.
- 📖 *Qabaqçık Gencliq Uğrunda*, Pionér, Bakı, 1956, Nu:2.
- 📖 *Eller Şairi*, Edebiyat ve İncəsənət, Bakı, 12 May 1956, eser Şaik'in Eserləri (1978) adlı kitabına da alınmışdır.
- 📖 *Eziz ve İstekli Şairimiz*, Edebiyyat ve İncəsənət, Bakı, 31 May 1956.
- 📖 *Şairliğı ile İftixar Étdiyim Telebem*, Edebiyyat ve İncəsənət Qezéti, Azərbaycanın Birleşmiş Qezet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 25 Noyabr 1956, Nu:48. Eser Şaik'in Eserləri 5 (1978) adlı kitabına da alınmışdır.
- 📖 *Ruhulla Axundov*, Eserləri 5, Yazıçı Neşr., Bakı, 1978, 502 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: R. Hacıyev).
- 📖 *Gözel İnsan*, Edebiyyat ve İncəsənət, Bakı, 20 Yanvar 1957.
- 📖 *Şanlı İldönümü*, Kommunist Qezéti, Azərbaycanın Birleşmiş Qezet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 28 Aprél 1957, Nu:101
- 📖 *İz Tmı G Svétü* ( Karanlıktan Işığa Doğru ), Pravda, 19 Temmuz, 1957.



- 📖 *Arzular Heqiqete Çevrilir*, Edebiyyat ve İncesenet, Bakı, 12 Oktyabr 1957.
- 📖 *Güneşli Günler*, Kommunist, Bakı, 2 Noyabr 1957.
- 📖 *Menim Eziz Balalarım!*, Göyercin, Bakı, 1958, Nu:1,
- 📖 *Uşaqların Dostu*, Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Azərbaycan'ın Birləşmiş Qazet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 18 Yanvar 1958, Nu:3. Eser Şaik'in Eserleri 5 (1978) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *Sizi Unutmamışam*, Gənc Dostlar!, Azərbaycan Pionéri, Bakı, 3 Oktyabr, 1958.
- 📖 *Füzuli Haqqında Düşüncələr*, Mehəmməd Füzuli: Elmi-Tedqiqi Məqalələr, Azer Neşr., Bakı, 1958.
- 📖 *Moi Vospominaniya o V. İ. Miskéviçe*, (V.İ Mitskéviç Hakkında Hatıralarım) Pobéda, 1961, Nu: 2. Eser Şaik'in Eserleri (1978) adlı kitabına da alınmıştır.
- 📖 *İki Dost*, Müasirləri Sabir Haqqında, Uşaq Gənc Neşr., Bakı, 1962.
- 📖 *Vizkaivaniya o Gorkom* (Gorki'nin Üzerine Görüşlər), Bakı, 27 Mart 1968.
- 📖 *Müəllim*, Azərbaycan Müəllimi Qezéti, Kommunist Neşr., Bakı, 5 May 1971, Nu:36, s. 391.
- 📖 *Stranistı Proşlogo* (Geçmişin Sayfaları), Literaturnaya Gruziya, 1973, Nu:,5, 7,8
- 📖 *Söz ve İş Sizindir!*, Eserleri 4, Azer Neşr., Bakı, 1977, 476 s.(Tertib ve Qéydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov).
- 📖 *Təbrik Édirem*, Eserleri 4, Azer Neşr., Bakı, 1977, 476 s.(Tertib ve Qéydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov).
- 📖 *Azərbaycan Xalqı Qədrşünas Bir Xalqdır ...*, Eserleri 4, Azer Neşr., Bakı, 1977, 476 s.(Tertib ve Qéydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov).
- 📖 *Azərbaycan ve İran Edebiyyatı*, Eserleri 4 Azer Neşr., Bakı, 1977, 476 s.
- 📖 (Tertib ve Qéydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov).
- 📖 *Elekber Sabir'in Edebiyyatımızdaki Əhəmiyyəti və Mövqeyi*, Eserleri 4 Azer Neşr., Bakı, 1977, 476 s.(Tertib ve Qéydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov).
- 📖 *Darülfünunlarımız və Şura Azərbaycanı*, Eserleri 4 Azer Neşr., Bakı, 1977, 476 s.(Tertib ve Qéydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov).

- 📖 *Azərbaycan və İran Edebiyyatı*, Eserleri 4 Azer Neşr., Bakı, 1977, 476 s.(Tertib ve Qéydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov).
- 📖 *Edebiyyatdan İş Kitabı*, Eserleri 4, Azer Neşr., Bakı, 1977, 476 s.(Tertib ve Qéydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov).
- 📖 *Lirik Él Yaradıcılığının Hüsusiyyəti*, Eserleri 4, Azer Neşr., Bakı, 1977, 476 s.(Tertib ve Qéydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov).
- 📖 *Kiçik Vətəndaşlar Terbiyə Édék*, Eserleri 4, Azer Neşr., Bakı, 1977, 476 s.(Tertib ve Qéydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov).
- DERS KİTAPLARI**
- 📖 *Uşaq Çəsmeyi*, Orucov Gardaşları Metb., Bakı, 1907, 15 s. (M. Mahmudbəyazade, S.Ebdürrehmanzade, S. Axundzade ilə birlikte).; "Uşaq Gözlüyü", Bakı, 1910, 56 s. (M. Mahmudbəyazade, S. Ebdürrehmanzade, S.Axundzade ilə birlikte); Bakı, 1915, 56 s. (M. Mahmudbəyazade, S. Ebdürrehmanzade, S.Axundzade ilə birlikte).
- 📖 *İkinci İl*, Qéyret Metb., Bakı, 1908, 90 s. ( M. Mahmudbəyazade, S. Ebdürrehmanzade, Axundzade ilə birlikte); Bakı, 1918, 59 s.; Birinci Hökumət Metb., Bakı, 1921, 61 s.; Bakı, 1924, 62 s.
- 📖 *Gülşən-i Edebiyyat*, Bakı, 1910, 79 s.
- 📖 *Gülzar*, Orucovlar Metb, Bakı, 1912. 286 s.
- 📖 *Edebiyyat Dersləri*, Bakı, 1919, 134 s. (Hüseyn Cavid ilə birlikte).
- 📖 *Milli Qıraet Kitabı*, Bakı, 1919, 228 s.; Birinci Hökumət Metb., Bakı, 1922, 238 s.
- 📖 *Müntəxəbat*, Bakı, 1919, 303 s., (M. Mahmudbəyovla birlikte)
- 📖 *Türk Çelengi*, Hökumət Metb., Bakı 1919, 405 s.
- 📖 *Türk Edebiyyatı*, Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı Neşr.ı, Bakı, 1920, 212 s.; Azer Neşr., Bakı, 1924, 335 s.
- 📖 *Qıraet Kitabı*, Bakı, 1924, 263 s.; Mərkəzi Yəni Türk Elifba Komitəsi Neşr.ı, Bakı, 1925, 163 s.
- 📖 *Türk Dili-Uşaq Gözlüyü*, Azer Neşr., Bakı 1924, 80 s.
- 📖 *Türkçe Serf-Nəhv*; Azer Neşr, Bakı, 1924, 20 s. (İ. Hikmet ilə birlikte.)
- 📖 *Türk Dili və Edebiyyatı Programı*, Azer Neşr., Bakı, 1926, 27 s. (İ.Hikmet, A. Musaxanlı, M. Mustafazade ilə birlikte.)

- 📖 *Dördüncü İl*, Azer Neşr., Bakı, 1927, 158 s. (Bünyadov, Şamilov, Veyselov ile birlikte); Azer Neşr., Bakı, 1930, 176 s.
- 📖 *Edebiyyat Dersleri*, Azer Neşr., Bakı, 1928, 266 s. (H. Zéynallı, İ. Hikmet, A. Musaxanlı ile birlikte); Azer Neşr, Bakı, 1930, 346 s.; Azer Neşr., Bakı, 1934.252 s.
- 📖 *Edebiyyatdan İş Kitabı*, Azer Neşr., Bakı, 1928, 294 s. (H. Zéynallı, A. Musaxanlı, C. Efendizade ile birlikte.)

### TERCÜMELERİ

- 📖 *İbret ve Muqabile Yaxud Ümmetler İxtilaftı*, Celaleddin-i Rumi, Debistan, 1906.
- 📖 *Meşhur İngilis Robinzonun Hékayesi, Daniél Défo*, Azer Neşr., Bakı, 1909; Bakı, Azer Neşr., 1948, 78 s.
- 📖 *Qış Gécesi* (Şiir), A.S. Puşkin, Heqiqet, Bakı, 5 Fevral 1910; Pionér, 1937, Nu:2
- 📖 *Bülbül ve Éşşek*, Krılov İ. A Mekteb, 1913, Nu:7; Edebiyyat Qezeti, Bakı, 25 Oktyabr 1944.
- 📖 *Üç Oğul* (Hikaye), L. Tolstoy Qurtuluş, Bakı, 1 Noyabr 1915.
- 📖 *Maqbét* (Piyes), V. Şekspir Azer Neşr., Bakı, 1932 (Red. M. Arif).
- 📖 *Qubad İle Mezdekin Dastanı ve Qubadın Mezdekin Dinin Qebul Étmesi*, Firdovsi, İqbal ve Medeniyyet, Bakı, 1934, Nu:8
- 📖 *Pinti Qız*, Agriyu Varto Azer Neşr., Bakı, 1935, 13 s.
- 📖 *Masallar*, İvan. A. Krılov, Azer Neşr., 1935, 20 s.
- 📖 *Pinti Olma*, K Çukovski, Azer Neşr., Bakı, 1935, 11 s.
- 📖 *Nerdivan*, E. Şavad Azer Neşr., Bakı, 1936, 14 s. (Red. M. Seyidzade)
- 📖 *Verdenin Te'rifi* (Şiir), Nizami Gencevi, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 18 May 1937.
- 📖 *Basniyalar*, İvan A. Krılov Azer Neşr., Bakı, 1938, 26 s.
- 📖 *Daranın İskenderle Muharibeye Gelməsi*, Nizami Gencevi, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 12 Fevral 1938
- 📖 *Daranın Öz Serkerdeleri İle Mesleheti*, Nizami Gencevi, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 24 Mart 1938
- 📖 *Berde Padişahı Nuşabenin Dastanı*, Nizami Gencevi, Edebiyyat Qezeti, 20 Séntiyabr, 3 Oktybar 1939
- 📖 *Şerefname*, (Poemadan bir parça), Nizami Gencevi, Edebiyyat Qezeti, 16 Séntiyabr 1939

- 📖 *İskender'in Te'lim Alması, İskenderin Hebeş Üsyanından Xeberdar Olması, Berde Padişahı Nuşabenin Dastanı, İskenderin Rus Ölkesine Çatması, İskenderin Zülmete Getmesi, Şe'rler*, Nizami Gencevi, Azer Neşr., Bakı, 1940
- 📖 *İskendername, Şerefname* (1. Bölüm), Nizami Gencevi, Azer Neşr., Bakı, 1941, 450 s.
- 📖 *Yarpaqlar ve Kökler* (Şiir), İvan Krılov, Veten Uğrunda, Bakı, 1944, Nu:6,7,8.
- 📖 *Arı ve Çibin* (Şiir), İvan A. Krılov, Edebiyyat Qezeti, 25 Oktyabr 1944.
- 📖 *Kurbağa ve Öküz* (Şiir), İvan A. Krılov Kommunist, Bakı, 15 Noyabr 1944.
- 📖 *Qurd İt Damında* (Şiir), İvan A. Krılov, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 21 Noyabr 1944.
- 📖 *Séçilmiş Temsiller*, İvan. A. Krılov, Azer Neşr., Bakı, 1944, 1512 s. (A. Sehhet, M. Seyidzade ile birlikte).
- 📖 *Soltan Mahmud*, Firdovsi., Edebiyyat Müntehabatı, Azer Neşr., Bakı, 1945
- 📖 *Sultan Sencer ve Qarı*, Nizami Gencevi. Pionér Jurnalı Bakı 1947, Nu:6. *Dustaq* (Şiir), Puşkin A. S., Pionér, Bakı, 1949, Nu:6
- 📖 *Biçilmemiş Ekin*; N.A Nékrasov., İştən Sonra, Şe'rler, İnqılab ve Medeniyyet, 1949, Nu:7; Azərbaycan, Bakı, 1971, Nu:12
- 📖 *Temsiller*, İvan. A. Krılov, Azer Neşr., Bakı, 1952, 22 s.; Azer Neşr., Bakı, 1956, 24 s.
- 📖 *Cırcırma ve Qarışqa*, İvan .A. Krılov, Bakı, Azer Neşr., 1960, 16 s.; Genclik, Bakı, 1976, 13 s. Sazandalar, İvan A. Krılov İ. A., Bakı, Gencliq, 1971, 30 s.
- 📖 *Şaxta* (Şiir), Nékrasov N.A., Edebiyyat ve İncesenet, Bakı, 9 Oktyabr 1971
- 📖 *İllerin Töhvesi*, (Şiirler) Genclik, Bakı, 1976, 184 s. (Tertib ve Müqeddime T. Xelilova)

## II.ŞİİRLERİNDEN SEÇMELER

### A.Yayını Yasaklanmış Şiirleri

#### YENİ AY DOĞARKEN ...

(Türk bikeleri qıyafesinde alicenab bir qadın oğlu  
Yavuz'a yeni ayı gösterek)

Qadın:-Oğlum, Yavuz, o alaca buludlardan az uzaq,  
Gül yanaqlı, ağ benizli, yeni doğan aya bak!  
Almas kirpikli gözlerini nasıl dikmiş üzünə<sup>106</sup>,  
Nur saçlaqlı saçlarını dağıtmış üz-gözünə.  
Adaqlı bir gelin kimi süslü, sévimli, dilber.  
Bax, ne qeder bakışmış da yanında yéddi ülker.  
Yavuz:-Anacığım, men güneşi aydan, yéddi ülkerden,  
Çox sévirem, lakin bilmem şu aya men bakarken,  
Néçin eski dileklerim dalğalansın gözümde?  
Néçin dadlı, uğurlu bir duyğulu doğar özümde  
Néçin bu ay ruhuma pek uyğun munis görünür?  
İçim, dışım güneş kimi néçin nura bürünür?  
Néçin bu ay gözümde bir dilek qeder sévimli?  
O eski ay bunca parlaq, şux baxışlı déyildi  
Söyle o ay anacığım, noldu nere uğradı?  
Qadın:  
-Yavrum onu melekler hep ulduz-ulduz<sup>107</sup> doğradı  
Bak o ayın bölüyüdür, parlaq o yéddi ülker.  
Her birisi bir ay qeder, güneş qeder nur satar,  
O ülkerin her birisi bir iqidin<sup>108</sup> ulduzu  
Yavuz:- Ya, benimki xansıdır<sup>109</sup>?  
Qadın: - Pek parlaq, o qırmızı!

<sup>106</sup> Üz: Yüz.  
<sup>107</sup> Ulduz:Yıldız  
<sup>108</sup> İqid: Yiğit.  
<sup>109</sup> Xansı: Hangisi

Yavuz:- O ülkerler, anacağı, bak ne qeder ufaqdır,  
Işıqları pek sönük, bir-birinden uzaqdır.  
Men isterem yéddi ülker qarışsın bir-birine,  
Üzerimize güneş kimi doğsun, ülker yérine.  
Şu güneş hep doğsun da haqq éşqile héç sönmesin  
Şen-şen yurdlar bir qaranlıq mezarlığa dönmesin  
Men isteremki, şu güneş ulduzları dinletsin,  
Üfüqlere çöken qara bulduları inletsin.  
Men isterem şu güneşe bütün yér, göy tapınsın,  
Qurt-quzu hep bir otlasın, bir yatağa sığınsın.  
Şu güneşden vulkan kimi heyat çoşsun, qaynasın,  
Dörd yanımda hep ildırım<sup>110</sup> çaksın, şimşek oynasın.  
O güneşdir işte benim taléyimin<sup>111</sup> ülkeri!  
Qadın: - Éyle ise al oğlum o ayı, ulduzları,  
Bir-birine bitiştirib uğurlu bir güneş yap!.

1917

<sup>110</sup> İldırım: Yıldırım.  
<sup>111</sup> Tale: Baht, kismet.

## VETENİN YANIQ SESİ

Uca<sup>112</sup>, qarlı dağlarımın başından,  
Altaylar'a bakar bakar, durardım.  
Çemenindən, çölündən, dağ-daşından,  
Qızğın ürekle sizleri sorardım.  
Qısqanırdım sizi her bir torpağa,  
Zira sizde veten eşqi var idi.  
Baktıqca o doqquz tuğlu bayrağa,  
Könlüm sévgi, teselli ile dolardı.  
O gün tufan kimi Elxan ordusu,  
Ki-"Güc" déye qımıldandı yérinden.  
O tufanlı salamlamaq duyğusu,  
Eksilmeyir, azalmayırdı menden.  
Yürüyüdü sarsılmaz Altın ordu,  
Yürüyüdü lekesiz bayrağıyla  
Yürüyüdü güneşe, şerqe doğru,  
Altun oxu toppuzu mızrağıyla  
Yürüyüdü, çırpınan bir ürekle,  
Ün, şan, zefer arxasına düşerek.  
Yürüyüdü o bükülmez bilekle,  
"Altun ordu" türküsü söyleyerek.  
Eyilirdi qarşısında sert dağlar,  
Düzen yérdi onlar üçün dağ, dere.  
Qıvrılırdı deniz, nehr, ırmaqlar,  
Baş eyirdi ayaq bassa her yére.  
Altun ordu ireliledi bu qerar,  
Şerqe, qerbe, cenuba yol açırdı.  
Büküldü hep zalım, duyğusuz başlar,  
Ökelere féyz, rehmet saçıldı.  
Alp, Himalay ve Karpat hep şenlendi,  
Çobanları dadlı türkü çağırdı.  
Irmaqları çoşdu, dağlar güllendi,

<sup>112</sup> Uca: Yüce

Bülbülleri "sévgi"-déye bağırdı.  
Men uzaqdan séyr édince hesretle,  
Taléyime küsdüm, sarardım, soldum.  
Ana qelbinde çırpınan şefqetle,  
Altun ordu feraqında<sup>113</sup> saç yoldum.  
Bağırdım: éy iqid, qehreman erler?  
Sizler üçün qollarımı açmışam,  
Oralardan eksimiya bu yérler?  
Yolunuzda benefşeler<sup>114</sup> saçmışam.  
En sonunda çiçeklendi dileyim,  
Xatirimden héç silinmez o günler.  
Éy yaradan, puç olmasın<sup>115</sup> emeyim,  
Yasa batsın şimdi mene gülenler.  
Xatırlarım, yaz idi, hep dağ, daşım:  
Gelin kimi bezenmişdi şen, oynaq.  
Sevincimden göye déyirdi başım,  
Üzerimde dilek qanat açaraq.  
Elde keskin saldırcı qılıncla,  
Üç dünyanı tiril-tiril titreden,  
Üreyinde iman, sévgi, sévinc ile,  
Düşmenleri intiqamla inleden.  
Üzü dönmez, qorxu duymaz erlerin,  
Sesleri ildırım kimi qurladı.  
Haqq üçün çırpınan bahadirlerin,  
Gözleri hep şimşek kimi parladı.  
Dırmanırdı onlar hep dağ-daşıma,  
O qüvetle dolmuşdu her bir yérim.  
Çelenglerden tac qoymuşdum başıma,  
Uçmuşdu her felaketim kederim.  
Başlarına gül seperdi dağlarım,  
Ağaçlarım salam üçün durmuşdu.  
Şen-şen azardı çoşqun ırmaqlarım,

<sup>113</sup> Feraq: Aynlık, hicran, firkat

<sup>114</sup> Benefşe: Menekşe

<sup>115</sup> Puç olmak: Mahvolmak, hiç olmak.



Bülbüllerim kéyf meclisi qurmuşdu  
Qırlarımda biten penbe çiçekler  
Bayrağını öpmek üçün açardı.  
Altun qanat bezekli kelebekler,  
Onlar üçün daldan-dala uçardı.  
Könül açan türküleri dinlerken,  
Qırlanğıklar yeni diller söylerken,  
Quzuları yamacımda melerken,  
Otların yaşarır, gülerdi.  
Ulu, feqet ruhsuz bir ölkeydim men,  
Artıq yeni ruh ile canlanırdım.  
Size alqış, alqış déyirdim menden,  
Çırağ<sup>116</sup> kimi parıl-parıl yanırdım.  
Şefasınız, déyerdim her ağrıma...  
Üreyimde<sup>117</sup> sévgi saçan ateşle.  
Evlad, déye basdım hepsini bağrıma,  
Sévincimden gözlerim dolu yaşla.  
Torpağımın qartallı dağ-daşına,  
"Uğurlar olsun!" déyerek qondular.  
Ağ alınla yeni yurdun éşşine,  
Köpüklü ve dadlı qımız sondular.  
O dualı qılıncları öperek,  
Etdiler de dayanıqlı bir yémin.  
Erkek, qadın qarşında diz çökerek,  
Dédiler ki: Anacağımız, ol emin!  
Aramızda yoxdur alçaq ve qorxaq,  
Bundan sonra törétmesin neslimiz.  
İşte şahid başda gezen şu bayraq,  
Şan, zeferdir tariximiz, neslimiz.  
Haram olsun qanımızı daşıyan,  
O övlada ki, xor baxar vetene.  
Eslen uğur bulmasın da, qussun qan,  
Yurdumuzu terk éderse düşmene.

<sup>116</sup> Çırağ: Çıra  
<sup>117</sup> Ürek: Yürek.

Şimdi siz éy Altayları andıran  
Demir ürekli bir neslin övladı.  
Éy qelbinde iman, zefer daşıyan  
Oğuzların, Elxanların ehfadı!  
Ananız bax, sürüklenir yerlerde,  
Her yanına neşter, xençer saplanmış.  
Düşmüş de pek tehlükeli bir derde,  
Sızlar, ağlar, bağı qan, xırpalanmış  
Babanızdan üzülünce ellerim  
Gözlerimi size dikmişdim yalnız.  
"Bu qan o qandan süzölmüş", dérdim, -  
"Yaman günümde imdadım olursuz".  
Neden şimdi feryadıma qayqusuz?  
Damarlarda deyişdi mi eski qan?  
Neden şimdi bu halıma sayğısız,  
Qelbinizde söndümü sévgi, iman?  
Babanızın éttiği bir yemine,  
Yoxmudur ya, sizde sévgi ve hörmət?  
Onlardakı te'ne, imana, dine,  
Çarpmayırmı qelbinizde mehebbet?  
Revadır mı o bextiyar günlerin,  
O debdebem, o şövketim alınsın.  
Al dovaqlı, şen, parlaq düyünlerim,  
Yasa batsın, batsın, qara bağlasın?  
O qehreman ata-baba yurdunda,  
Yazıq, qalsa sizin kimi övlada,  
Min felaket daşırken öz ardında,  
Başlamasın çırpınmağa, feryada.  
Didinmesin, zülmleri boğmasın,  
O arslanlar yurdu olan torpağım.  
Böyle namussuz övladı doğmasın,  
Alçalmasın başda gezen bayrağım.  
Anacığım, qanımız hep eski qan,  
Böyle sefaleti artıq çekemem?  
Sönmez mende eski sévgi ve iman,

Uca başımı alçaqlara ey mem.  
İldırımlar qurlasın!  
Bulutlarım hazırlansın tufana:  
Dağın-daşım boyansın hep al qana  
Şimşeklerim parlasın!

1918

## MARŞ

(Türk Adem i Merkeziyyet Firqesi Müsavata İthaf)

Birleşmeli Türk oğlu, bu yol millet yoludur,  
Ünle, zeferle, şanla tariximiz doludur.  
Yürüyelim ireli, haydı millet esgeri,  
Kéçmişimiz şan, zefer, durmayalım biz geri.  
Yıldırımlı gözünüz qan ağladır düşmene.  
Qorxaq, alçaq xainin bu méydanda işi ne?!  
Deniz kibi çoşalım, dalğa kibi çoşalım.  
Altun ordu, ireli! Dağlar, daşlar aşalım!  
Türk qafasında qorxu yuvalanmaz, düşmenim!  
Hep demirden yapılmış ruhum, qelbim, bedenim.  
Süngümüzün ucundan damlar qetre-qetre qan,  
Hürriyetden, Vetenden ölünçe kéçmem düşmen!  
Dalğalanır üstümde şanlı Turan bayrağı,  
Alovlanır qelbimde "Erkeneqon" ocağı.  
Haydı, yola çıxalım haqsızlığı yıxalım.  
Turanda gün doğunca zülmete çarpışalım!  
Arş ireli, irelide cennet kimi cahan var!  
Güneş orda hep doğar, seadet orda parlar!

Türk firqesi<sup>118</sup> Müsavat,  
Açalım quş tek<sup>119</sup> qanat.  
Sarılıb hürriyete,  
Bulalım şanlı heyat.

1918

<sup>118</sup> Firqe: Fırka  
<sup>119</sup> Tek: Gibi

## İNTİZAR QARŞISINDA

Néçin böyle gécikdin?  
Sensiz qelbim qırık, sönük, çeynenmiş, xırpalanmış,  
Ömür şüşem<sup>120</sup> daşa deymiş, heyatım parçalanmış,  
Qırık bir saz kimi sızlar qanlı, yorğun telleri,  
Yakılar da, yakar bütün qayğı vurmuş élleri.  
Şu vetenin öksüzleri, gelinleri, dulları,  
Göz yaşıyla sulamış hep kécdiyiniz yolları.  
Yolunuzu beklemeqden benizleri sararmış,  
Héç gelmedin! O şen, güler ürekleri gem almış,  
Sen gelmesen, dolumsanmış ürekler<sup>121</sup> héç şad olmaz.  
Sen gelmesen, xerabaya dönen qelb abad olmaz,  
Sél gelmesen güneş doğmaz, ümid gülüm açılmaz,  
Dodaqlarım gülmez, sönük baxtıma nur saçılmaz.  
Başqasını istemem de, éy Türk, çabuk sen gel, sen,  
Beklemeqden yoruldum, éh, işte géc qaldın, neden?  
Yollarına daşmı qalanmış?<sup>122</sup> Ya azğın quldurlar<sup>123</sup>,  
Buraxmıyor? Daş, demir ya, polad<sup>124</sup> olsa da onlar,  
Üreyinde şö'lenen metin qızğın ateşle  
Yak onları, erir, söndür, çéğne, boğ, ez, xırpala,  
Xain, alçaq düşmenlere qol gücünü hep göster.  
Aç yolları, çabuk gel ki, qelbim seni pek ister.

1918

<sup>120</sup> Şüşe:Şişe  
<sup>121</sup> Ürek: Yürek  
<sup>122</sup> Qalanmak: Kümelenmek  
<sup>123</sup> Quldur: Eşkiya  
<sup>124</sup> Polad: Çelik

## ARAZDAN TURANA

Mingöl eteklerinden çoşğun Araz axaraq,  
Yıldırımli, qartallı qayalara çarparaq,  
Qaplan kimi kükreyib, deniz kimi qabarır,  
Memleketler aşaraq dalğa kimi yol alır;  
Turan, İran dolaşır, döner Qafqaz éline,  
Yaklaşınca o daşğın, acıqlı Kür nehrine  
Hayqırır: "Ox, qardaşım, dinle meni bir zaman!  
İztırablar içinde çırpınır şimdi Turan.  
Girmiş séhirli divler qızıl alma bağına,  
Qara quzğun üşüşmüş soluna ve sağına.  
Dérler, dünya gözelinin dizlerinde başlar var.  
Süzgün, bayğın gözünde qan köpüren yaşlar var.  
Berelemiş gül kimi gündən-güne soluyor,  
Qara, gür saçlarını elleriyle yoluyor.  
Gülümserken ağzından güller saçan o gözel,  
Şimdi ağlar gözünden inci damlar, xain el,  
Girmiş me'sum qoynuna, yaralayır köksünü,  
İnler: 'Yox mu Turan'da qurtaracaq er meni?  
Nerde o Türk nişanlım o qoç iyit<sup>125</sup>, qehreman?  
Yolunu pek özledim, yol vér ona Yaradan!  
Yél atına minsin de gelsin meni qurtarsın!  
Sévmediyim şu xain başları hep qoparsın!  
Şu séhirli tılsımı qırsın namus eşqine,  
Quruntulu bir keder çökmüş Turan yurduna.  
'Qızıl ırmaq', 'Süd Gölü' bu anda qan köpürür  
Balta bığlı<sup>126</sup> igitler dil ve dodaq çeyneyir.  
İşte meni inleyen bax şu acı duyğudur,  
Çağlayanlar dağında köpüklü qan qusturur."  
Çoşğun Araz sözünü hiçqırıqla bitirdi.  
Kür nehrini bu xeber heyecana getirdi:  
"Evet, qara bulutlar almış yurdu, qardaşım.

<sup>125</sup> Qoç iyid: Koçyiğit  
<sup>126</sup> Balta bığlı: Balta bıyıklı

Ne yaşarsız, ne güler çemenlerim, dağ,daşım.  
Böyük Türkün sévdiyi yékta dünya gözeli  
Qan ağlasın, qoynuna girsin yabancı eli.  
Turan'da yüz mi'yonluq Türklük buna qızmazmı?  
Qızmazsa bu xain el yasamızı pozmazmı?  
Gel qardaşım, qoynuna kéçireyim qolumu,  
Annamız "Quzğun deniz" bekler benim yolumu.  
Gédelim derdimizi annamıza açalım,  
Eski Turan yurduna ildırımlar saçalım".  
Kür ve Araz çoşaraq bir-birine qarışdı,  
Sahilleri çéyneyib iki aşiq qovuşdu.  
Axın-axın axaraq, fırtınalı denize,  
Tökülünce anlatdı her ikisi diz-dize:  
Anne, Turan élinden quruntulu bir xeber  
Gétirmişiz şu tasa üreyimizi hep deler.  
Girmiş séhirli divler qızıl alma bağına,  
Qara quzğun üşüşmüş soluna ve sağına.  
Dérler, dünya gözeline dizlerine başlar var,  
Süzgün bir gül bayğın gözünde  
Qan köpüren yaşlar var.  
Berelenmiş gül kimi gündən-güne soluyor,  
Qara, gür saçlarını elleriyle yoluyor.  
Gülümserken ağzından güller saçan o gözeli,  
Şimdi ağlar gözünden inci damlar, xain el,  
Girmiş me'sum qoynuna, yaralayır köksünü,  
İnler: "Yox mu Turan'da qurtaracaq er meni  
Nerde o Türk nişanım o qoç iyit? Yol alsın!  
Şu séhirli tilsimi qırsın, meni qurtarsın!"  
"Quzğun deniz" bu qara xeberleri dinledi,  
Yara almış dişi bir qaplan kimi inledi.  
Qucaqlayıb Arazı, Kürü basdı köksüne<sup>127</sup>,  
Birden-bire köpürdü, daşdı Turan éline  
Sahilleri çéyneyib, dalğaları bürüdü,

Yüzmiyonluk Turanı baştan başa bürüdü.  
Her kiçik<sup>128</sup> dalğasında bir ildırım patladı.  
Almas<sup>129</sup> kirpiklerinde birer şimşek oynadı.  
Her bir öksüz bucaqda qopdu yeni bir tufan,  
Çoşğun séller qaldırdı engelleri aradan.  
Artıq séhirli divler yédiyini hep qusdu,  
Sonra deniz de susdu, Turan da, köy de susdu.  
Yéne dalğacıklarla oynar quzğun denizi,  
Güzgü<sup>130</sup> kimi parıldar ay, ildızlı benizi  
Göbeyinde görünür şimdi zümrüd bir ada,  
Altın kerpikli bir köşk adanın ortasında  
Köşkün qarşı terefi qızıl alma bağdır,  
Ayaq bassa daş olur her kes ona yağıdır.  
Qızıl Alma bağında gezer dünya gözeli  
Qüler çoşğun sévinle Türkün elinde eli

1920

<sup>127</sup> Köksüne: Göğsüne

<sup>128</sup> Kiçik: Küçük

<sup>129</sup> Almas: Elmas

<sup>130</sup> Güzgü: Ayna



## XALQ DÜŞMƏNİNƏ

Dayan, dayan cahil mé'mar,<sup>131</sup> bina, otaq eyridir,  
Çünkü o el, o göz, qulaq, o baş, ayaq eyridir.  
Bacarıqsız bir mé'marsan yəni bina qurmaqda,  
Ancaq meharetin vardır dağıtmaqda qırmaqda.  
Reyasete iştəxan<sup>132</sup> var budur seni qudurdan,  
Bu rütbeye bir təsadüf atdı seni çuxurdan.  
Yoxsa sende ne bilik var, ne şüür, ne bacarıq<sup>133</sup>,  
İşletdiyin o hilelər vərđi sene koxalıq.  
Sen de bunu duyduğunçün tutdun yanlış bu yolu,  
Dost adına qırdın, yaxdın, taladın sağı-solu.  
Reyasette qalmaq üçün yürüdüyün siyaset,  
Her adımda, her sınaqda<sup>134</sup>, vərđi min-bir felaket.  
Tarix bunu gösterecek, nələr, nələr yandı sen!..  
Ölkəmizdə qulaq batdı acı matem sesindən.  
Cahil, meğrur insanlarda ne ürek, ne vicdan var,  
Tebii, boş tebillerin<sup>135</sup> sesi şiddetle gurlar.  
Yahın-uzaq hər bir dövrü axtardım<sup>136</sup> tarix boyu,  
Her qanlı tac, hər sancağı hər bir soyu, hər soppu,  
Béle vehşi bir qatile təsadüf étmedim men,  
Xalqın bilikli<sup>137</sup> oğlunu mehv édirsen kökündən.  
Dayan, yéter, cehil, serhoş zülmün de ölçüsü var,  
Uçurumdan sıçramazlar, onun da körpüsü var.  
Xaqanlarda görünmemiş bu menemlik bu menlik  
Xalqın qanlı gözyaşları sene oldu toy, şenlik  
Cehaletdən, dayazlıqdan<sup>138</sup> doğar gürur ve inad.  
Boz dalğalar sahillərdə açar ancaq qol-qanad.

<sup>131</sup> Me'mar: Mimar

<sup>132</sup> İştəxa: İştah

<sup>133</sup> Bacarıq: Beceri

<sup>134</sup> Sınaq: Deneme, sınav

<sup>135</sup> Tebil: Büyük davul

<sup>136</sup> Axtarmak: Araştırmak

<sup>137</sup> Bilikli: Bilgili.

<sup>138</sup> Dayazlıq Sığılık

Şahin yérin tutmaq üçün çırpındın éy yapalaq<sup>139</sup>  
İsteyirdin boş baş ile tarixdə ad qazanmaq.  
Bunu senin hər addımın, hereketin göstərdi.  
Tarlasında tikan eken ne zaman sünbül derdi?  
Gözyaşıyla suvarıldı bu göy tarla, bu xırman<sup>140</sup>,  
Yétimlərin axı ile işledi hər déyirman.  
Ziyafetsiz, méy-mezesiz bir günün varmaz başa,  
Sür şüursuz éşşeyini hər énişe-yoxuşa.  
Qehqəheyle<sup>141</sup> güler sene qədəhlərə axan méy,  
Dövlet nedir, millet nedir senin kimi serxoşa!

1937

<sup>139</sup> Yapalaq: Baykuşgillerden bir kuş. (Korkaklık sembolü olarak kullanılmaktadır)

<sup>140</sup> Xırman: Harman

<sup>141</sup> Qehqəhe: Kahkaha

## GEMİRİK

Hakimdi yére, göye qaranlıq!  
Qurmuşdu boran qasırğa xanlıq!..  
İnlerdi heyat ile tebiet,  
Oynardı ölüm, zülüm, felaket.  
Her yan uçurum, soyuq, ayaz, don,  
Vérmişdi heyata sanki bir son.  
Yollar qapalı, gelen-geden yox,  
Bu dehşete qarşı emr éden yox,  
Canlar da sönük nefesdi ancaq.  
Ruhlar da quru nefesdi ancaq.  
Zülmet denizi çoşub, daşırken,  
Kin ile felaket oynayırdı,  
Her yérde ve her kéçid başında,  
Uçgun derelerde, dağ daşında,  
Yalnız acı rüzgar uğuldar,  
Quldurluq éder acıqlı qurdlar...  
Serxoş sürücü elinde qemler,  
Aç atlara yağdırır sitekler.  
Qırmaçlar<sup>142</sup> o her éniş, yoxuşda,  
Daşlıqda, düzende berkde-boşda.  
Köhne araba içinde yüklü,  
Yığma malı qul, geniz beşikle,  
Daşlıqlara çarpar şıraç-şıraç,  
Sınmış<sup>143</sup> tekeri sürükler ancaq,  
Her bir üreye, başa gurultu,  
Dur, éy sürücü! Yükün ağırdır  
Héyvanlarının beli yağdırır.  
Yollar uçurum, soyuq<sup>144</sup>, boran, qar  
Çekmez yükünü bu yorğun atlar

<sup>142</sup> Qırmaç: Kırbaç  
<sup>143</sup> Sınmaq: Kırılmak  
<sup>144</sup> Soyuq: Soğuk.

Sürme, düşün éy qoca, telesme<sup>145</sup>  
Serser kimi toz qoparma, esme!  
Köhne araba, teker qızısmış,  
Yağ sürtmeden işleyir o yaz, qış.  
Atlar géce-gündüz işleyir aç.  
Yorğun ata vurma qamçı, qırmaç!  
Sürme, qoca, menzilin uzaqdır  
Herbir kéçidin başı duzaqdır.  
Azdın yolu! Her teref borandır,  
Mene oldu miniklerin, amandır!  
Sıtmanı tebietin kemirmiş  
Ne göz görünür, ne üz, burun, diş.  
Dur, éy gemirik çekil bu yoldan  
Rehberlik edermi gözsüz insan?  
Sapdın yolu, géttiyin çığırdır,  
Qırmaçlama, atların yağdırır.  
Qış geldi, sovuşdu<sup>146</sup> gördüyün yaz,  
Bu yol telesik başa çıxılmaz,  
Dağdır, deredir éniş-yoxuşdur.  
Sürme, emeyin bu yolda boşdur.  
Al qanla bişermi xam dilekler?  
Eşk ile gülermi boş ürekler?  
Söz yox, bu dilek büyük dilekdir;  
Ancaq ona başqa baş gerekdir.  
Azdırdı seni inad, qururun,  
Çatmaz<sup>147</sup> o yére senin şüurun.  
Elde edemez onu çürük baş,  
Saf sévgiye héç qovuşmaz oynaş,  
Efsaneye döndü o heqiqet,  
Bir gün başına açar felaket.  
Yüksek idéal onunla söndü,  
Gözlerden uzaq xeyala döndü..

<sup>145</sup> Telesmek: Acele etmek.  
<sup>146</sup> Sovuşmak: Uzaklaşmak.  
<sup>147</sup> Çatmak: Ulaşmak.

(ŞİİR 1)

Héy xeyanetle<sup>148</sup> oynayan gölge,  
Dolaşır şübheli qıyafetle,  
Sürünür izlerinde qanlı leke  
Oynayır en sévimli afetle  
Dağıdır her yana ölüm rengi,  
Göy de teklid edir bu ahengi.  
Yéne dehşetle sarsılır afaq,  
Mehverindenmi oynamış bu cahan?!  
Yéne qan fısqırır deniz, torpaq,  
Bağlıdır dil, fikir, qelem, viçdan  
Damğalanmış ağıl, düşünce ürek  
Sehr, tilsimle oynayır bu felek  
Yéne her yanda qorxu, kin, héycan  
Yéne tehkimçilik, yéne zencir.  
Yéne qırğın<sup>149</sup>, talan, soyuq zindan?  
Hem de bu xisletinle<sup>150</sup> sen kimsen?  
Ki bu azade yurda hakimsen!  
Saçma kin toxumunu bu torpaqda,  
Éy inadla qurur satan serxoş  
Ne hüner var yıxıb dağıtmaqda,  
Sende insan tebieti yoxmuş.  
Vetenim inleyir o pençende,  
Yırtıcı iştihası var sende

1937

<sup>148</sup> Xeyanet: İhanet.  
<sup>149</sup> Qırğın: Katliam  
<sup>150</sup> Xislet: Huy, tabiat

(ŞİİR 2)

Bu qururlu boyun vurulmazmı?  
Bu bulanıq sular durulmazmı?  
Söyle, éy kinli, qan içen xain,  
Zülme, sebre nehayet olmazmı?  
Şam<sup>151</sup> ki, pervaneni yaxar, özü de,  
Öz odunda yanıb kül olmazmı?  
Éy arı, sende yox laçın<sup>152</sup> qanadı,  
Bu fezalarda o yorulmazmı?  
Üzgüçü<sup>153</sup> olmayan derin denize  
Girse éy “qehreman”, boğulmazmı?  
Kin ile çapdığın zülüm atına  
Bir çidarlı<sup>154</sup> yüyen vurulmazmı?  
Géce-gündüz axan bu al qanlar  
Deniz olsa, yéne soğulmazmı?  
Bir zaman haqq-hésab çekerken él;  
Bu cinayetlerin sorulmazmı?  
Vérdiğin bu cezalara qarşı  
Sene de mehkeme qurulmazmı?  
Bu qoyun cildine giren qurdun,  
Fitnesi, hilesi duyulmazmı?  
Bu qeder lés yéyen dere, uçurum,  
İntiqam ne’resiyle dolmazmı?  
Kim itirmiş benim itirdiyimi?  
Bu “xezan” yoldu her bitirdiyimi

1937

<sup>151</sup> Şam: Mum.  
<sup>152</sup> Laçın: Şahingillerden yırtıcı bir kuş (Cesareti omaməsi olarak benzetmelerde kullanılır)  
<sup>153</sup> Üzgüçü: Yüzücü  
<sup>154</sup> Çidarlı: Belli şartlara bağlı

## B. Seçmeler

### VETEN

Éy çéşmimin önünde mücesssem, veten, veten!  
Qelbim kimi elemlere hem-dem, veten, veten!  
Fikrim sarayını dolaşırsan, zaman-zaman,  
Qanlı kefenle, derd ile toem<sup>155</sup>, veten, veten!  
Baxıqca hesret ile o solğun camalına,  
Çéşmimde tar<sup>156</sup> görsenir alem, veten, veten!  
Axşam-seher o gül üzünü ısladan nedir?  
Gözyaşların mı, yohsa ki, şebnem? Veten, veten!  
Dehşet içinde cism-i şerifin donub durur,  
Nolmuş vücud-ı pâkine bilmem veten, veten!  
Baxdıqca gül-çiçekli o gülgün çemenlere,  
Möhnet<sup>157</sup> evi sanır onu adem, veten, veten!  
Sensen sebep beqay-i dil<sup>158</sup> ü can-i natevan  
Canım kimi nolar seni sevsem, veten, veten!  
Gördükce derdini eriyir cism-i na-tevan,  
Ney tek sızıldayır dil-i pürgem, veten, veten!  
Qarşımda derd, mateme batmış güzel melek,  
Sesler hezin seda ile herdem: Veten, veten!  
Ey xak-i pak, söndü mü parlaq ziyaların?  
Oldun mu zülme, möhnete hemdem, veten, veten?  
Övrad-i, na-xelef mi seni saldı bu güne?  
Eyvah, bu derd, möhnete dözmem, veten, veten!  
Aç, aç o qemli köksünü, éy mexzen-i melal  
Bas bağına bu Şaiq'i möhkem, veten, veten!

1905

<sup>155</sup> Toem: İkiz, benzer  
<sup>156</sup> Tar: Karanlık  
<sup>157</sup> Möhnet: Zahmet, eziyet.  
<sup>158</sup> Beqay-i dil: Ebebi Yürek

### BİR QUŞ

Oturmuş neğme-zarında hezin feryâd éder bir quş!  
Alır gül yarpağından eşq dersin, dâd éder bir quş!  
Bu eşqin mektebinde şerqiler inşâd<sup>159</sup> éder bir quş!  
Buraxmaz ah u zarı, könlümü nâ-şâd éder bir quş!

Néçin ol quşcığaz könlüm kimi meftun-ı möhnetdir?  
Ürek çırpındıran her nâlesi bir dağ-ı hesretdir?  
Onun her neğmesi hicran elinden bir şikayetdir.  
Mehebbet ehlini rehber kimi irşâd éder bir quş!

Dalır âlem sükûte éyledikce qem-fezâ feryâd<sup>160</sup>  
Nedendir reqş-gâhında oturmaz bir zaman dilşâd?  
Xezânın zülm, cövründen déyil bir lehze o azâd.  
Hezin öttükce her an qelbimi berbâd éder bir quş!

Sedâ-yi dil-firîbi<sup>161</sup> éyleyir vicdânımı bîdâr,  
İlahilehndir, énmiş semâden ol perî-qöftâr<sup>162</sup>,  
Böyük bir musiqî üstadıdır ki, keşf éder esrâr.  
Menim viran olan bu könlümü abâd éder bir quş!

Sedâsı çox derin te'sir éder efkâre, vicdâne,  
Vérer en ince, en saf duyğular bir şair insane  
Déyil efsane feryâdı, cefaden gelmiş efğane,  
Bahar eyyamını min hesret ile yâd éder bir quş!

Gece-gündüz o quş da bu deli könlüm kimi sızlar,  
Kimin hüznile olmuş di-fikâr bu nazenin qemxâr?

Onun her neğmesinde başqa me'na, başqa hikmet var.  
Menim feryâd-ı mehzunânemi bünyâd éder bir quş!

1907

<sup>159</sup> İnşad: İfade ile okuma  
<sup>160</sup> Qem-fezâ feryâd: Gam getiren  
<sup>161</sup> Sedâ-yi dil-firîb: Yürek açan ses  
<sup>162</sup> Perî-qöftâr: Güzel dilli



## BÖYÜK XADİM

(Hesen Bey Zerdabî'nin Vefatı Münasebetile)

Bu sen misen, éy dahiye, éy necm-i müzeffer  
Almış seni âğuşuna tabut-ı mükedder!  
Éy şanlı "Ekinçi!", sen idin qencliye rehber!  
Aldı seni bizden ölüm, éy nur saçan ülker!  
Âlemlere sığmaz vetene étdiğin éhsan.  
Ruhun ola şâd, éy ata, inamla<sup>163</sup> çalışdın,  
Sönmez, böyük ümid ile vicdânla çalışdın.  
Var vérmedédir beslediğin dadlı dilekler,  
Almış senin etrafını, bah, canlı çiçekler.  
Hesret gözünü aç bir an, éy şanlı mücahid!  
Minlerce bu mextebli cavanlar<sup>164</sup> buna şahid.  
Yordu o zeif<sup>165</sup> cismini zehmet ve meşeqqet,  
Doğma vetenin qoynuna gir, ol daha rahat.  
Gélmiş hamı qelbinde keder son görüşe, bax!  
Mümkün mü seni, éy böyük insan, dé, unutmaq!

1907

## NİYE UÇDU?

Uçdu melekim, qaldı mene derd ü melalı,  
Feryâd! Yéne almaqdadır etrafımı zulmat!  
Éyvah, ümid qönçelerim solmada héyhat!  
Bu köhne cahan söndüre bilmez bu zevalı.

Éy bariqeler, zerbeler éndir bu cehane!  
Söndü niye vicdânımı tenvir éden amal?  
Oldu niye ümmidlerim zülmle pamal?  
Éy hiyleger iblis, nedir indi behane?

<sup>163</sup> İnam: İnanç  
<sup>164</sup> Cavan: Genç  
<sup>165</sup> Zeif: Zayıf.

Baxdıqca bu âlemler éder könlümü berbâd,  
Heste üreyim aldı derinden yara bir dé.  
Doktor, yéter, él çek, buna yoxdur çara bir de,  
Olmazsa muradımca bu viraneler abâd.

Durma daha, éy edl, seadet buludu, yağ!  
Éy ildirım ezminle gurulda yéne her an!  
Éy güçlü külek, sen dé qopar fırtına, tufan!  
Bu köhne cahamı temelinden uçur ancaq!

1907

## KÖÇ

May<sup>166</sup> olcağın él köçür yaylalara,  
Ses-küy düşür méşelere, dağlara.  
Atlar kişner, qoyun-quzu meleşir,  
Qara mallar bir-birile sesleşir.  
Qız-gelinler düzenlikte çaxır at,  
"héy" vurunca ata, açır qol-qanat.  
Yollar dağdır, ya méşe, ya düzenliq,  
Her terefi basmış böyük bir şenlik,  
Bir çay kenarında düşürler axşam,  
Sefalı bir yerde olurlar aram.  
Od qalayıb qızlar suya gélirler,  
Qocalar yığışib<sup>167</sup> sohbet édirler.  
Rahet édir cavanlar malı, atı,  
Çoban tüteq<sup>168</sup> çalır, oxur bayatı.  
Bir terefte sürü, naxır otlaşır.  
Géce olur, başlarını atırlar,  
Arabalar arxasında yatırlar.  
Mehtab géce. Göyde ulduzlar axır,

<sup>166</sup> May: Mayıs  
<sup>167</sup> Yığışmak: Toplanmak  
<sup>168</sup> Tüteq: Kamıştan yapılan nefesli bir müzik enstrmanı

Séyrek buludlar arxasından baxır.  
Méşe dağ-taş sükût içinde inler,  
Yalnız hürür orda-burda köpekler. 1907

## PARÇALAR

Berq-i eş'arım saçar etrafe ateşpareler.  
Şö'lelénmiş ateş-i şe'rimle senq-i xareler  
Od tutub sizlar bütün dağ, daş, dere, seyyareler,  
Bes<sup>169</sup> néçin bu daş ürek cahillere étmez eser?

İnanın dostlarım, mene inanın!  
Bir zaman mehv olar bu istibdad!  
Qalar ancaq bu zülmden bir ad!  
Utanın, indi<sup>170</sup> zülmden utanın!

Sanma bu derd ü qüssemın sebebi  
Olmamaqdır bu dünya kâminca,  
Qelbimi yandıran budur ancaq:  
Veteni görmedim meramımca .

1908

## İYİRMİNCİ ESRE XİTAB

Mezlumların ümidisen, éy esr-i pürxeter !<sup>171</sup>  
İzler böyük addımlarını bir sürü beşer!  
Dövr ü zamaneden ne gétirdin bize xeber?  
Hiddetli berq<sup>172</sup>, saiqelerden ne var eser?  
Tufanlı ildırımlarının qehr, hiddeti  
Xofü ümid ile yaşâdır cümle milleti.  
Qaldır buludlu perdeleri, anlasın cehan

<sup>169</sup> Bes: Doğrusu.

<sup>170</sup> İndi: Şimdi.

<sup>171</sup> Esr-i pürxeter: Tehlikeli asır

<sup>172</sup> Berq: Şimşek

Sönmez güneş mi ya qara bir kölgedir doğan?  
Var mı ümid bir daha feyz ü seadete?  
Ya çekmede yéne girdab-i zillete?  
Bu qırmızı şefeqler içinde nihan-nihan  
Doğmaz mı nur, méhr mehebbet cehan, cehan?!  
Éy vah!.. Enqerib<sup>173</sup> bu emvac-i kibriya<sup>174</sup>  
Bir sahile sefinimizi zövq éder mi ya?  
Duydum, bu üstümüzde buludlardır oynayıp.  
Meşriq denizleri qabarır, yükselir, çoşur.  
Bilmem, bu dağlar, bu mehabbetli fırtına  
Öksüz bu milleti çıxarar mı o bir yana?

1908

## HÜRRIYET PERİSİNE

Söndün ne çapıq<sup>175</sup>, ruhuma qüvvet véren éy nur,  
Ümmid-i vüsâlinla senin men yaşayırdım.  
Zövqünle o daşqın derelerden hem aşırıdım,  
Hicrin meni, ax étدی yéne xeste vü rencur

Oynatmadadır qelbimi ateşli bire aheng,  
Vulkan kimi püskürmede etrafe şerare.  
Nolmuş ki, yaxırsan meni sen, éy dil-i pare?  
Étmiş mi heyatı bu mühitin sene dé teng?

Müzlüm géce, etrafı bulud, çen<sup>176</sup> bürüyerken,  
Göz yaşlarımın beslediği éy gözəl ümid,  
Qarşımda teccessüm éderék vér mene te'yid<sup>177</sup>  
Bu zülmet ile sübhe qeder ta vuruşum men.

1908

<sup>173</sup> Enqerib: Yakın zamanda

<sup>174</sup> Emvac-i kibriya: Büyük dalgalar

<sup>175</sup> Çapıq: Çabuk.

<sup>176</sup> Çen: Duman, pus.

<sup>177</sup> Te'yid: Yardım

## YÂD ET

Veqta ki<sup>178</sup> güler bahar-i amal,  
 Her yérde yaşillanır çemenler.  
 Veqta ki, olar müsaid iqbal  
 Bülbüller öter, susar zeğenler,  
 Parlaq bir ışıq alar fezanı,  
 Dünyanın üzü döner cinane,  
 Gezdikce o alem-i ziyanı,  
 Baxdıqca o güneş-i cehane,  
 Yâd et meni-Şaiqane yâd ét!  
 Veqta ki geler sévimli ati,  
 Bir daireye girer heqayiq.  
 Nuru bürüyer bütün cihati,  
 Ulduzlar ile yanar meşariq.  
 Veqta ki bulud, duman görünmez,  
 Qalmaz daha zülmden nişane,  
 Yérlerde beşer üzü sürünmez,  
 Qurd-quş sığınar bir aşiyane,  
 Yâd et meni-Şaiqane yâd ét!  
 Ateşli, münir emellerimle,  
 Bir gün düşerem soyuq mezare.  
 Eş'ar-i teranepervérimle  
 Bir gün susaram dönüb qubare.  
 Veqta ki bu şair-i vetenden  
 Dünyada ne iz qalar, ne bir nam,  
 Üzdüqce<sup>179</sup> seadet içre şen-şen.  
 Sürdüqce demadem ömrü-xoşkam  
 Yâd et meni - gaibane yâd ét!

1908

<sup>178</sup> Veqta ki: Bir vakit ki.<sup>179</sup> Üzdüqce: Yüzdükçe.

## NİŞANLI QIZ

Zülmet gécede nişanlı bir qız  
 Bir hüzn, keder içinde yalqız<sup>180</sup>,  
 Ateşli düşüncelerle inler,  
 Bextinden uzun şikayet éyler.  
 Hesretle qucaqlayıb dizini,  
 Yaqut üzüye<sup>181</sup> dikib gözünü,  
 En haglı bir étirazla ağlar,  
 Feryadı bu kainatı dağlar.  
 Söyler: "Bu üzük mene nişandır,  
 Könlüm tek onun da bexti qandır.  
 Layiq midir, éy heyat-söyler-  
 Bir div ola bir perile hemser?  
 Héyvan kimi servete satıldım,  
 Suçlu kimi zindana atıldım.  
 Ey taléyim, étme gel mene naz,  
 Qan qusmağa néylerem qızıl tas?  
 Ben yalğızam, ah, yox muinim,  
 Dağ-daşları sızladır eninim.  
 Söndürdü atam çırağımı, ah!  
 Bir gönçe, tikanla oldu hemrah"

1908

## VETENE QAYIDARKEN

Éy bulanık Kür, dere, sehra, çemen!  
 Bu görünen sen misen ah, éy veten?!  
 Könlüm açıldı yéne gördüm seni,  
 Éy ulu ecdâdımızın medfeni!  
 Çoxdan idi hesret idim vesline,  
 Aç qolunu, aç, sene geldim yéne.  
 Ömrümün ilk şerbetini zövqle  
 Sen mene içirdin onu şövqle.  
 Men uşaq iken hele, éy şux melek,

<sup>180</sup> Yalqız: Yalnız, kimsesiz.<sup>181</sup> Üzüye: Yüzüğe.

Dağ-çemeninden yığar idim çiçek.  
Dayem idi bu dere, dağlar benim,  
Oylağım olmuş idi bağlar benim.  
Kür çayının dadlı, gözəl neğmesi,  
Séllerinin vehşi, feqet xoş sesi  
Layla çalırdı mene, ah, éy veten,  
Men béşiyimde hele körpe iken.  
Ah, uşaqlık, haraya géttin, ah?  
Ah, seadet, nece téz bittin, ah!  
Duymaz idim onda bu zilletleri,  
Çekmez idim bunca felaketleri.  
Onda seninle üreyim şad idi,  
Qelb évi gülşen kimi abad idi.  
Anlamaz idim ki nedir qem, veten  
Ah anacan<sup>182</sup>, söyle bu hüznün neden?  
Qaplamış etrafını zülmet, duman.  
Sefvetini pozmuş o zâlim xezan.  
Qemlerini vér mene, ah, éy veten!  
Qollarını gersene ah, éy veten!  
Aç qolunu, aç a könül dayağı!  
Çün anadır her uşağın sığnağı.

1909

### HER ŞÉY KÖHNE

Doğar mı bir yénilik bu hilalın altında?  
Bu yér, bu qöy, bu güneş köhne, bu heyat köhne!  
İdare köhne, beşer köhne, kainat köhne!  
Cahan yaşar mı bu müdhiş zévalın altında?

Axıb gédir bulanıq çay kimi qara dövrən,  
Zavallı milletimin haqqı olmada pamal!  
Yétiş, yétiş daha sen, éy ümid-i istiqbal!  
Bu zillet ile kéçinsin mi böyle qanlı zaman?

<sup>182</sup> Anacan: Anneciğim

Sönük sitareler ile gecem yanar, héyhat.  
Ne oldu dadlı o péymanlar, edl<sup>183</sup>, ünsiyyet?  
Buludlara bürünen éy güneşli hürriyet!  
Bitir bu zümleri, vér cahana şanlı heyat!

1909

### VÉREMLİ HEYAT

Esir doğuldum<sup>184</sup>, esir géttim, ah, genc iken.  
Verem ciyerlerimi deldi, ömrümü biçdi.  
Bahar içinde heyatın bulud kimi kéçdi.  
Bütün ümidimi qırdı o rüzgâr-ı mihen.  
Gömlüdü, soldu, içimde şükufé-yi emelim,  
Mene teselli üçün şimdi sen yétiş, ecelim!  
Veten, veten! Mene oldun mezar-ı ye's, neden?  
Soyuq damarlarımı ah, isitmedi güneşin.  
Emel çiçeklerimi héç bitirmedi yağışın.  
Dodaqlarımdaki al-qırmızı nedir görünen?  
Yaralı qelbimin éyvah, eks-i möhnetidir.  
Ve ya ki, ömrümün amal-i dağ-ı hesretidir.  
Çiçeklenib dodağımda emellerim, héyhat!  
Baxın, baxın ne qeder pürmelal, nurşiven  
Mene yetişdi şu solğun çiçek bir ümmetden  
İyirmi bés senelik bir heyat üçün sovqat.  
Onu tepikledi mazi, mezaara gömdü bu hal.  
Feqet nasıl baxacaqdır<sup>185</sup> bilmem istiqbal?

1909

<sup>183</sup> Edl: Adalet.

<sup>184</sup> Doğulmak: Doğmak.

<sup>185</sup> Baxacaqdır: Bakacaksa.



## ŞEKLİNDE

Üzümde gerd-i tekeddür niqab şeklinde.  
Gözümde eşk-i tehesür hübab şeklinde.  
Péyimde héykel-i mazi ve hal bir kabus,  
Önümde sefvet-i ati iqab şeklinde.  
Başımda fevc-i xeyalat axın-axın dolaşır.  
Üfüqde parçalanan bir sahab şeklinde.  
Cefayla qelbimi delmekde tif-i istibdad.  
Alovlara yakılır hem kebab şeklinde.  
Uzaqda dalgalanan, parlayan geniş qumsal,  
Görünmede gözüme bir serab şeklinde.  
Ümid, ye's arasında yuvarlanan könlüm  
Meler içimde qırık bir rübab şeklinde.

1909

## İKİ QARANQUŞ

Kür kenarı, seher, gözəlce hava  
Bürünüb yamyaşıl çemen, sehra.  
Oyanır çöl, çayır, bayır, dağlar,  
Derelerden gümüş sular çağlar.  
Saçılır tél-tél al şefeqli ışıq,  
Oxşayırdı tebieti yaraşiq.  
İki yolcu-sévimli qırlanqıç  
Bir budaqda ötürdü héy “ vic-vic!  
Men de gélmeklerin édib tebrik,  
Oldum onlarla zövq ü şövqe şerik.  
“ Ötüşün, quşçağzlarım, azâd.  
Eleyin<sup>186</sup> müjde ile könlümü şâd.  
Çox uzun sürdü ayrılık ve sefer,  
Oralardan gétirdiniz ne xeber?”

1909

## BU DA BİR ŞE'R İ FANİ-Yİ DİĞER

Çiçek altında bir kiçik kepenek<sup>187</sup>  
Düşüb efsürde, çırpınır biper<sup>188</sup>  
Qızınır son güneşde titreyereq,  
Ecele pençe fırladır bifer.<sup>189</sup>  
Çekilince güneş heyatı seher  
Şabaha qalmaz artıq ondan eser  
Bu da bir şe'r i fani-yi dige.  
Ya ki mehsüllü, qos-qoca bir ağac  
Dévrilib çölde seringün<sup>190</sup> olmuş  
Şaxların yolçular éder tarac,<sup>191</sup>  
Yoluq efsürde qelbi xun olmuş.  
Saraqib yarpağı, zebun olmuş.  
Güneşi sönmüş, ömrü dun olmuş.  
Bu da bir şe'r i şaki-yi dige.  
Bir qoyun çölde ayrılıb sürüden  
Dolaşır, yol arar, zavallı meler.  
Önüne bir ayı çıxar birden,  
Ürkerek qorqudan durub titrer.  
Aydının pençesinde héy inler  
İzdirabat-i qelbini dinler.  
Bu da ehbaba navek-i dige.  
Bürüyür kainatı sis ve duman.  
Nagehan sim-siyah olur âlem.  
Qopar üsyan qılıklı bir tufan.  
Gürler hem arxasınca berq-i kerem.  
Çekilir sis-duman, olur berhem,<sup>192</sup>  
Açar ezhar<sup>193</sup>, güneş doğar xürrem.  
Bu da bir şe'r-i şâdi-yi dige.

1909

<sup>187</sup> Kepenek: Kelebek (Pervane)  
<sup>188</sup> Biper: Hissiz, donmuş  
<sup>189</sup> Bifer: Akılsız, beceriksiz.  
<sup>190</sup> Seringun: Başaşağı  
<sup>191</sup> Tarac: Yağmalama  
<sup>192</sup> Berhem. Dağınıklık, bulanıklık  
<sup>193</sup> Ezhar: Güller

<sup>186</sup> Elemek: Eylemek.

## BİR ULDUZA

Yormuşdu bütün ruhumu, efkârımı alâm,  
Bir dağ eteğinde düşünürdüm tek ü تنها.  
Qarşında mücessem duruyordu sefi ovham,  
Qelbim kimi küskün görünürdü bütün eşya.  
Fikrim kimi sévdalar içimde uyuyordu,  
Qesvetle cahan dalmış idi semt, sükûne.  
Baxdıqca o səhne mene dehşet vériyordu,  
Varmışdı bu vulkanlı denizler de cünune.  
Nifretle çevirdim üzümü göylere nagâh,  
Celb étدی benim ruhumu téz séyr-i kévakib.  
Minlerce semâde uçuşurlardı o dem, gâh  
Titrer kimi birden sönerek olmada qaib.  
Ulduzlar içinde gözüme deydi bir exter,  
Meftun olaraq sévdim onu, héyrete daldım.  
Aydan daha parlaq, daha ince, daha dilber.  
Fersiz gözümü dikdim ona, hem baxa qaldım.  
Zulmet gécelerde saçaraq nurını, sansız  
Azmışlara héy gösterir o doğru sıratı.  
Dinle meni, ol rehberim éy sévgili ulduz,  
Olmaz mı mene göstereşen rah-i nicatı?

1909

## LAYLA

Layla<sup>194</sup>, melegim, körpe balam, sévdiciğim, yat!  
Bir de ele düşmez bu uşaqlık demi, héyhat!  
Türkoğlusan, ecdâdın ulu, şanlı, serefraz,  
Doğma vetenindir başı qovğalı bu Qafqaz.  
Yat körpe iken öz béşiyinde hele rahat,  
Almış yéne etrafı duman, fırtına, zülmet.  
Géttiqce çoşub Kür özünü daşlara carpar.

<sup>194</sup> Layla: Ninni.

Saçdıqca köpük dalğalanar, hiddeti artar.  
Müzlüm géce, ulduzları sarmış qara sisler,  
Bayquşlar öter, ölkemin her güşesi inler.  
Yum gözlerini yat, seni oğlum seher érken  
Al - télli şefeqler öpeceqdir oyanırken.

1909

## QIŞ GÉCESİ

Zülmet bürümüş göyü...Uğursuz  
Köylerde görünméyir bir ulduz.  
Çılğın kimi rüzgâr uğuldar,  
Qar parçaların semâye fırlar.  
Damda, bacada hezin gurultu,  
Sehraları inlédir uğultu,  
Qurd-quş dexi girmiş aşiyane,  
Çökmüşdür hezin sükût cahane.  
Bir yanda ne kölge var, ne bir kes,  
Bir daxmada<sup>195</sup> ne ışık, ne bir ses.  
Dağ, çöl, dere, bağ ve tarla qardan  
Öz üstüne örtmüş idi yorğan.  
Kendin qırağında<sup>196</sup> tek ve ancaq  
Bir évde sönük ışık var ancaq.  
Heste uşağına, qemli mader,  
Hesretle içinde layla söyler.  
Ağlar beşiğinde tıfl-i nalan,  
İnler boğunuq ses ile her an.  
Derd ile ümid içinde mader  
Şam tek bu beşik başında titrer  
Qızdırma içinde heste yuxlar,<sup>197</sup>  
İnler, hem ara-sıra sayıqlar.  
Duyduqca bütün zavallı mader,

<sup>195</sup> Daxma: Tek odalı kerpiç ev.

<sup>196</sup> Qıraç: Kenar, uç, son nokta.

<sup>197</sup> Yuxlamak: Uykulamak.

Ağlar, uşağa baxar müqedder.  
Gehvareye söykenib<sup>198</sup> kederle  
Yuxlar qarışıq düşüncelerle  
Rö'yada felaket içre gördü.  
Xeste üzerinde bir ağ örtü.  
Yummuş gözünü bu kainata,  
Etmiş acı bir vida heyata....  
Evde heyecan, böyük telaş var,  
Durmuş o başı ucunda ağlar  
Batmışdı itere o xab içinde,  
Birden durub iztirab içinde:  
"Oğlum!" - déye seslenir yérinden.  
Gördükde yatır o xeste birden  
Göz yaşlarını silib çeker ah:  
"Bu körpeme sen şefa vér, Allah"

1909

## BİR MELEKE

(*"Molla Nesreddin" Mecmüesine*)

Mehtablı géce... Kenar-ı derya,  
Esmekte nesim-i xoş, müetter.  
Titirdi yaşıl-yaşıl çemenler.  
Qelbimde cahan-cahan-ı sevda  
Bu anda melekdi, yoxsa huri,  
Vicdanını inledirdi bir gem  
Seslerdi hezin ses ile her dem:  
"Açlıq bürüyübdü Zenqöziri "  
Ay, ulduz olub da derde gemxar  
Sanki baxışardı mat-mebhut  
Bir gemli sükut içinde lahut  
Dinler o hezin sedanı tekrar

1910

<sup>198</sup> Söykenmek: Yaslanmak.

## GELECEK QORXUSU

Sisle, buludlarla qaralmış bayır,  
Mürqüleyir dağ-dere, sehra, çayır.  
Her yére hökm étmededir, qar, boran,  
Yox bir ışıq; zülmet içinde cahan.  
Bir kiçicik daxmada<sup>199</sup> ancaq çira  
Saçmada etrafına ölgün ziya.  
Yorğanın altında yatır bir çocuq,  
Tükleri qıvrım, beti-benzi soluq.  
Yataqda xeste atası inleyir,  
Xesteliyi gét-géde şiddet édir.  
Pençeleşir müdhiş olan ölümle,  
Hesreti var, ölmek ister hele.  
Baş terefində oturub bir qadın,  
Héy düşünür xesteni ve övladın.  
Gözyaşını gah axıdır, gah silir,  
Bağrını qorxu ve düşünce delir:  
Gél, éy ecel, merhemet et körpeme!  
Qıyma yétim tek bata derde, qeme!  
Göylere yükselmeye ah-nalesi,  
Yoxdur onun arxa duran kimsesi.  
Bir denedir, şıltağını çeken yox.  
Xış götürüb tarlasını eken yox.  
Kim vérib kel tarlasını xışlayar?  
Kim güneş altında yanar, işleyer?  
Kim qoruyar, mal-qarasın, besleyer?  
Bunlara kim qatlaşar, ah, kim éder?  
Arpasını, buğdasını kim biçer?  
Derz vurub<sup>200</sup> xırmanını kim döyér?  
Kim méşeye<sup>201</sup> qışda oduncu géder?  
Bunlara kim qatlaşar, ah, kim éder?

<sup>199</sup> Daxma: Tek odalı ilkel kerpiçten yapmış ev.

<sup>200</sup> Derz Vurmak: Tahılı demetlemek.

<sup>201</sup> Meşe: Orman.

142

143

Étme bizi yurdumuzdan derbeder,  
Yox köméyim, qorxuludur bu sefer.  
Xeste ata inleyereq zarıldar,  
Körpesi ise yuxuda horuldar.  
Olmuş ana bir heyecan héykeli,  
Dırmalıyır köksünü matem eli.  
Xesteye baxdıkcə olur bağı gan,  
Uğuldayır damda, bayırda boran...

1910

### HAMIMIZ BİR GÜNEŞİN ZERRESİYİK

Esrlerden beri zülme alışan,  
Qan içen, qan qusan éy şer insan!  
Aldı mı qelbinizi qisbet-i şum?<sup>202</sup>  
Yakdı mı ruhunuzu bād-i semum?  
Görünür mü size xoş, ganlı heyat?  
Unudulmuş beşeriyet, héyhət!  
Hamımız bir yuva perverdesiyik!  
Hamımız bir güneşin zerresiyik!  
Ayırmaz bizleri teğyir-i lisân,  
Ayırmaz bizleri tebdil-i mekân.  
Ayırmaz bizleri İncil, Qur'an,  
Ayırmaz bizleri serhedd-i şehan.  
Ayırmaz bizleri ümman ü mühit,  
Ayırmaz bizleri sehra-yi besit.<sup>203</sup>  
Ayırmaz bizleri heşmetli cibal,  
Ayırmaz: Şerq, cenub, qerb, şimal.  
Yétişer kin ü edavet daşımaq,  
Qoxumuş mezbehelerde yaşamaq.  
Uzadın dest-i üxuvet<sup>204</sup> sıxalım.  
Rişé-yi zülmü, nifaqı yıxalım!

<sup>202</sup> Qisbet-i şum: Kötülük

<sup>203</sup> Sehra-yi besit: Geniş sahralar

<sup>204</sup> Dest-i üxuvet: Dostluk eli

Qelbimizde yaşasın möhr ü vefa.  
Vérelim bir-birine dest-i vefa.

1910

### DAĞLAR SULTANI

Dan atınca xorız, bécələr banlar.<sup>205</sup>  
Dağ-deréden çekilmemiş dumanlar,  
Sürüsünü yayar dağa çobanlar.  
Tebietin zövqünü onlar alar.  
Bu yérlerin sultanıdır çobanlar,  
Hem beyidir, hem xanıdır çobanlar.

Gözel olur bu yérlerin seheri,  
Mence vardır dünyalarca deyéri,  
Quşlar oxur, seba açar qülleri,  
Alır başqa bir letafet her yéri.  
Bu yérlerin sultanıdır çobanlar,  
Hem beyidir, hem xanıdır çobanlar.

Güneş yaxın dağın ucundan doğar,  
Buludları gözel renqlerle boyar,  
Dumanları dağlara doğru qovar,  
Her terefi bir gözellik qucaqlar.  
Bu yérlerin sultanıdır çobanlar,  
Hem beyidir, hem xanıdır çobanlar.

Gözel olur bizim élin yaylağı,  
Gül-çiçekdir bu yérlerin otlağı,  
Bir cennete benzeyir her bucağı,  
Durna gözü kimi vardır qulağı.  
Bu yérlerin sultanıdır çobanlar,  
Hem beyidir, hem xanıdır çobanlar.  
Mal qapıya gelende axşam-seher,  
Qoyun meler, quzu meler, dağ meler;  
Sese-küye düşer köpekler hürer.

<sup>205</sup> Bécələr banlar: Horoz sesleri



Dere, dağ, daş hezin-hezin ses vérer.  
Bu yérlerin sultanıdır çobanlar,  
Hem beyidir, hem xanıdır çobanlar.  
Xara baxsan-çöle, yamaca, dağa,  
Çoban görersen söykenib<sup>206</sup> çomağa,  
Qoymaz gözden sürüsünü ırağa,

Bu sürüye hem nökerdir,<sup>207</sup> hem ağa.  
Bu yérlerin sultanıdır çobanlar,  
Hem beyidir, hem xanıdır çobanlar.

Çomaq elde dolaşır dağı, daşı  
Qoyun, quzu, köpek, tütek yoldaşı  
Azacıqdır aş, ağrımaz başı,  
Bu xoşbexte her ne désen yaraşı.  
Bu yérlerin sultanıdır çobanlar,  
Hem beyidir, hem xanıdır çobanlar.

Serin-serin bulaqlardan su içər,  
Keser, yéyer, kök quzulardan séçər,  
Ömrü bele gözəl yérlerde kéçər,  
Ot, çiçekler solunca durmaz, köçər.  
Bu yérlerin sultanıdır çobanlar,  
Hem beyidir, hem xanıdır çobanlar.

Dünya malından var: sicim çatısı,  
Patavası,<sup>208</sup> çuxası, hem qartısı,  
Bir de qumralgözlü nazlı Fatısı,  
Oxuduqca qelb odlar bayatısı.  
Bu yérlerin sultanıdır çobanlar,  
Hem beyidir, hem xanıdır çobanlar.

1911

<sup>206</sup> Söykenmek: Yaslanmak

<sup>207</sup> Nöker: Hizmetçi

<sup>208</sup> Patava: Bacağa sarmaya yarayan kumaş (Dolag)

146

## İNTİZAR

Çıxdı kentden üç ayın müddetine usta Sefer,  
Fehlelik<sup>209</sup> qesdi ile étdi yaxın şehre sefer.  
Kéçdi üç ay, hele ondan ne xeber var, ne peyam,  
Qözleyir ailesi kentde onu bi-aram.  
Qış idi, qarda yağır, seslenir hiddetle boran,  
Bir çırağ idi hezin daxmada tek hakim olan.  
Qapı ağzında hezin mürqüleyir<sup>210</sup> sısqa çocuq,  
Başının kölgesi divara düşüb, renqi soluq.  
Bir terefde anası héy eyirir cehresini,  
Qemli zülmet bürümüş alnını, hem çöhresini.  
Ötürür köksünü téz-téz, düşünür: n'oldu Sefer?  
Gédeli dörd ay olur, bax, ne kağız<sup>211</sup> var ne xeber!  
Bir bela mı ona üz vérdi, aman, éy yaradan?  
Éy ecel, qıyma eziz körpeme, qehrinden utan!  
Rehm éle körpeme sen, hem dé bu bedbext qadına.  
Néylerik vursa ecel - bir canavar pençe ona?  
Baxdı téz körpesine, qelbine doldu qorxu:  
-Dur, quzum mürqüleme, gir yatağa, rahat uyu.  
Oğlu qemli ses ile inledi: - Dur, birge<sup>212</sup> yataq.  
-Hövselem yox, meni yordu bu keder, cehre, yumaq.  
Ne üçün, ah, bu dünya mene zülmet görünür?  
Gözlerim héy qaralır, ah, üreyim dé döyünür.  
-Ağlama, ah ana can, - qalxaraq o körpe dedi,  
Başını maderinin çiyinine<sup>213</sup> dalğın sökedi.  
Bir ses oldu qapıda qalxdı uşaq celd<sup>214</sup> qaçdı,  
"Bax, atam gélde " - deye o, qapını téz açdı.  
Qapıdan girdi Sefer şâd, selamet, xürrem,  
Balası qaçdı sarıldı ona möhkem-möhkem.

1911

<sup>209</sup> Fehle: İşçi  
<sup>210</sup> Mürqülemek: Uyuklamak  
<sup>211</sup> Kağız: Kağıt  
<sup>212</sup> Birge: Birlikte, beraber  
<sup>213</sup> Çiyin: Omuz  
<sup>214</sup> Celd. Çabucak, hızla

147

## SABİR'E

I

O geniş alnı bir güneşli sema,  
Bir sévimli, düşünceli sima.  
Gözlerinde derin bir ülvyyet,  
Bir üfüqsüz sebat ciddiyet.  
Bir tebessüm dodaqlarında eyan,  
Oynayır titreyen kimi her an.  
Zahiri sanki şen, güler kimidir.  
Batini hep yétimeler kimidir.  
Gülür o hıçqırıqla, ağlayaraq,  
Ağlayıb, héy gülür kimi duraraq.  
Ele bil, o qiyafetile<sup>215</sup> yéne,  
O gözəl, ince sen'etile, yéne  
Şairane, deqiq, remziyle,  
Güldürür bir latife terziyle.  
Bize dövründen o hékayet édir.  
Qelem elde acı şikayet édir.  
Bax bu sima o Sabir'e yaraşır.  
O böyük, şanlı şaire yaraşır.

II

Seni biraz da oxşayım Sabir!  
Noldun éyvah, möhterem şair?  
Hardasan sebr, zehmetin meleyi?  
Hardasan şe'r, sen'etin çiçeyi?  
Edebiyyata bir çığır açdın!  
Yollarında benövşeler saçdın!  
Açır indi yéne gözəl güller.  
Çekdin ancaq bu yolda, ah, neler?...  
Seni o derd, möhnet inletdi.  
Seni öz milletin veremletdi.  
Bir zaman, ah, şe're başlar idin,  
Ruhumu dadlı-dadlı oxşar idin.

<sup>215</sup> Qiyafetile: Kıyafet ile.

Susdun éyvah, hardasan<sup>216</sup> indi?  
Seni yoxluq yatırdı mı ebedi?  
Parlaq ulduzdun, ah, néçin söndün?  
Sandım, éy, çerx, sen de bes döndün  
Méhverinden<sup>217</sup>; qiyamet oldu eyan.  
Ah, xülya imiş bu zen, bu güman.<sup>218</sup>  
Edebiyyatda söndü bir alem,  
Sene te'sirsiz oldu bu matem.

III

Siz, siz, éy kor ve kar, lal insanlar!  
Siz, siz, éy fitne, şerr nadanlar!  
Siz, siz, éy bi-şüür olan cühela!  
İndi siz rahat oldunuz mu daha!  
Yox!... o merhumun ismin andıqca,  
Edebiyyatda yér qazandıqca,  
Sizin nifretler ile yad éyler,  
Size dair letifeler söyler.  
Sabir'im, yox, sen ölmedin dirisen!  
Sönmez ulduz kimi, güneş kimisen.  
Biz qaranlıqda söndü o, sanırıq.  
Her şeyin zahirine aldanırıq.  
Halbuki yox deyil de sen varsan,  
Tutmusan<sup>219</sup> qelbimizde indi mekan.

IV

Qardaşım, birce isterem bilmek:  
"Bu cahanda bu-var, o-yox" ne démek?  
Cism bir halda her zaman qalmaz.  
Var olan şey cahanda yox olmaz.  
Béledir, Sabir'im bu köhne heyat,  
Éderem fikrimi béle<sup>220</sup> isbat:

<sup>216</sup> Harda:Nerede

<sup>217</sup> Mehver: Mihver.

<sup>218</sup> Güman: Zan

<sup>219</sup> Tutmusan: Tutmuşsun

<sup>220</sup> Béle: Böyle

Meselen, qetre su düşerse yére,  
Quruyur, yox olur o bilmerre.  
Hamı o qetre su? - déye sorsağ,  
Seslener qöyden o cavab olarak:  
"Burada indi tutmuşuq menzil,  
Ederik biz buludları teşkil.  
Bu tebiet bizi buxar étdi,  
Uçurub qöyde berqerar étdi.  
Yéne mayéleşib suya dönerik.  
Yéne damçı<sup>221</sup> olub yére énerik"  
İndi ol qetre yox, bu hécmi démek?  
Halbuki yox déyil de var, bişek!<sup>222</sup>

V

Bir de sözdür yaşar, qalar baqi,  
Bürüyür nuru ile afaqi.  
Nolar éy söz, güneş désem sene men,  
Çünkü zerrat ışık alır senden.  
Sende bu fikre éyledin iqrar.<sup>223</sup>  
İndi, éy adlı-sanlı sen'etkar!  
Seni müdleq cahanda var sanıram.  
Bizim ile seni yaşar sanıram.  
Oxuduqça sevimli her sözünü,  
Görürəm sanki dil-ruba üzünü.  
Görünürsen o haletinle mene,  
Güler, ağlar qıyafetinle mene.  
Ah, gördükce qemli haletini,  
Ağlaram, dinlerem şikayetini

1912

## ALDANMA

Aldanma zahide, sanma uludur,  
Qelbi hiyle, riya ile doludur.  
Hesed ona sarılmış örken kimi.  
Fitne, fesad onun tirme<sup>224</sup> çuludur.  
Bu gédişle yétişmezsen bir yana,  
Zahid, bu yol, mence, çox qorxuludur.  
Hesed, qurur her bir insanda olsa,  
Köpekce saymasan, mence yoludur.  
O kesde ki, yoxtur béle sifetler,  
Şaiq onun satın alma quludur.

1912

## NOHEYİ İŞTİKA

Bextiyar bir çocuş kimi şen-şen,  
Daha dün söyleyib - gülerdin sen.  
Susdun éyvah, nérdesen şimdi?  
Seni yoxluq uyutdu mu ebedî?  
Meskenin oldu ah, dar meqber,  
Qoydun xesretle Şaiq'i müğberr  
Qaldı bomboş o sévdiyin yuvamız,  
Sen perîlerle qöyde, men yalnız.  
Ne çapıq, soldun, éy bahar çiçeyi,  
Sene qıydı nasıl ecel meleşî?  
Ah, öldü mü, yox, yox ölmemişen!  
Bezenib ağ libasla yavrum, sen  
Gétmişen huriler ziyafetine...  
Göresen, ah, qaydacaq mı yéne?

1912

<sup>221</sup> Damçı: Damla  
<sup>222</sup> Bişek: Şüphesiz  
<sup>223</sup> İqrar: İkrar.

<sup>224</sup> Tirme: Yün veya İpekten yapılan değerli bir kumaş.

**IŞIQ MENBEYİ**

Qaranlıqdır vetenin her bucağı,  
 Sönmüş ata-babamızın ocağı.  
 Babalarımız çalışdı ad qazandı,  
 Himmetle qoydular dağ üste dağı.  
 Yaramaz bir övlad qalarsa yurdda,  
 Seher babasının yanar çırağı.  
 Héc bir zaman bir növ ile kéçinmez,  
 Her bir esrin var bir tereqqi çağı.  
 Tereqqi étmeye lâzımdır ancaq :  
 Terbiyeli anaların qucağı.  
 Qadınla her millet éyler tereqqi,  
 Qadıdır milletin şamı, çırağı.  
 Yıxar bir milleti, bütün mehv éder  
 Qadınların terbiyesiz qalmağı.  
 Yaşa, adın dünya durunca qalsın,  
 Millet veten ile birge ucalsın!

1912

**EKİNÇİ VE XAN**

Rehm éyle, terehhüm çağıdır, xan, sene qurban.  
 Qoyma bizi gél biser ü saman sene qurban

Géldim boş el ile qapına, qoyma, dexilem,  
 Yoxsul, üzü qare, emeyi puç<sup>225</sup> ve sefilem.  
 Qelbi qırıgam, boynu bükük, xeste, elilem.

Gél éyle benim derdime derman, sene qurban.  
 Haqsız, quru muzdurca<sup>226</sup> bu héyvan sene qurban.

Esdi qara yel, çeltiği, bostanı sovurdu.  
 Bu ferq ve zillet néçe ildir bizi yordu.

<sup>225</sup> Emeği puç olmak: Emeği boşa gitmek

<sup>226</sup> Muzdur: Amele

Yaymadı yağış<sup>227</sup>, yandı tahıl, cümle kül oldu.

Bir dahe éle gélmedi héç, han, sene qurban,  
 Ne darı, ne çeltik ne de bostan, sene qurban.

Aldı dolu, billah, ser ü samanımı elden.  
 Salmış iki ildir bu çeyirtqe<sup>228</sup> bizi dilden.  
 Ar éyleyirem böyle kéçinmekliye élden.

Gétti kéçen il borcuma yorğan, sene qurban.  
 Bu başı belalı canım her an sene qurban.

Bundan daha artıq héç olur muydu çalışmaq?  
 Her ilde qabık qoydum ilan tek<sup>229</sup>, her il ancaq  
 Qaldım quru yérde yéne möhtac, yéne çılpaq.<sup>230</sup>

Gülmür bize bu çerh, bu dévran, sene qurban:  
 Sebrim tükenib, bağrım olub qan, sene qurban.

Évde meleşir, vallah, acından uşaq, övret.<sup>231</sup>  
 Qaçmış beti-benzi, hamısı bir quru suret.  
 Olmuş ne ise bunca müsibet bize qısmet.

Bir tövr éle çek bizlere saman, sene qurban.  
 Rehm éyle, terehhüm çağıdır, xan, sene qurban.

Évde yéyecek ne darı qalmış, ne de buğda.  
 Bu il bize gél vérgini rehm éyle, bağışla.  
 Besdir bizi dırmaqladığı yırtıcı dünya.

<sup>227</sup> Yağış: Yağmur.

<sup>228</sup> Çeyirtqe: Çekirge

<sup>229</sup> İlan tek: Yılan gibi.

<sup>230</sup> Çılpaq:Çıplak.

<sup>231</sup> Övret: Avrat



Daxmamdaki beş ac - yalavac can sene qurban.  
Et - yağ üzüne hesretik her an, sene qurban.

1913

### BİRİ SENSEN, MELEKCIYİM, BİRİ MEN

Qonşuda qarşı-qarşıya görünen  
İri camlı, genişçe pencereden  
İki baş daima çıxar dışarı,  
Bir-birine baxar, güler şen-şen...  
Bir patırtı pozar o neş'elerin.  
Séyd, seyyad ürkerek birden,  
Sür'et ile çekerse başlarını,  
O baxışlardaki teesürden  
Çırpınır héy iki ürek, iki ruh,  
Şâd, mehzun iki vücûd, iki ten  
O iki çırpınan, hezin düşünen  
Biri sensen, melekciyim, biri men.  
Yamyaşıl gül-çiçekli bir bağça.  
Döşenib sanki yérlere xalça.  
Seherin xoş nesimine qarşı  
Açılırken gülümseyir qönçe.  
Oxuyur şaxesinde bir bülbül,  
Sesi mehzun, deyerli, hem ince.  
Dolanır qönçenin müdam başına.  
Ona bülbül mehebbet ettiqce,  
Görünür qönçe mest, pürneş'e.  
Bülbülün bağrını delirse tiken,  
O iki mest müzderib görünen  
Biri sensen, melekciyim, biri men.  
Bir ağaclıq... axar önünden ab,  
Sakit axşamdı, nur saçar mahtab  
Cöke altında baş-başa oturub  
İki sövdalı genc elinde kitab,  
Danışır saf temiz mehebbetden,  
Bu görüş hem sévinc vérir, hem azab.

Nazenin qız kimi süzürdü ay,  
Üstüne qölge salmış idi sehab.  
Her şeye hökm edir sükut, yalnız  
Titreyir ortalıqda bus-i dehen  
O iki bextiyar-gülen, sévişen  
Biri sensen, melekciyim, biri men.

1913

### NECEFBEY VEZİROV HEZRETLERİNE

Sen éy bu yom-i ali qehremanı, éy ışıq ulduz!  
Teşekkür étmeye senden benim qelbim, dilim aciz.  
Vetenciyimin sen éy fexri, sévimli, şanlı övladı,  
Çalışqan qehremansan sen, déyilsen bir nefer adi.  
Tamam kırx il çalışmaq, cehlile hemvare dartışmaq,  
Qaranlıqlarla nifretlerle, bayquşlarla çarpışmaq,  
Asan bir şey mi? İnsan qüvvetinden pek uzaq qüvvet  
Olur mu herkese bu bextiyarlıq her zaman qısmet?  
Necib bir milletin ruhine min zehmetle yol buldun  
Bu qöynün qemli, xürrem günlerinde hep şerik oldun,  
Sen onlarla beraber bir pedertek ağladın, güldün,  
Yétimler gözlerinden fişqıran gözyaşların sildin.  
Qaranlıq bir meişet çöllərində zar, sergerdan,  
Qalarken, sen yétişdin dade, éy parlaq meh-i taban.  
Bu milletçin geniş, parlaq, müzeyyen bir çığır açdın,  
O yollarda işıqlardan çiçekler, tohmler saçdın.  
Bugün bir galib orduya müzeffer bir komandansan,  
Ve her Türk oğlu bir Türke medar-ı fexrsen, şansan.  
Yaşa éy yom-i ali qehremanı, fexr ü izzetle!  
Yaşa bu sağlam ünsürle yaşa bu şanlı milletle!

1913

## FİDAN

Ağaçların arasında ulu, sağlam bir kötük,  
Ağır, keskin baltalarla qol-qanadı qırılmış,  
Tufanlarla çarpışaraq galib gəlmiş, yorulmuş,  
Zedeiənmiş ve ixtiyar şaxları qalmış tek-tük.

O şaxların damarında, kökündeki esalet,  
Şanlı keçmiş tarixini anladır; her qol-budaq  
Séve-séve kölgesinde beslemişdir bir oymaq,  
İndi artıq qocalmışdır qalmamış, köhne qüvvet

Yaşlı kötük keçmişiyə asla déyildir meğrur.  
Kötüyündən cücermekde<sup>232</sup> olan bir çox fidana  
Meğrur baxşlarla baxr, qanad gerir her yana,  
Üreyinde géleceye şanlı ümidler doğur.

Bu fidanlar uca, sağlam ağaç olar bir zaman,  
Kölgesinde çox fidanlar boy atar cerge-gerge.<sup>233</sup>  
Fırtınadan tufanlardan sen bunları esirge,  
Éy qüdretnin canlı eli, sen éy tarix, éy zaman!

1914

## İRELİ!

Kéçmişleri unut, quzum, artıq ona el vurma!  
O dumanlı perdeleri üzerinden qaldırma!  
Ora min-bir nerdivanlı<sup>234</sup> quyu olmuş her zaman,  
Her nerdivanda yuxlayır<sup>235</sup> bir ejdaha, bir ilan.  
Sakin, açma, açma, quzum, o quyunun ağzını.

<sup>232</sup> Cücermek: Filizlenmek.

<sup>233</sup> Cerge cerge: Sıra sıra, saf saf.

<sup>234</sup> Nerdivan: Merdiven

<sup>235</sup> Yuxuklamak: Uyuklamak

Çalma artıq keçmişlerin ruh inleden sazını.  
Burax onlar o qaranlıq mezarlığa atılsın,  
Razi olma genc ömrüne, gülüm, zehir qatılsın.  
İreliye doğru yürü, yérsiz arxana baxma!  
Géleceyi düşün daim, onu gözden buraxma!  
Unutma ki, o alının altında nurlu gözler  
İrelini görmek üçün vérilmişdir, yol izler.  
Sen o parlaq yol izleyen gözlerini daima,  
İreliye dik her zaman, yürü, yürü ve durma.  
O dumanlı, fırtınalı keçmişlerden uzaqlaş!  
Odlu, metin addımlarla yürü, yürü, durma, arş!  
İrelide, inan ki, bir cennet kimi cahan var,  
Sabah güneş orda doğar, seadet orda parlar.

1914

## DAN ULDUZU!

Ot-elefsiz<sup>236</sup> bir çöl idi, qorxunc, dehşetli zülmet  
Qapanmışdı her terefi, hökm édirdi, felaket.  
Cavan, qoca, kişi, arvad o çölde héyran-héyran  
Sefil-sefil dolaşırdı, boynu bükük, perişan.  
Bürümüşdü o sehranı gürültülü ses-semir,  
Sanki vehşi yırtıcılar bir-birini gemirir.  
Sağda açmışdır ağzını uçurumlu bir dere,  
Qızları, aç neheng<sup>237</sup> kimi, udur göz göre-göre.  
Solda ise ürekaçan yaşıl, sévimli çemen,  
Çiçek açmış: zanbaq, benövşe, qızıl qül, yasemen.  
Güneş qızıl téllerini o çemene saçmışdı,  
Tebiet min çeşid canlı menzereler açmışdı.  
Sağ elinde, gözəl bir qız, tutmuş idi al bayraq.  
Gözlerini o, qaranlıq çöle dikmişdi ancaq.  
Qız bayrağı sallayaraq uca sesle bağırır,  
Sehradaki insanları o çemene çağırır.

<sup>236</sup> Elef: Hayvan yemi

<sup>237</sup> Neheng: Çok büyük, azman (yaratık)

Hamı<sup>238</sup> sanki kar olmuşdu, yoxidi bir eşiden,  
Ona yalnız öz sesiydi cavab véren deréden.  
Yavaş-yavaş o deréden aydın bir nur parladi,  
Zülmet saçan o çölleri güneşe ısmarladı.  
Böyük-küçük aydınlığa axışdı birden-bire,  
Yollarını kesdi ancaq uçurumlu o dere.  
Dere ucundan hesretle baxdılar çemene,  
Gözel sesli bülbüllere zanbağa, yasemene.  
Sonra ne oldu bilmedim, biraz éyledim diqqet,  
Çemenliğe doğru, gördüm, axışırdı cemaet  
Nura boyanmış güzel qız uzadaraq elini,  
O qaranlıq uçurumdan qurtarır qız- qelini.  
Diqqet ile bir dé baxım görünce nurlu qızı,  
Sévdim onu bir dé ona ad qoydum “ Dan Ulduzu”.

1914

## SİMÜRĞ QUŞU

( Xalq Efsanesi)

-Anacığım, bax o uca, sarp dağa,  
Qem yurdudur sanki başdan-ayağa.  
Diqqetle men ora baxsam ne zaman,  
Tepeleri qış-yaz dumandır, duman.  
Néçin duman eksilmeyir o dağdan?  
Ora güneş doğmayır mı, anacan<sup>239</sup>?  
-Oğlum, o dağ inleyen Qaf dağıdır,  
Simürğ quşu daim orda yaşayır.  
Yaşar bilmem, çox esrlerden beri,  
Ne izi var, ne tozu, ne eseri.  
Onu gören, yérin bilen yox, oğlum.  
İnsanlar ki qan töker, éyler zülüm,  
O quş qanadların açıqla çırpır,

<sup>238</sup> Hamı: Hepsi.

<sup>239</sup> Anacan: Anneciğim.

Uşaq kimi bitmez-tükenmez ağlar.  
Gözyaşları döner qöyde dumana,  
Qatar- qatar yayılar her bir yana.  
-Ah, anladım, ondandır ki, her zaman  
Qöy üzünü alır her gün çen,duman.  
Üreyimi sızır daim bu zülmet,  
Héç doğmayır güneş. Soyuq, rütubet  
Sümüyüme,<sup>240</sup> iliyime işleyir,  
Bir qurd kimi sanki meni dişleyir.  
Üstümüzde, bax, ne qara bulud var...  
Quş ağlayır, démek, bulud da ağlar.  
-Eşitmişem, oğlum, merhum babandan:  
Çox çekmemiş yétişecek bir zaman,  
Sévineceq o quş, şen-şen gülecek.  
Qelbimizden derdi, qemi silecek.  
O gün sanki başka güneş doğacaq,  
Bu qaranlıq buludları boğacaq.  
Eneceqdir onda yére seadet,  
Yaşayacaq hamı asude, rahat.  
-Ah, o güneş, ana, haçan<sup>241</sup> doğacaq?  
Haçan o quş gülecek, şadlanacaq?  
O al güneş gerek bu gün doğaydı,  
Üstümüze nur, seadet yağaydı.  
Qaranlığa düşmenem ben, anacan!  
Haçan doğar güneş?  
-Yox bilen insan.  
Söyleyirdi baban ki, Qaf dağında  
Uçurumlu dere var sol-sağında,  
İgidlerin ruhu ora toplanır,  
Qaranlıqda çıraç<sup>242</sup> kimi héy yanır.  
O dereler bir gün ruh ile daşar,  
Qaf dağının tepelerinden aşar.

<sup>240</sup> Sümük:Kemik

<sup>241</sup> Haçan:Ne zaman?

<sup>242</sup> Çıraç:Çıra

Onda, oğlum, güneş doğar, quş güler,  
Qöyden yére nur ve seadet éner.  
(Çocuq derin-derin fikre büründü.  
Qaf dağına baxtı, baxtı, düşündü.)  
-Bir söz désem, ağlamazsan ki, anam?  
-Ser. söyle, oğlum, söyle, men ağlamam.  
-Atamdan söz söylenende arabir  
Ağlayırsan, hem gözlerin qızarır.  
Xoşlanmıram ağlamaqdan, doğrusu.  
-Ağlamaram, söyle, aslan yavrusu.  
-O gün atam ki, gelmişdi yaralı  
Qan içinde üzür idi .... Ehvâli<sup>243</sup>  
Qorxuluydu. Sen éyleyirdin şiven,  
Ağlayırdın, sızlıyırdın... Amma men  
Ses-semirsiz durmuş idim yanında,  
Nur tek bir şey parlayırdı alnında.  
Baxdım, baxdım, men yanında oturdum.  
Qanlı başın dizim üste götürdüm.  
Qollarını açdı, meni qucadı,  
Gözlerinden yaş töküldü, ağladı.  
Héç ağlayan görmemişim atamı,  
Dérdi: "tufan qopsa, érkek ağlar mı?"  
Gözlerimi dikmiş idim üzüne,  
Baxırdım hesretle yaşlı gözüne.  
Çapaladı dizimde birden-bire,  
Men çox qorxdum, başı düşürdü yére.  
Gözlerini yéne dikti üzümə,  
Men dayadım başın yéne dizime  
Ağzını bir-iki açdı, qapadı,  
Quş şeklinde bir nur ağzından çıxdı.  
Daxmamızı bir deqiqa dolaşdı,  
Qanatlanıb birden uçdu, uzaştı,  
Gétدی, gétدی, baxdım o dağ semtine

Qorxmuş idim söylemedim héç sene.  
-O nur, oğlum, ruhu imiş atanın.  
Uçub o ruhlara qarışdı yegin.  
-İgid ruhlar ki, Qaf dağın aşacak.  
Snra onlar, ana, hara qaydacak?  
-Sonra, oğlum o igid ruhlar yéne,  
Şen, bextiyar qayıdacaq évine  
-Atam da mı?  
-Atan da sağ-salamat  
Gelecektir...  
-Ah, ne böyük seadet!  
Héç évimizin lezzeti yox atansız.  
Boş daxmada bir men, bir sensen yalnız.  
(Bu kelmeler qadınıcığı ağladdı.)  
Béş-on damla yanağını ısladdı.  
Sonra qırıq-kesik bir sesle dédi:)  
-Oğlum, atan başka bir insan idi.  
Onun başın héç bir igid bükmedi.  
Haqsız yére ömründe qan tökmedi.  
Hörmetini, namusunu séverdi,  
Haq yolunda candan-başdan kéçerdi.  
Qurumadı neçin o hain eller?!  
-Sebr ét, anam, Qaf dağında dereler,  
Dolub-daşar, Xain eller quruyar,  
Simürğ quşu güler, güneş de doğar.  
Qöyden yére éner sévgi, seadet,  
O gün atam yéne geler selamet.

1914



## ESRİMİZE XİTAB

Bilmem bu qanlı sehnene, éy esr-i meymenet  
İzhar-i nifret étmeli, yaniki tehniyet?  
Dehşetli yıldırımlarının qehr, héybeti  
Xof, ümid ile yaşadır şanlı milleti.  
Qaldır dumanlı perdeleri, olsun aşikar  
Ağ gün mü, ya yéne qara gün mü qabaqda<sup>244</sup> var?  
Bu qırmızı alovlar içinde, nihan, nihan  
Doğmaz mı nur-i-méhr ü mehebbet cehan-cehan?  
Var mı ümid bir daha fevz, seadete ?  
Ya çekmede bizi yéne girdab-i zillete?  
Bu dalğalar, bu fırtınalar ki, éder sedâ,  
Bir sahile sefinemizi sövq éder mi ya?  
Bax, üstümüzde qanlı buludlardır oynasır,  
Meşriq denizleri qabarır, yükselir, çoşur.  
Bilmem bu dalğalar, bu mehabetli fırtına,  
İtlafe sövq éder bizi, yaniki me'mene?

1915

## İKİ MÜCAHİD

Sen éy ateş vücudlu oynaq atım!  
Éy şimşekden sür'etli qol-qanadım!  
Dar günümde éy qelbimin qüvveti,  
Bir igidin iki şeydir serveti  
Biri silah biri de köhlen<sup>245</sup> atdır,  
Bir esqere bunlar iki qanaddır.  
Qonunca bir qırğı kimi yehere,  
Düşmen kesilse de mene çöl, dere,  
Elde silah oynadaraq uçaram,  
Her tilsimli qapı olsa, açaram.

<sup>244</sup> Qabaqda: İleride, önde.

<sup>245</sup> Köhlen: Küheylan

Düyün, matem, nümayiş günlerinde  
En sévimli bir arkadaşsan sen de.  
Ağır, qanlı cephelerde ne qeder  
Qelbime neqş etdin xoş xatireler:  
Uzaqlardan görünce sen düşmeni,  
Oynayaraq çéyneyerdin yüyeni.  
Qulağını qırpar, yéri éşerdin,  
İldırımlı bulut kimi kişnerdin.  
Üzengiye ayağını basınca,  
Céyran kimi sıçrardın göz açınca.  
Şahin kimi sen qol-qanad açardın,  
Rüzgar olub fezalarda uçardın.  
Men düşmeni süngü, qılınç, qurşunla,  
Sen çéynerdin dırnağınla, dişinle.  
Şanlı zafer duyulunca her yanda,  
Dik başını oynadaraq méydanda,  
Şen, müzeffer, şux bir sima alardın,  
Cephelerde kişner, méydan sulardın.  
Feqet şimdi neden oynaq, dik başın  
Dalğın durur? İldırımlı baxışın  
Şimşekleri sönmüş bulud kimidir,  
Baxdıqça, uf, üreyimi titredir.  
O narıncı, parlaq, atlas tüklerin,  
Tikan kimi qabartmış; kipriklerin  
Bir top sivri iyne kimi düzülmüş,  
İri, fincan qara gözler süzülmüş.  
Yara almış qartal kimi baxırsan,  
Köksündeki ateşleri yaxırsan  
Ahu baxışların, céyran gözlerin,  
Şümşad bacaqların, ince dizlerin  
Yorğun, küskün, dalğın kimi görünür,  
Uçan qanadların yérde sürünür.  
Ah ne qeder tarixi xatireler  
Hesretli son baxışlarında titrer.  
İnanmazdım, fındıq boyda bir qurşun,

Demir vücudunu béle soldursun.  
Son nefesde qoy başını dizime,  
Oxşayıb da sürterem üz-gözümə.  
En şərəfli bir ölümdür bu, evet,  
Men ağlamam sene uyu, ol rahat.  
Vezifeni namusla vurdun başa,  
Semimi oldun vetene, yoldaşa.  
Feqet qurlar hele hücum topları,  
Bizimkiler dırmanır dağ yuxarı.  
Bu ses vicdan sesi kimi bağırır,  
Ordumuzu, bax, hücumu çağırır.  
Halal éyle, arxadaşım, bağışla,  
Getmeliyem, yoldaşını alqışla.  
Vezifemdir, bu yoldan yoxdur dönüm,  
Şanlı zefer, ya şərəfli bir ölüm!

1918

## ÜLKER

Sorucu, gözünde sévda uçarken,  
Éy xoş gölgesinde sefalandıgım.  
O qönce dodağın bir sirr açarken,  
Uçan neğmesiyle havalandıgım.

Yolçu yol ararken düşer izine,  
Qurtular baş qoyan sıcaq dizine  
Men çoxdan vurğunam o şux gözüne,  
Éy oynaq nur ile ziyalandıgım.

Ruhumda çırpınan deli üsyan var,  
Qelbimde qaynayan zəherli qan var,  
Beynimde bir çılğın sesli vulkan var.  
Yanaram, görünmez oda yandıgım.

Senedir ümidim, éy parlaq ülker,  
Men de bir yolçuyam itkin, derbeder.  
Qurtuluş yolunu mene de göstər,  
Melekden, feleqden uca sandıgım.

1919

## O SEN İDİN....

Men bir qözəllik héykeli, dilber, afət bir peri,  
Xeyalımda təsvir éder, durardım çoxdan beri  
Yaraşlıq, sévimli bir endam ölçər, biçərdim,  
Yanağına, dodağına gülden renglər séçərdim.  
Xeyalımda yaratdıgım o qözəllik perisi,  
Qelbime çox uyğun, munis görünmüşdü, doğrusu.  
O lövhəni üreyimin özeyinə neqş étdim,  
Sévdim onu, bir mum kimi éşqində söndüm, bitdim.  
Ara-sıra xeyalımda canlanırken o afət,  
Önümde sanki titreyirdi canlı bir heqiqət.  
Nurdan yaranmış elini sallayaraq déyirdi:  
Gét, ara bu heqiqəti, taparsan<sup>246</sup> söyleyirdi.  
Bir serseri mecnun kimi men de düşdüm çöllərə,  
Bu gizli sirr, söyledim dağa, daşa éllərə.  
Bir çox resam sergisini dolaşdım ölkelerde,  
Men o canlı heqiqəti tapmadım héç bir yérde.  
Her gözəli görüncə men, o lövhəni anardım,  
Gündüz günleri, ayları, géce ulduz sanardım.  
Aylar, illər géçdi ancaq o, resmə benzer afət,  
Tapılmadı, yaranmamış böylesi dérdim, elbet.  
Üreyimde lakin o bir güneş kimi parlayar,  
Qızğın sévgi, parlaq ümid qartal qüvvətli inan!  
Seslenirdi: ümidini qırma, haydi, hét, ara!  
Men de möhkəm e'tiqadla arayırdım daima.

<sup>246</sup> Tapmaq: Arayıp bulmaq.

Ox, meleyin, o uğurlu saatda en nixayet,  
Parladı bir güneş kimi izlediyim heqiqet.  
Şaşqın-şaşqın héy baxırdım, éy qelbimin emeli,  
O xeqiqet sen idin, sen éy gözellik héykeli!

1919

## HEYAT-SÉVMEKDİR

Qurumlu bir ocaq kimi fikrime his çökmüşdü,  
Qanatlanan ümidimi qırıb yére tökmüşdü.  
Çırpınırdım burağanlı<sup>247</sup> fırtınalar içinde,  
İsteklerim, dileklerim hepsi gözüm önünde  
Yaralanmış bir quş kimi yérde sürüklenirdi.  
Yıldırımli buludlar da fikrimle eylenirdi.  
Kölgem kimi arxam sıra qoşan qara günlerim,  
Bir an menden ayrılmazdı, daşıyordu kederim.  
“ Heyatımdır bu, - déyirdim, - könül buna darılır.  
İnsan néçin bu ilana<sup>248</sup> dilek qeder sarılır?  
Yoxluq, ölüm şerefli dir boyle çirkin heyatdan,  
Kertenkele, soğulcan mı yérde sürünsün insan?”  
Vücudumda üsyan étmiş qüvve<sup>249</sup> lerim söndüqce,  
Heyatımın o yıpramış yarpaqları döndükce,  
Ezilirdim, sönyüyordum, nifret dérdim heyata,  
Göz qapamaq isterken bu zindanlı kainata,  
Birden-bire kipriyime<sup>250</sup> letif bir şey toxundu,  
Qulağımın ucunda peq dadlı neğme oxundu.  
İçimde bir güneş doğdu, qelbime nur saçıldı,  
Qarşımda her başqa dünya, başqa cennet açıldı.  
O cennetde sen göründün, elinde qönçe çiçek,  
Ufaq, ufaq addımlarla irelledin<sup>251</sup>, gülerek:

<sup>247</sup> Burağan: Kasırğa

<sup>248</sup> İlan: Yılan.

<sup>249</sup> Qüvve: Kuvvet.

<sup>250</sup> Kirpik: Kirpik

<sup>251</sup> İreli: İleri

O çiçeyi mene vérdin, bilmem ne söyledin sen,  
Birden-bire peri kimi qéyb oldun gözlerimden.  
Sen qéyb oldun, evet, men de kendimi qéyb étmişdim,  
Xeyalına dalmış, bilmem nérélere qétmişdim.  
Ayıldım da o vérdiyin qönçeci yi qoxladım,  
Heyat nedir, duydum, onu pek yaxından yoxladım.  
Heyat-sévmek, periciyim, senin üçün yaşamaq,  
Géce-gündüz çalışaraq sene qovuşmaq ancaq.  
Bax, bu dadlı heqiqeti hep sen mene anlatdın,  
Acı, sönik heyatıma ışıq saçdın, bal qattın.  
Sen sévdirdin o iyrenib céynediym heyatı,  
Gözümde sen şirinletdin bu isli kainatı.  
Mene yéni heyat véren, güneş véren sensen, sen!  
Sévmek-işte yaşamaqdır, yaşamayır sévmeyen!

1919

## UNUDULMUŞ PARÇALAR

Bağrımı qan éylemiş ay üzlü bir gül yanaq,  
Men ölmesem, vüsali nesibim olmayacaq.  
Belke<sup>252</sup> dodaq-dodağa öpüşeydim onunla,  
Kuzeger torpağımdan yapsaydı taze bardaq  
Men her zaman denizlerin daşğın, çoşqun sularında,  
Öyrenirem çarpışmağı yéni heyat yollarında.  
Gösterdiyim hüner, qüvvet az mı şeydir? Sanma qolay,  
İnan qorxmam, dünya mene qarşı çıxsalayıp alay-alay.  
Bilirem ki, iradem var, Ezmim her qüvveti yıxar!  
Men esebi dalğayam ki, yükselirem bir dağ kimi,  
En sarsılmaz qüvvetleri oynadıram yarpaq kimi.  
Dalğalardan bac alıram, ezmim mene baş eyende,  
Martı kimi yükselirem fırtınalar göbeyinde.

1919

<sup>252</sup> Belke: Belki

## GENCLİK MARŞI

(Ali Pedagoji İnstitutunun Telebelerine)

Bizik bilik, şan ordusu, Azərbaycan ordusu.  
Qaranlıqlarla çarpışan elm, ürfan ordusu.

Köhne çürük qüvveleri parçalayıb yıxan biz,  
Şimşek kimi parıldayan, ildırım tek<sup>253</sup> çaxan biz,  
Daşqın, çoşqun səllər kimi hər terefe axan biz,  
Bizik nurlu âlem quran azâd insan ordusu.

Səvgi, atəş ocağıdır, Azərbaycan ölkemiz,  
Şerqə, Qərbe işıq saçan, atəş yakan bizik, biz.  
İgidlikdə<sup>254</sup>, hər senetdə ad çıxarmış neslimiz.  
Bizik bilik arxasınca gədən ön, şan ordusu.

Üstümüzde dalğalanır nur saçaqlı bayrağımız,  
Élmsizlik, istibdaddır, bizim böyük yağımız.  
Yorulmadan çarpışaq ki, parlasın ocağımız.  
Bizik qaranlığı qovan, nur saçan dan ordusu

1921

## SÉVGİ HAKİM OLMALI

Harda azâd bir ölke var - o yérleri şenleden  
Səvgi, mehebbetdir ancaq, şé'r ile hem şairdir.  
Haqsızlığı hakim éden edaletsiz qüvvétdir.  
İnsanlığı odur hər an öksüz kimi inleden.

Zor, güc hakim olan yérde çiçəklənmez mehebbet!  
Ürek bir nur ocağıdır - qaranlıqdan xoşlanmaz.

<sup>253</sup> Tek:Gibi.  
<sup>254</sup> İqidlik: Yiğitlik.

Ruh ki heyat çırağıdır - söner, o yérde yanmaz.  
Zülmetlə nur bir araya girmez, bu bir heqiqət!

İnsanlığa qüvvət déyil, qoy səvgi hakim olsun!  
Qara qüvvət bir şam<sup>255</sup> kimi eriyerek qoy sönsün!  
Lüğətlərdən zülmün adı gerek silinsin bütün!  
İnsanlığın qelbi, ruhu səvgilər ilə dolsun!

1921

## ŞERQ GÖZELİNE

Şefeqlər sökerken öpüşlərindən  
Yaranmış al, ince yanağın senin!  
Çiçəklər açarken gülüşlərindən  
Doğmuşdur o qönçə dodağın senin!

Qöylerde ulduzlar oynar, uçarken,  
Yamaçda céyranlar<sup>256</sup> ürküp kaçarken  
Qaranlıq gecələr sövda saçarken,  
Doğmuş zülfün, gözün, buxağın<sup>257</sup> senin!

Her seher saçını nesimler darar,  
Üzünü, gözünü şefeqlər yuyar,  
Alnını aydınlıq öperek, oxşar,  
Gözəllik suyudur bulağın senin.

Perilerden sordum - çiçək, dedilər,  
Çiçəklərdən sordum - melek- dedilər,  
Ay, ulduz, ülkerdir gerek - dedilər,  
Nesen, héç véren yox sorağın senin!

<sup>255</sup> Şam:Mum  
<sup>256</sup> Ceyran: Ceylan  
<sup>257</sup> Buxaq: Gerdan, çenenin alt kısmı.



Çocuqken eşitdim: - qoca neneler,  
Aşıqlar, igidler, yaşlı dedeler,  
Oldu diller töküb neql eder, söyler-  
Divlerin dizleri otlağın senin!  
Bir zaman olmuşdun Şerqin esiri,  
Şimdi çeyner seni qerbin zenciri,  
Ey adaxlısına hesretli peri,  
Qalx, getir nérde al duvağın senin!

Hesretli qelbinde kinler beslenir,  
Köksünde intiqam odu seslenir,  
Qıyam ét, hazırlan, nişanlın gelir,  
Al duvağın, şanlı bayrağın senin!

Qalx, qıyam éyle éy Şerqin gözeli,  
Qır seni inleden o kirli eli,  
Çoxtandır seni men şen görmeyeli,  
Parlasın o qızğın ocağın senin!

1921

## SAVAŞ

(Köçeri heyatından)

Yéne sessiz, cansız yurdlar qol atmışdı her yana,  
Alaçıqlar muncuk kimi düzülmüşdü yan-yana.  
Qöy üzünde şux ulduzlar şen-şen oynar, axardı,  
Verem almış gelin kimi ayda solğun baxardı.  
Sağılmışdı sürü, naxır, çatılmışdı ocaqlar,  
Süd bişirdi ses-semir yox, héyvan güden uşaqlar  
Bir tepenin eteğinde od qalayıb isinir.  
Qara qoçdan, boz boğadan, tepel kelden arabir  
Söz açaraq her birini öyür onlardan biri,  
Sonra şenlik, oyun sesi bürüyür o çölleri.  
Ağıllarda quzu, oğlaq, buzov qemli meleşir,  
Orda-burda yorğun itler yarım ağız hürüşür.

Alaçığın arxasında xalqa vurmuş kendliler,<sup>258</sup>  
Toplanaraq her biri öz gencliyinden behs éder  
Qız-gelinler lale kimi qızarır bir tepede,  
Onlardaki kéf, neşeden ulduzlar düşmül derde.  
Gizli gizli bir-birine gözlerini qırparlar,  
Qıpta éder kimi qöyden yér üzüne baxarlar.  
Yaşıl yurda sanki qöyden periler nur sağardı,  
Fezalarda eriyereq damcı-damcı yağardı.  
Dağ ve meşe çiçeqleri onu emer kimiydi.  
Tebietin gizli, derin esrarını bax indi  
Ortalığa açacaqmış sanki bir ulvi qüdrət,  
Her teref göz-kula olmuş, her şeyi almış héyret  
Ele bu vaxt alaçıqdan biz boz gölge fırladı.  
Quduzdeymiş itil!dedi "şıraq" bir sesgurladı.  
Sonra ise bir köpekcik zingildeyib bağırıldı.  
Sanki bütün yurd xalqını imdadına çağırıldı  
- Ox, alabaş! Kimdir vuran?  
- Süd içirdi, vurdum men!  
- Sen mi vurdun? İt vurulmaz! –  
"Şıraq"- gét bir de öyren!  
Ses-küy qoptu, bir-birine deydi titrek kölgeler,  
Bir az sonra o ortalıq kesilmişdi bir mehşer.  
Şıraq, şıraq... çomaq sesi, şille, yumruq, ah, şiven.  
Tebiet de şaşırılmışdı bu dehşetli ses-küyden.  
Yérden, qöyden çomaq, mızraq üst-üstünden yağırıldı.  
İnsanların yaşadığı ilk dövrü andırırdı.  
Köpek sesi, insan sesi qarışmış bir-birine...  
Bir az sonra tebiète sükût çökmüşdü yéne.  
Dalğın-dalğın yuxlayırdı her yan, yalnız arabir  
Çadırlardan acı, hezin iniltieler yükselir,  
Göy üzünde şux ulduzlar yéne şen-şen axırdı.  
Gözlerine yuxu girmiş xeste ay da baxırdı.

<sup>258</sup> Kendliler: Köylüeler, halk.

Uzaqda bir tütek sesi yana-yana inlerdi,  
Mürgüləyən<sup>259</sup> tebiətə qəmli layla söylərdi.

1921

## ÜSYAN ET

Éy sönük, çürümüş dünya, parçalan!  
Qustuğun: esaret, zencir, ölüm, qan!

Siyaset yürüden qaplanlarınla,  
Qaplardan yırtıcı insanlarınla,  
Zülüm héykelleri sultanlarınla,  
O qanlı tarixin dövranlarınla -

Éy sönük, çürümüş dünya, parçalan!  
Qustuğun: esaret, zencir, ölüm, qan!

Yérlerde sürünsün o iyrenc üzün!  
Vulkanla partlasın o bayquş gözün!  
Ne kölgən, xeyalın qalsın, ne özün!  
Tarixden büsbütün silinsin izin!

Éy sönük, çürümüş dünya, parçalan!  
Qustuğun: esaret, zencir, ölüm, qan!

Yıxıl ki, insanlıq sévinsin, gülsün!  
Gözümüz bextiyar bir dünya görsün!  
Azâdlıq her yérde hökmünü sürsün!  
Başına bir zəfer çelenqi hörsün!

Éy sönük, çürümüş dünya, parçalan!  
Qustuğun: esaret, zencir, ölüm, qan!

1921

## BİZİMDİR

Bu gördüyün şen-şen éller bizimdir!  
Qarlı dağlar, çoşğun séller bizimdir!  
Bizimdir bu engin, atlas ovalar,  
Qoynunda qartal besleyen qayalar,  
Şux seslerle dolu isti yuvalar,  
Daşqın çaylar, durğun göller bizimdir!  
Uçurumlu göy dereler, ormanlar,  
Yamacında tütek çalan çobanlar,  
Eteyinde dalğalanan héyvanlar,  
İldırımli dağlar, çöller bizimdir!  
Rüzgâr oynar deresinde, dağında,  
Quşlar öter çemeninde, bağında,  
Qönçe güller açar her budağında,  
Şen bülbüller, dadlı diller bizimdir!  
Lale üzlü qızlar, canlı çiçekler,  
Şux gelinler, sévgi doğan gerdekler,  
Şen balalar, dağ gövdeli érekler,  
Sade, temiz, saf könüller bizimdir!

1922

## BİR AZ DA ATEŞ QAT

(*Genc hanéndemiz Bülbüle*)

Nedir, nedir o gözel sesde titreyen feryad,  
Ki, her teranesi ruhumda min feğan oyadır?  
O inleyişler, aman, kimden isteyir imdad  
Ki, qelbimin içini héy zaman-zaman qanadır?

Néçin, néçin dodağından uçan feğanlardan  
İçimde dalğalanır en acıqlı duyğu keder?  
Néçin, néçin o seni inleden “amanlar” dan  
Gözümde kölgelenir bir yığın sefil üzler!

173

<sup>259</sup> Mürgüləmək: Uyuklamak

Néçin, néçin o feğanlar, “ amanlar “, gel, anlat,  
Belalı Şerqin o kéçmiş keder ve matemi mi?  
O nleden seni de qelbe od vuran gemi mi?

Unut o kéçmiş, hayqırma, bitsin efğanlar,  
Bir az da gurlasın artıq sesinde üsyanlar,  
Bir az da neğmene qüvvet, bir az da atəş qat!

## GÖZLER

Qıvırcıq saçının şux téllerinde  
Ülker tek<sup>260</sup> parlayıb axan, a gözler!  
Dumanlı ömrümün boz çöllerinde  
Şimşek tek oynayıb çaxan, a gözler!

O gözde ince bir sırr var, bilinmez.  
O néce baxışdır, izi silinmez?  
Ah, ona héç bir göz qarşı gelinmez.  
Nedendir doymaz her baxan, a gözler!

O gözde çox derin bir ülviyyet var.  
İnce minyatürlük, uca senet var.  
Heyat var, ziya var, hem hararet var.  
Ruhumda bir çıraq yakan, a gözler!

O gözü tanıram kiçik yaşından,  
Uzun kirpiyinden qelem qaşından,  
Görünce vuruldum ürek başından,  
Bir günde gel étme min qan, a gözler!

1924

1926

## XIRÇIN QIZ

Déyirdi ki: - Mes'ud olmaq benim böyük dileyim.  
Yaşamaqdan yalnız budur son gayem, son isteyim.  
Bir gün yaxalasam onu, ayrılmazdım ölünce.  
Ruhum titrer başqalarda o afeti görünce.  
Bilsem harda, qovuşmaqçın dağ, denizler aşardım,  
Hetta qorkunc, ölüm üzlü qütblere qoşardım.  
Sürünerek ilan kimi sarıldım boynuna.  
Güle qonmuş bir şéh kimi atıldım qoynuna.  
Artıq heyat nedir, anlar, mes'ud yaşardım bir az.  
- Éy genc qız, dur! Bextiyarlıq uzaqlarda aranmaz!  
Xırçın qız  
Onu gét öz évinde tap, axtar doğma yurdunda.<sup>261</sup>  
Çalış, çalış, emek serf ét seadetin uğrunda.  
O da seher güneşile şux üzüne gülümser.  
O semimi bir dost kimi sene anladır neler:  
“ Ay qız, mene sarıl, - déyir, - yaşayaq qel birlikde.  
İncelikler anladım ta bu saf, sade dirliqde.  
Bax bir yanda tarla, dezgah, emekden damlayan ter,  
Bir yanda hem şen aile, çocuq, ana, şux sesler “.  
- Yox, yox, bunlar bir misaldır, benim heyat haqqında  
Nezarım lap<sup>262</sup> bam-başqadır, bu fikrinden saqın da!  
Men isterem xülya kimi kéçsin bütün günlerim,  
Bir adilik duyulunca asi olur, inlerim.  
Heyat nedir? Bir gagesiz xülya rö'ya... O mence.  
Vur patlasın, çal oynasın, her gün, her an eğlence.  
- Heyat xülya déyil, quzum, o şüurlu adımla  
Bir gayeye doğru yürür, onu izler daima.  
Yaşamaq, hem yaşatmaqdır...  
- Bu fikir çoxdan belli.  
O şüursuz bir gayedir, gagesiz bir teselli...  
Doğru, heyat yaşatmaqdır, feqat yalnız özünü,

<sup>260</sup> Ülker tek: Yıldız gibi.

<sup>261</sup> Doğma yurt: Doğulan yer.

<sup>262</sup> Lap: Çok (Tamamen)

Her gün teze libas géyib bezemeq üz-gözünü.  
Sadelikden héç xoşlanmam, adilikden zövq almam,  
Başqalıqdan hezz alıram, eyyaşlıqdan yorulmam.  
Men isterem böyük, kiçik yalnız meni dinlesin.  
Mene baxsın, meni sévsin, benim üçün inlesin.  
Men de zövq âlemine, éyşe, qurura dalım.  
Doya- doya ömür sürüb ondan şirin kam alım.  
- Nifret, senin genc ömrüne ağı qatan ellere!  
Nifret, senin saf ruhunu bulandıran dillere!  
Nifret, nifret qadınlığın o uğursuz qurduna!  
Yazıq olsun insanlığın peri görmez yurduna.

1926

### EMEKCİ QADINLARA

Qadın, éy böyük insan parla yüksek adınla!  
Bizim yéni quruluş yükselecek qadınla!  
Köhne, çürük cemiyet xor baxardı qadına,  
Yaraşmırdı o tehqir onun yüksek adına.  
Alın teri tökerek çıxmamışdı araya,  
Girmemişdi emekde érkekle bir sıraya.  
Uçurumlu heyatın éniş-yoxuş yolları  
Titredirdi o gücsüz ayaqları, qolları.  
Qadınlığın önünde bugün geniş bir yol var.  
Erkekle bir sırada o çalışır, çapalar.  
Uçurumlar adlayan, éy möhterem qadın, sen  
Emeyinle yükselmek bu gün haqqın, vezifen!  
Sen varlığınla sarıl biliye ve zehmete,  
Vücutun ve qolların dolsun sağlam qüvvete.  
İşle, çalış, qur, yarat, parlat, yéni mühiti.  
Göster sen de paslanmış isté'dadı, qüdreti.  
Çalış, çırpın, qanad çal, bu kollektiv heyatda,  
Sen de göster üzünü bu yéni kainatda

1926

176

### GENC MÜELLİMLERE

(Pedagoji texnikumun on iliyi münasebetile)

- Dünen artıq bir uşaqdın, qansız, cansız, çelimsiz,  
Erimiş bir kölgə kimi uçmuş idi bet-beniz.  
On il evvel görmüş idim imeklerken seni men.  
Küskün, darğın inleyirdin, héç görmedim seni şen.  
Heyata göz açmış hele körpe idin o zaman,  
İndi heyat fışqırır bax, o al yanaqlarından.  
Üz-gözünde bir metanet, derinlik ve sefvet var.  
Şen alnında bilgi, zeka ulduzları parıldar.  
Anlat mene, xardan doğdu alnındaki bu ulduz?  
Xardan sene bu başqalıq?  
- Bu başqalıqlar yalnız  
Bu alnında doğan yéni güneşden bir şefeqdır,  
Parlaq ismi inqilabdır, zülmetleri inledir.  
Men de onun ıldırım qucağında beslendim.  
Şimşək kimi işıqlandım, vulkan kimi seslendim.  
Şaşqın, yorğun gözlerime nur sepdi bu afitab,  
Mene qüvvət, sefvet véren inqilabdır, inqilab!

1929

### GENC QELEMLERE

Gücler yénen, fezaları da sarsıdan sesin,  
Men isterem ki, ruhumun üstünde titresin.  
Sübhün<sup>263</sup> üfûqlerindeki daşqın şefeq kimi,  
İlham véren o sesle qurulsun könül simi.  
Olsun o ses ayım, güneşim, asimanlarım,  
Şimşeklerim, qasırğalarım, kehkeşanlarım.  
Sübhün bahar nefeslerini andıran o ses  
Her oxşadıqca ruhumu, aldıqca her nefes,  
Sarsın bütün vücudumu sönmez bir éhtizaz.  
Köksümde saz kimi bu könül oynasın bir az.

<sup>263</sup> Sübh: Sabah

177



Qarşımda bir yéni ebediyetle parlayan  
Şux lövheler açılınsın; o şimşekli, gurlayan  
Seslerle oynasın üreğin ince télleri.  
Kimdir çalan, bu hansı füsunkarın elleri?  
Éy menliyim emel güneşim, fecrim, ülkerim,  
Keskin sesinle canlanırsın artıq şé'rlerim.  
Éşqınle bu teneffüs éden senetim, saqın,  
Ayrılmasın o sesden aman! - Fecre en yaxın  
Ulduzlu bir sema kimi üstümde titresin!  
İlhamımın xezinesi olsun o genc sesin!

1930

### İLHAM QAYNAĞIM

1905 mene vérdi senet şövqünü,  
O ziyalı iksirden men de aldım qol-qanat.  
Duydurmuşdu göylere ucalmanın zövqünü  
Sévgi, inam ve ümid aşıl原因 bir heyat.  
Mindim xeyal yürüslü ilhamımın altına,  
O buludlu fezanın atıldım üst qatına.  
Olmuşdu cövlanğahım<sup>264</sup> aydınlıqlar yatağı.  
Qaynaşan yéryüzüne yükseklere baxırdım.  
Sévinirdim yandıqca gündüzlerin çırağı,  
Engin feza qoynunda ulduz kimi axırdım.  
İldırımlar, şimşeqler oynaşırkı köksümde<sup>265</sup>,  
Çılğın bir div ne'resi inleyirdi sesimde.  
O yérleri heqiqi cennet sandım bir zaman.  
Alovlu şimşekleri fırlatdım sağdan sola.  
Şefeqler denizinde baş vurdum héy durmadan,  
Buludlarda dolaşdım şimşeqlerle qol-qola  
O boşluq ölkesinde aradım her bucağı,  
O yérlerde körmedim bir seadet qucağı.

<sup>264</sup> Cövlanğah: Gezinti yeri  
<sup>265</sup> Köksümde: Göğsümde.

Men de bir müddet oldum semaların şairi,  
Serab kimi görünen boşluqlarda yükseldim.  
Üşüdüdü qelbimi soyuq feza şehperi,  
Öz içinden alışan havasız bir meş'eldim.<sup>266</sup>  
Dolaşdırdım dumanda yol azmış bir qaz kimi.  
İnleyirdim güneşsiz, buludlu bir yaz kimi.  
Vurulduğum heqiqet meger ki, bir xeyalmış,  
Artırdı gündən-güne ménde tereddüt, şübhe.  
Déyirdim: ah o sévgi, inam, ümid yalanmış?  
Dalğınlaşdırdım artıq aylar, iller kéçdiqce.  
Girdim çılğın rüzgarın xeyal kimi gözüne,  
O boşluqlar yurdundan éndim bu yér üzüne.  
Qasırgalı çöllere, qarlı dağlardan aşdım,  
Éndim, cıdır oynadım<sup>267</sup>, boz qayalar boynunda.  
Bağçalarda bülbüller destesine qarışdım,  
Ötdüm qırıq saz kimi çiçeklerin qoynunda.  
Derelerde inledim yorğun qasırga kimi,  
Sahillerde oynadım esebi dalğa kimi.

Uğurlu bir burağan<sup>268</sup>  
Aldı meni durmadan  
Atdı çosqun denize,  
Köpüklerle üz-üze,<sup>269</sup>  
Dalğalara qarışdım,  
Martılarla yarışdım,  
Deniz kimi çalxandım,  
Şefeqlerde yıxandım,  
Al güneşle el-ele,  
Çıxdım ordan sahile.  
Doğmuşdu bir şen heyat,  
Qaynaşırkı kainat.

<sup>266</sup> Meş'el: Meş'ale.  
<sup>267</sup> Cıdır: At yarış  
<sup>268</sup> Burağan: Şiddetli fırtına.  
<sup>269</sup> Üz-üze: Yüz yüze.

Şefeğ güldü üzümə,  
Işıq geldi gözümə.  
İndi her uzaq, yaxın  
Qarşımda açıq aydın.  
Ne şübhe var, ne keder,  
Bu gün şé'rime rehber  
Qelbimdəki şö'ledir,<sup>270</sup>  
Qalip, qadır kütledir.

1932

### O BAXIŞLAR

O heraretle sévdiyim gözünü  
Yéne üç-dörd gün oldu görmeyeli.  
Görərəm her çiçəkde men izini,  
Qelbimin éy sévimli şah emeli!

Kimbilir, yollarında, éy re'na  
Yüzler ilə boyun bükenlər var.  
Ah, o göz dikdiyim baxışlarına  
Néçe min başqa göz dikenlər var.

Kimbilir her gün öpdüyüm baxışın  
Ne qeder ruha saplanıb qalmış?  
O nesim, o hava kimi axışın  
Kim bilir sévgilim, nələr çalmış?

Sende ince, sévimli, cazibedar  
Bir baxış var ki, az güler üzümə.  
Hem de şimşeq kimi bir an parlar,  
Söner artıq gelince men özümə.

<sup>270</sup> Şö'le: Şu'le, alev.

O baxışlarda çırpınan üreyim  
Dileyir gözlerinden héy imdad.  
Qelbimi aç, görersen, éy dileyim,  
Sızlayır her télində min feryad.

O baxışlarda sübhden parlaq  
Bir ziya var büllurdan daha saf.  
O baxışlarda dalğadan oynaq  
Bir şefqet var ki, nurdan şeffef.

Éle bir ince şé'rsen ki sana  
Üreyim ilk baxışda ovlandı.  
Şaire can véren baxışlarına  
Baxsana, senetim de bağlandı

1932

### ŞAIRİN ŞAİRE TESELLİSİ

Éy könüller mühendisi şair,  
Qelemen öyle ince bir sahir.  
Ki üzünden axan o reng, ziya,  
Yaradır her zaman yéni dünya.  
Bir güneşdir büyük dühan,<sup>271</sup> hünerin,  
Bir bedie sévimli her eserin.  
Onda ağlar, güler tulu, qürub  
Onu oxşar seba édincedə hüüb  
Onda çoşqun şelaleler çağlar,  
Be'zen ırmak kimi hezin ağlar.  
Ya üfüqlerde parlayan yaqut,  
Le'l, almas<sup>272</sup>, şefeqli ince bulud.  
Ki ziya, reng qaynayır ve daşır,  
Lövheler şerh éder ki göz qamaşır,

<sup>271</sup> Düha: Deha

<sup>272</sup> Almas: Elmas

Onda şux qızların düyünleri<sup>273</sup> var,  
Be'zen axşam gemi kimi sızlar.  
Senetinde lirizmdir hep esas,  
Yazdığın her eser birer Almas.  
Penbe fecrin şefeqlerinden şen,  
Canlı, rengli, çiçekli bir gülşen.  
Uca sen'et feleklerinde eger  
Söndü ise ışıqlı bir exter,<sup>274</sup>  
Sen yaşa, se'y, hümmetin yaşasın!  
O duhan<sup>275</sup>, canlı sen'etin yaşasın!  
Yaşasın qelbine ışıq serpen,  
Dişi, aslan üreqli Şükriyyen.  
Tukay, Aydın, Niyazi, bax bunlar  
Yaşasın sayénizde berxurdar<sup>276</sup>  
Yaşasın sen'etin, duhan, hünerin,  
Yaşasın qelbi coşduran eserin.  
Şairin şaire tesellisi,  
Hüzn, matemle çırpınan bu sesi,  
Üreyinden silerse hüzn, keder  
Yaradır fırçanız düyünlü seher.  
O düyünlü seher payın, hissen,  
Sene qem héç yaraşmıyır, ol şen!

1934

**AİLE HEYATIMIN ON ALTI İLLİYİ**  
( *Ordénli şairimiz Semet Vurgun'a ithaf édirem* )

Vurğun'um gét-géde gencleşir könlü,  
Ömrümün bağçası açır qönçe gül.  
Görelî on altı çiçekli bir yaz,  
Daşqın bir denizem, könlüm bulanmaz.  
Sanmayın saçlarım ağarmış, bozdur,  
Bağçada güllerden qonan ağ tozdur.  
Bir teze baxaram, düşsem de qışa,  
Çiçekli dağlarla girdim yarışa.  
Arxamı dayadım ağır éllere,  
Uymadım bulanıq axan séllere.  
Elimi, ölkemi séven qelbim var.  
Canımdan artıqdır bu él, bu diyar.  
Üreyim şefeqden oynaqdır, şendir,  
Dan yéri sökende açan gülşendir.  
Işığı ay, güneş ruhumdan alır.  
Ulduzlar gözümde aydınlıq çalır.  
Dünyada ne hased bildim, ne de kin,  
İpeqden yumuşağım, poladdan keskin.  
Uymadım servete, ada, şöhrete;  
Uymadım yol vuran kéyfe, işrete.  
Élimin, ölkemin doğma oğluyam,  
Maskam da olmamış, neyemse buyam!  
Sarsılmaz inamım ve iradem var  
Bunlardır yaşadan meni bextiyar.  
Her zaman zindeyem her zaman gencem,  
Şahları mat éden canlı şetrencem<sup>277</sup>  
Héy qüvvet alıram sıra dağlardan,  
Onunçün qocalmaq bilmerem, inan!  
Vurğunum, olsa da elli bés yaşım,  
Kéçmişde felaket çekdise başım,

<sup>273</sup> Düyün: Dügün.

<sup>274</sup> Exter: Yıldız

<sup>275</sup> Duha: Deha

<sup>276</sup> Berxurdar: Berhudar. mutlu

<sup>277</sup> Şetrenc: Satranç

Düşdümse en çetin eniş, yoxuşa,  
Heyat yollarında menimle qoşa  
Bu gün en vefalı bir yoldaşım var,  
Yaşarıq hem sade, hem de bextiyar.  
İnqilâb için de vérdiq él-éle  
Qurduq en semimi, sağlam aile.  
Bugün üç piyoner-üç uşağım var.  
Qarşımda şen, yéni bir heyat qaynar.  
Gül-çiçek açılır gülüşlerinden,  
Dan yéri sökülür görüşlerinden.  
Alnında parlayır esrin ulduzu.  
İkisi él oğlu, biri él qızı.  
Tutmuş ellerinden bu mühit, bir-bir  
Onlara heyat ve bilik öyredir.  
Vuqarla seslenir: - Atıl ireli!  
Kördüqce onlarda çoşan hüneri,  
Baxdıqca onlara, boydaşlarına,  
Baxdıqca seadet saçan her yana,  
Oynadır qelbimi sévimli bir hal,  
Çoşur duyğularım, yükselir xeyal.  
Zéhnimde başqa bir alem canlanır,  
Köksümün içinde bir çıraq yanır.  
Atalıq qururum artır, gét-géde,  
Déyirem qardaşlıq, dostluq élinde  
Men de bir kişiyem - öz növrağım var,  
Üç qızıl eskerim, üç uşağım var!

1936

## GELSİN

(İstekli telebem Ruhullah Axundov'a)

O gün olsun bağıma sévgili yarım gelsin!  
O könüller dileyi, qönçe üzarım gelsin!

Çen, dumandan o gün olsun ki, silinsin vetenim,  
Dan şefeqli seherim, güllü baharım gelsin!

Erisin, qalmasın artıq bu könüllerde keder,  
O gün olsun dileyim, bilgi, şüarım gelsin!

Sönmesin ölkemizin canlı o şenliq çırağı,  
Hörmetim, şan-şerefim, bilgi, vuqarım gelsin!

O gün olsun ki axışsın bütün él tebrike,  
Kömeyim, qol-qanadım, elde tutarım gelsin!

O gün olsun ki, yéne qaynasın él, çoşsun él,  
Bize şadlıq getiren güllü qatarım gelsin!

O gün olsun qoca Şaiq nefes alsın şen-şen,  
O könüller dileyi, sévgili yarım gelsin!

1940



## VETEN NEĞMESİ

Éy dünyaya aydınlıq saçan odlar diyarı!  
Sen éy sönmez güneşin xezangörmez baharı!  
Éy şerefli tarixim, éy halqımın vuqarı<sup>278</sup>!  
Ata-baba irsidir<sup>279</sup> qelbimizde axan qan!  
Esirgemez övladın senden can, Azərbaycan!

Düşmenlerin gözü var torpağında, daşında.  
İldırımlar partlamış eyilmeyen başında.  
Süngü, qılınc oynadmış babalarım qarşında.  
Qoymamışdır qoynuna girsin amansız düşman,  
Esirgemez, övladın senden can, Azərbaycan!

Heqiqi bir cennetdir her bir gözəl bucağın,  
En sévimli beşikdir bize ana qucağın.  
Sönméyen bir meş'eldir şə'r, senet ocağın.  
Senden alır ilhamı her bir quran, yaradan,  
Esirgemez övladın senden can, Azərbaycan!

Şefeqtteki çağlayan seherlerin var senin.  
Koroğlu, Babek, Nebi, Hacerlerin var senin.  
Tarix yazmış alnına-zeferlerin var senin.  
Qehremanlıq yadigar qalmış ata-babadan,  
Esirgemez övladın senden can, Azərbaycan!

And olsun kécmişlere, géleceğe, bugüne!  
And olsun emdiyimiz temiz ana südüne!  
And olsun sévgilimin o mübarek köksüne!  
Ayaq bassa amansız düşmenlerin her zaman,  
Esirgemez övladın senden can, Azərbaycan!

1943

<sup>278</sup> Vugar: Gurur duyulan.

<sup>279</sup> İrs: Miras.

186

## ATA ÖYÜDÜ

Éy oğul, böyüdün kamala çatdın,<sup>280</sup>  
Çalışdın, se'yinle bu hala çatdın.  
Atıldın heyatın gén sehnesine,  
Qulağın uymasın her neğmesine.  
Sene bu heyatdır en böyük mekteb,  
O hem çox sadedir, hem de mürekkeb.  
Aldanma, ağılnla her şeyi ölç, biç!  
Yaxşını menimse, yamandan vazkéc!  
Düşünen ağıln var, duyan üreyin,  
Bunlarla gülümser her bir dileyin.  
Ağıln bir gözü var, üreyin min-bir,  
Çalış ki, her işde olsunlar elbir<sup>281</sup>  
Bu ona rehberlik etsin, o buna,  
Aydınlıq saçsınlar heyat yoluna.  
Eyriye baş eyme, cesur ol, cesur!  
Haqqa möhkem yapış, fikrinde berk dur!  
Her hisse qapılma, qelbini berkit!  
Doğrunu doğrular ağızından eşit.  
Düşünce anlaqdır<sup>282</sup> ağıln kömeyi,<sup>283</sup>  
Duyğu ve xeyaldır könül bebeyi.  
En böyük xeqiqet xeyaldan doğar,  
Dolğun ay en ince hilaldan doğar.  
Bunlarla şenlenir, canlanır heyat,  
Şahin tek her yérde açar qol-qanat.  
Yarımcıq<sup>284</sup> sürünme, dolmağa çalış  
Bilikle qüvvetli olmağa çalış!...  
Yüksel gündən-güne, bir boyda qalma  
Işığ ay kimi güneşden alma!

<sup>280</sup> Çatmak: Ulaşmak.

<sup>281</sup> Elbir: Birlikte, elbirliği

<sup>282</sup> Anlaq: Şuur, idrak

<sup>283</sup> Kömek: Yardım.

<sup>284</sup> Yarımcıq: Tam olmayan.

187

Öz zehmetin ile yarat her zaman,  
Olma her tarladan kesmik toplayan.  
Bir hüner göstərsən ne gerek qürur,  
Qurura qapılmaz sağlam bir şüür.  
Yağmurlu bulud ol, nur saçan güneş,  
Yanmağa layıqdır her quru küleş.<sup>285</sup>  
Özünü kamaldan kamala yétir,  
Torpaq ol, al-elvan çiçəklər bitir.  
Ekdilər, sen biçdin, indi de sen eq,  
Merd olan borcunu ödəsin gerek.  
Sene yüz vérmışse bu ana torpaq,  
Sen min vér, ölçünü, həsabı burax.  
Yalnız bir çiçəklə açılmaz bahar,  
Bu élin qedersiz éhtiyacı var.  
Tek senin gücünle yaşamaz veten,  
Özündən qüvvətli vetendaş görsən  
Üreqdən sév onu, her an hörmət et  
Xeyir vérməsinə sen de xidmət et.  
Qulağından xesed sırqası asma,  
Elindən tutanın başından basma.  
O sene, halqına köməkdir, oğul.  
Çay kimi bulanma, engin deniz ol!...  
Doğanaqdan<sup>286</sup> kéçər her uzun örken,<sup>287</sup>  
Él böyüklərinin qedrini bil sen.  
Denizə bir damcı<sup>288</sup> bilik çox azdır,  
Bu esrin, tarixin gözü doymazdır.  
Dahilə yaradmış bu şanlı torpaq  
Tereqqi biliyə bağlıdır ancaq.  
Yoluna nur saçan istiqbalın var,  
Çox çekmez, hər yérde min güneş doğar.  
Bir meşriq kesilər hər yan, hər bucaq,

<sup>285</sup> Küleş: Saman.

<sup>286</sup> Doğanaq: Urganları bağlamak amacıyla kullanılan halka.

<sup>287</sup> Örken: Binek hayvanlarını yüklemekte kullanılan çengelli ip.

<sup>288</sup> Damcı: Damla

Şenliqlər içində güler hər ocaq.  
Géttikcə daha da şenlənər ölke,  
Eriyer kéçmişin qalığı<sup>289</sup> leke.  
Yér güler, göy güler, heyat gülümser,  
Üzüne yéni kainat gülümser.  
Éy düşqün çağında qəlbim, köməyim,  
Budur son isteyim, en son dileyim..  
Bütün qüvvətinlə silahlan, oğul,  
O böyük bayrama sen də hazır ol!  
O günə uca<sup>290</sup> bir dileyin olsun,  
Senin də bir damcı emeyin olsun!...

1945

## İKİ QEZEL

(Hörmətli Şairimiz Süleyman Rüstəm'e)

### I

Geldikcə o gemzən quşu cövlənə gülümser,  
Göylərdə süzən qartala, terləne gülümser.

Ürkek baxışın, işveli ceyranə vérer ders,  
Qöncə dodağın hər gül-i xendane gülümser.

Sen öylə ziya qaynağısan, éy gözəl afət,  
Yandıqca o hüsnün şamı pervanə gülümser.

Eşqinlə könüllərdə doğan fırtına hər bir  
Çoşqun denizə, dalğaya, tufanə gülümser.

Aydan da, çiçəkden də, xeyaldən də letifsen,  
Rö'ya görünən hüsnünə əfsanə gülümser.

Ziynet nə gerek, hər bezeyin ziynəti sensən,  
Öldüqçə qara téllərini şanə gülümser.

<sup>289</sup> Qalıq: Kalıntı

<sup>290</sup> Uca: Yüce.

Qemzen yükünü çəkmeyi gel Şaik'e tapşır<sup>291</sup>,  
Genc olsa da aldanma Süléyman'a gülümser.

## II

Könül-könül ki déyirler, üfüqsüz ümmandır,  
Her odlu dalğası bir fırtına ve tufandır.

İçinde bir sarayım var alovlu yaqutdan,  
O qesr içinde heyatimle eşq sultandır.

Oxu, seher quşu, yazdır; bu şéhli bağça, çemen  
Köpüklü mey kimi héy müzterib ve xendandır.

Qanımla beslediyim son dilek çiçeklendi.  
Önünde cilvelenen, éy könül o canandır.

Teheyyürün qucağında bu séyre göz qırpmaq  
Mehebbet ehline uymaz çekin, bu nöqsandır

Seher nesimi möhebbet çölünde esdikce  
Bu sirlı dairede kölgeler de héyrandır.

Eyilse qaş, saqın, ancaq o göz, o kirpikden,  
Şikare pusquda durmuş bir ovçu<sup>292</sup> terlandı<sup>293</sup>.

Gezelle oynama, Şaik, sene esa yaraşır,  
Bu ordunun yéni sergerdesi Süléyman'dır!

1946

1946

## RÜBAİLER

Bu kuzenin torpağı alınmış él bağından,  
Belke de o yapılmış gözeller torpağından.  
Bu torpaqlar altında yaqut dodaqlar yatır,  
O nefesi duyuram kuzenin dodağından.

Dünyada bextiyardır ekdiyini biçenler,  
Bu heyat sehnesinden vicdan ile köçenler.  
Biz her zaman içerken kéçmiş yad éyledik,  
Bizi de yad éylesin bizden sonra içenler.

1946

## ÖLÜME HECV

Éy ölüm, oy, ne yaman siman var:  
Qaşqabaqlı, qara, çirkin, yassar.  
Gözünün her biri bir alma derir,  
Dişlerin it kimi cemdek gemirir.  
Alnın dar, saçların ifrite kimi,  
Gövden ise qara yélkenli gemi.  
Qolların şil ve çolaqdır ayağın,  
Yér süpürmeqde o murdar dodağın.  
Eyridir baş-qulağın, her e'zan,  
O güzel suretine sen qurban.  
Béle çirkin sifetinle, dé görüm,  
Ne déyirsen mene, éy xain ölüm?  
Uzaqam men ki, o çirkinlerden,  
Şaire, sen'ete sensen düşman!  
Durma qarşımda, bir azca uzaq ol!  
Qorxmuram qanlı bıçaq, ya çanaq ol!  
Öz başında sınacaqdır çanağın,  
Sen uzaqdan ne déyirsen, azğın?  
Qıcaıyb dişlerini téz-téz sen,  
İştaha ile baxırsan, qénden.

<sup>291</sup> Tapşırmaq: Görev vermek, görevi havale etmek.

<sup>292</sup> Ovçu: Avcı

<sup>293</sup> Terlan: Yırtıcı bir kuş.

Dikilir gözlerimiz bir-birine,  
Bu şüurum ki gélir öz yérine,  
Toplayıb qırğı kimi téz özümü,  
Men bereldince uzaqdan gözümü,  
Téz girirsən qaçaraq bir déşiye  
Éy şiçan, men dönürem bir pişiye.  
Neçe iğrenc, ne qeder çirkinsen!  
Hem de qorxaq, emezik<sup>294</sup>, miskinsen!  
Qorxuduymaz üreyim var, bunu bil!  
Qorx sene men kesilim Ezrail.  
Qarşıma çıxma, birelli yıxaram,  
Gözüne, ağzına pambıq tıxaram.  
Déme ki o qocadır, men gencem,  
Şahlara “ mat “ oxuyan şetrencem.<sup>295</sup>  
Qoca olsam da - iradem vardır.  
Mene qelbimdeki iman vardır.  
Meni dindirme ki, vaxtım yoxdur,  
Qeleme almağa fikrim çoxdur,  
Üzüne baxmağa nifret édirem,  
Gét ki ilham ile söhbət édirem.

1946

## TEBRİZ

Men çoxdan hesretem vüsale, Tebriz  
O céyan<sup>296</sup> baxışlı cemale, Tebriz.  
Qelbimin içinde téller sızlayır,  
Arabir geldikce xeyale, Tebriz.  
Bir zaman gülerdin, çiçeklenerdin,  
Benzerdin méyveli nihale, Tebriz.

<sup>294</sup> Emezik: Beceriksiz.

<sup>295</sup> Şetrenc: Satranç

<sup>296</sup> Céyan: Ceylan

Azade yurdunun saf göylerinde<sup>297</sup>  
Oxşardın<sup>298</sup> bir yéni hilale, Tebriz.  
Öz dilin, biliyin, öz idrakınla,  
Gétidikce dolurdun kemale, Tebriz.  
Aşıqdım o azad, gülen sesine,  
Vurgundum o hüsne, cemale, Tebriz.  
Uzaqdan eşşinle, daşşın sévincle  
Qaldırdıq ne qeder piyale, Tebriz.  
Déyirdim: Güneşli bahar heyatın  
Xezandan gelmesin zevale, Tebriz  
Gec acdı, téz soldu al çiçeklerin,  
Qurudu o çoşğun şelale, Tebriz.  
Biz yéne üzürük şenlik içinde,  
Sen néçin düşmüşen bu hale, Tebriz?  
Xezere<sup>299</sup> axarken birleşmiş Araz,  
O taydan gétirir ah - nale, Tebriz.  
Her yanı bürümüş zülmün alovu,  
Qelbindir dağ görmüş bir lale, Tebriz  
O şirin ömrüne kim qatdı zeher?  
Cavab vér bu haqlı süale, Tebriz.  
Nifretler o Téhran celladlarına:  
Qevam'e, Turumén'e, Çörçil'e, Tebriz.  
Senin gülbağçanı solduranları  
Et benim şe'rime hevale, Tebriz.  
Dileyin azadlıq ve seadetdir,  
Üzünü tut azad şimale, Tebriz.

1949

<sup>297</sup> Göy: Gök.

<sup>298</sup> Oxşamak: Benzemek.

<sup>299</sup> Xezer: Hazar Denizi.



## BİBLİYOGRAFYA

- ABDULLAYEV, Celal, "Abdulla Şaiq", Azerbaycan Sovet Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakı, 1988.
- AKPINAR, Yavuz, Azerî Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yay., 1.bs, İstanbul, 1994.
- AKSAN, Doğan, Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, BE-TA Yay., İstanbul.
- ALPTEKİN, Ali Berat, "Azerbaycan Halk Şiirinde Kafiye", Türk Kültürü, c.30, Nu:353, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, Eylül 1992, s.534-542.
- ALTAYLI, Seyfettin, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II MEB Yay., İstanbul 1994.
- ARAN, Mehmet Sadık, "Azerbaycan 'Şairler Meclisi'", Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Nu:19, Yıl 2, Ankara, Mayıs 1964, s.39-45.
- ARİF, Memmed, "Hörmetli Müellim Şaiq!", Edebiyyat ve İncesenet Qezeti, Bakı, 8 May 1971.
- ARİF, Memmed, "Şaiq Müellim", Azerbaycan, Nu: 2, Bakı Şeheri Kommunist Neşr. Metb., Bakı, 1971, s.175-181.
- ARDEL, Ahmet, "Azerbaycan", Türk Kültürü, Nu:19, Yıl 2, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, Mayıs 1964, s.2-5.
- ASLAN, Haver, "Azerbaycan'da Dil Islahatının İlk Öncüleri", c.1, Nu: 22., Türk Dünyası Araştırmaları, Kazancı Matbaacılık Sanayii., İstanbul, Şubat-1983, s.125-134.
- ATABEYLİ, Behram, "Ana Dili," Azerbaycan, Nu: 309., Ankara, Mayıs / Haziran-1996, s. 49.
- Azerbaycan Edebiyatı Tarixi, c.III., Qızıl Şerq Metb., Bakı, 1957.
- Azerbaycan Edebiyatı Tarixi, c.II, Azerbaycan SSR Émler Akadémiyası Neşr., Azerbaycan SSR Medeniyyat Nazirliğinin 16. Komisarlar Adına Metb., Bakı, 1960.
- Azerbaycan Sovet Edebiyatı Tarixi, c.I, Azerbaycan SSR Émler Akadémiyası Neşr., Elm Metb., Bakı, 1967.
- Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, c.I, Azerbaycan Sovet Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası Neşr., Qızıl Şerq ve 26 Bakı Komissarı Adına Metb. Bakı, 1976.
- Azerbaycan Sovet Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakı, 1988.

- Azerbaycan Türk Edebiyatı (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi) c.II-IV, KBY, Ankara, 1993.
- AZERTEKİN, Ali, "Müsavatchılık Fikir ve Hareketinin Dünü, Bugünü ve Yarını", Azerbaycan (Türk Kültürü Dergisi), Nu: 282., Mars Ticaret ve Sanayii AŞ Matb., Ankara, Kasım/Aralık-1991, Yıl: 40., s. 45-48.
- BAHARLI, Mehemmed, "Gözel Edib, Gözel Pedagog, Gözel İnsan", Azerbaycan Mektebi (Aylık Élmi, Nezeri, Pédagoji Jurnalı), Nu:5., Azerbaycan SSR Maarif Neşr., Bakı, May 1981, s.60-63.
- BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c.I, MEBas., İstanbul 1971.
- BAYKARA, Hüseyin, "Çarlık Rusyasının Azerbaycan'da Yaptığı İstila Savaşları", Türk Kültürü, Nu:19, Yıl 2, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, Mayıs 1964, s.17-25.
- \_\_\_\_\_, Azerbaycan İstiklâl Mücadelesi Tarihi, Gençlik Basımevi, İstanbul, 1975.
- BEDELBEYLİ, Efrasiyab, "Gözel İnsan", Azerbaycan Gençleri, Bakı, 5 May 1971.
- CAFEROĞLU, Ahmed, Azerî Edebiyatı'nda İstiklâl Mücadelesi İzleri, (Azerbaycan Yurt Bilgisi Tetkikleri II), Burhaneddin Matb., İstanbul, 1932., s.37-44.
- \_\_\_\_\_, Azerbaycan Dil ve Edebiyatı'nın Dönüm Noktaları, Yeni Cezaevi Matb., Ank, 1953.
- \_\_\_\_\_, "Kurutulmak İstenen İstiklâl Çeşmeleri", Türk Kültürü, Nu:19., Ankara, Mayıs-1964, s. 26-32.
- \_\_\_\_\_, Ahmed, "Tarihin İlk Türk Cumhuriyeti Azerbaycan", Türk Kültürü, Nu:19., TKAE., Ankara, Mayıs-1964, s. 10-15.
- \_\_\_\_\_, "Azerbaycan Edebiyatı", Türk Dünyası El Kitabı, TKAE, Ayyıldız Matb., Ankara, 1976., s. 465-483.
- \_\_\_\_\_, "Azerbaycan Edebiyatı", Türk Dünyası Edebiyatı, (Haz.: Halil Açıkğöz), TDAV, İstanbul, 1991., s.140-217.
- CEBRAYILBEYLİ, Cemo, "Görkemli Maarif Xadimi", Kommunist Qezeti Bakı, 20 Mart 1956.
- CEFER, Memmed, "Işıklı Ulduzlardan Biri", Kommunist, Bakı, Dékabr 1981.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, Necati Bey'in Divanı'nın Tahlili, MEBas. İstanbul, 1971.

- 📖 DİLBAZİ, Yaqut, "Hamımızın Qelbindedir", Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Bakı, 8 May 1971.
- 📖 \_\_\_\_\_, "İller Ötür, Şaiq Gençleşir", Azərbaycan Gencleri, Bakı, 5 May 1971.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Xatirelerde Yaşayan İnsan", Azərbaycan (Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının Aylık Edebi-Bedii Jurnalı), Bakı Şehri Kommunist Neşr. Metb., Bakı, 7 İyul 1981, s. 131-135.
- 📖 DİLÇİN, Cem, "Divan Şiirinde Gazel", Türk Dili, Nu: 415-416-417, Türk Dili Özel Sayısı 2 (Divan Şiiri), Ankara, 1986.
- 📖 EFENDİYEV, Adil, "Unudulmaz Müellim", Ulduz, Nu:2., Bakı Şehri Kommunist Neşr. Metb., Bakı, Févral 1971, s.26-27.
- 📖 EFENDİYEV, İlyas, "Unudulmaz Yazıçı Böyük Hümanist", Kommunist Qezéti, Bakı, 5 May 1971.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Böyük Humanist", Azərbaycan, Nu:3., Bakı Kommunist Neşr. Metb., Bakı, 1972, s.257-164.
- 📖 EFENDİZADE, Âzad, "Cemiyet Üçün Çalışan İnsan", Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Bakı, 8 May 1971.
- 📖 EHMEDOV, Camal, "Görkemli Edebiyyat Müellimi-Abdulla Şaiq", Azərbaycan Dili ve Edebiyyatı Tedrisi (Métodik Məqaleler Mecmu'esi)", Nu:3, Kommunist Neşriyyatının Metb., Bakı, 1970, s. 57-70.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Xalq Müellimi ", Azərbaycan Müellimi, Bakı, 5 May 1971.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Abdulla Şaiq Müellimle Yeni Görüş", Azərbaycan Mektebi, Nu:12, Kommunist Neşriyyatının Metb., Bakı, 1979, s. 57-61.
- 📖 EKBEROV, Zahid, "Senet Dostları", Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Bakı Şehri Kommunist Neşriyyatının Metb. Bakı, 27 İyul 1974.
- 📖 ERADZE, Leyla, "Abdulla Şaiq ve Gürcüstan", Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Bakı, 8 May 1971.
- 📖 ERCILASUN, Ahmet Bican, Türk Dünyası Üzerine Makaleler-İncelemeler, Feryat Matb., Ankara, 1993.
- 📖 ERGİN, Muharrem, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yay., 14. bs., İstanbul, 1991.
- 📖 EROL, Ali, "Azərbaycan Çocuk Edebiyatı'nda Abdulla Şaik", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S.10, TDK, Ankara, 2000.

- 📖 \_\_\_\_\_, "Şiire Yansıyan Tarih", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S.IV, E.Ü.B., 2000, İzmir (Makale).
- 📖 \_\_\_\_\_, "Gaspıralı İsmail ve Maarifçiler", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S.12, TDK, Ankara, 2001 (Makale)
- 📖 \_\_\_\_\_, Arxivindeki Şe'rleri İle Abdulla Şaik", Filoloji Araştırmalar (Neşre Hazırlayan Almaz Hesenzı), XVIII KİTAB, Bakı-2003, s.146-152; XIX KİTAB Bakı-2003, s.2008-215 Bakı-2003
- 📖 \_\_\_\_\_, "Çağdaş Azərbaycan Edebiyatı", Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Özel Sayısı, S.43 Ankara / Ocak-Şubat 2002, s.560-572
- 📖 \_\_\_\_\_, "15 Eylül 1918-Türk Ordusu Bakü'de", Azərbaycan Türk Kültürü Dergisi, S. 344, Mars Tic. ve San. A.Ş., Ankara 2002 s.3-5
- 📖 \_\_\_\_\_, "Azərbaycan Eğitim Sistemində Milli Eğitimin Teşkilində ilk Adım", Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, S.495-496, Yıl: XLII, Temmuz-Ağustos 2004-Ankara, s. 653- 661
- 📖 \_\_\_\_\_, "Modern Azərbaycan Edebiyatının Dönelmlere Göre Tasnifi Üzerine", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi VI/ EÜTDAE, Yaz 2005 İzmir s. 53-57
- 📖 \_\_\_\_\_, "Azərbaycan Kültür Hayatındaki Yansımaları ile Kastamonulu Bir Değer: Nuri Killigil (Nuri Paşa)", II Kastamonu Kültür Sempozyumu (18-20 Eylül 2003) Bildirileri, Ankara 2005
- 📖 \_\_\_\_\_, "Şaik'in Kaleminden Şiir Sanatı", Ekologiya Felsefe Medeniyet, Bakı-2005.
- 📖 Fuzûlî Divanı, (Metni baskıya hazırlayanlar: Kenan Akyüz-Süheyl Beken, Sedit Yüksel-Müjgan Cunbur), Akçağ Yayınları, Ank, 1990.
- 📖 QARABAĞLI, Elyar, "Abdulla Şaiq", Azərbaycan Müellimi Qezéti, Bakı, 22 Mart 1956.
- 📖 QARAYEV, Yaşar, "Şaiq Mektebi", Ulduz, Nu: 2., Kommunist Neşr., Bakı, 1971, s.26-27.
- 📖 QASIMZADE, Fuad, "Azəri Türkleri 'Türk Dünyasındaki Alfabe Birliğı Meselesini' Nasıl Değerlendiriyorlar? Latin Grafikalı Elifbamızın Berpası", Türk Kültürü, c.2, Nu:341, Ankara, Eylül 1991 s.554-558.

- GAZANFEROĞLU Fazıl, "Azerbaycan'ın Son Dönem İstiklâl Mücadelesi Tarihi ve Halk Cephesinin Kuruluşu", Azerbaycan., Yıl: 46, Nu: 312., Ankara, Kasım-Aralık-1996, s.44-48.
- GEDİKLİ, Yusuf, "Azerbaycan Matbuatında Molla Nesreddin Dergisi ve Celil Memmedkuluzade", Türk Edebiyatı, Nu: 225., Flaş Matb., İstanbul, 1995, s.29-32.
- GÖKALP, Ziya, Ziya Gökalp, (Haz.: Hikmet TANYU) Kültür Bakanlığı. Ziya Gökalp Yay. 1.bs., Ankara, 1976.
- GÖMEÇ, Sadettin, Türk Cumhuriyetleri Tarihi, Kömen Yay., 2. bs, Konya, 1997.
- QULİYEV, Mustafa, "Xalq Maarif Komussarı", K. Talıbzade, Şaiqane Yad Ét, Genclik, Bakı, 1981, s. 72-73.
- QULU, Xelilov, V. İ. Lenin ve Edebiyyat Meseleleri, Elm Neşr. Azerbaycan SSR Élmeler Akademiyası Nizami Adına Edebiyyat İnstitutu, Bakı, 1970.
- GÜRSOY (NASKALİ), Emine, "Sovyet Türk Edebiyatı", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, TDK., Semih Ofset Matb., Ankara, Bahar-1996.
- HACIEMİNOĞLU, M. Necmettin, "Azeri Şairleri ve İstiklal Mücadelesi", Türk Kültürü, Nu:19, Yıl 2, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, Mayıs 1964, s.33-37.
- HACIYEV, Veli, "Görkemli Yazıcı ve Pedagoq", Azerbaycan SSR Élmeler Akademiyası Xeberleri (Edebiyyat, Dil ve İncesenet Sériyası), Nu:1., Bakı Elm Neşr., Azerbaycan SSR Élmeler Akademiyası Metb., Bakı 1982.
- XELİLOVA, Tamilla, "Kırlov Baba ve Şaiq", Elm ve Heyat (Azerbaycan SSR Bilik Cemiyetinin Aylık Élmi Kütleli Jurnalı), Nu:3., Bakı Şeheri Kommunist Neşriyyatının Metb., Bakı, 1971, s. 24-25.
- \_\_\_\_\_, Abdulla Şaiq, Tércüme Yaradıcılığı, Yazıcı, 26 Bakı Komissası Adına Metb, Bakı, 1982.
- XENDAN, Cefer, Azerbaycan Edebiyyatı (20-ci Esr), Azerbaycan SSR XMQ Neşr., Azerbaycan Qıyabi Pédagoji İnstitutu, Bakı, 1939.
- \_\_\_\_\_, "Abdulla Şaiq", Kommunist Qezéti, III. International, Bakı, 27 Févral 1944.
- \_\_\_\_\_, "Qocaman Müellim Görkemli Edib", Azerbaycan Müellimi Qezéti, Bakı, 1 May 1957.

- HEYD, Uriel, Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri (Çev.: Cemil Meriç) Sebil Yay. İstanbul, 1980, s.80.
- XUDİYEV, Nizami, "Abdulla Şaiq'in Azerbaycan Dili Derslikleri", Azerbaycan Dili ve Edebiyyatı Tedrisi ( Azerbaycan Mektebine Elave), Nu:3., Bakı Kommunist Neşriyyatının Metb., Bakı, 1974, s.52-57.
- \_\_\_\_\_, "Abdulla Şaiq ve Ana Dili", Azerbaycan Mektebi, Nu:8. Azerbaycan SSR Maarif Neşri'nin Aylık Élmi-Nezeri Pédagoji Jurnalı, Bakı, Avgust 1975, s. 60-65.
- HÜSEYN, Méhdi, "Böyük Heyat", Edebiyyat Qezéti, Bakı, 22 Yanvar 1946.
- İBADOĞLU, Ebulfez, "Humanist Senetkar", Azerbaycan Müellimi, Bakı, 24 Févral 1971.
- \_\_\_\_\_, "Şaiq Hümenizmi Haqqında Be'zı Qeydler", Azerbaycan SSR Élmeler Akademiyası Xeberleri, Edebiyyat Dil ve İncesenet Sériyası, Nu:2., Bakı, Elm Neşr., Bakı, 1974, s. 11-18.
- \_\_\_\_\_, "Abdulla Şaiq", Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Bakı, 27 İyul 1974.
- İBRAHİMOV, Haleddin, "Azerbaycan'da Sovyet İşgaline Karşı İsyandar ve Köylü Harekatı", Azerbaycan, Nu:309, Yıl 45, Ankara, Mayıs-Haziran 1996, s.19.
- İBRAHİMOV, Mirze, "Müqeddime" Abdulla Şaiq, Seçilmiş Asarları, Bedii Edebiyyat Şö'besi, Azer Neşr, Bakı, 1936.
- \_\_\_\_\_, "A. Şaiq'in Yaradıcılığı ve Réalizminin Be'zı Xüsusiyyetleri Haqqında", Eserleri I (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade) Azer Neşr., Bakı, 1966., s. 5-12.
- \_\_\_\_\_, "Qocaman Edib ve İctimai Xadim", Şaiqane Yad Ét, K. TALIBZADE, Genclik, Bakı, 1981. s.97-111.
- İSMAYİLOV, Yakub, Abdulla Şaiq'in Heyatı ve Bedii Yaradıcılığı, ACCP Élmeler Akademiyası Neşr. Bakı, 1962 .
- KAFESOĞLU, İbrahim, "Millet Anlayışımız ve Azerbaycan", Türk Kültürü, Nu:19., TKAE, Ankara, Mayıs-1964, s.6-9.
- KAPLAN, Mehmet, Nesillerin Ruhı, Hareket Yay., İstanbul, 1970.
- \_\_\_\_\_, Mehmet Kaplan'dan Seçmeler II (Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman), KTB, 1.bs., Ankara, 1988.
- KASIMZADE, Kasım, "Muhaciret ve Muasır Azerbaycan Edebiyatı'nın Bazı Meseleleri", Azerbaycan Türk Kültürü Dergisi,

- Nu:281., Mars Ticaret ve Sanayii AŞ, Ankara, Eylül / Ekim-1991, s.27-32.
- ☞ KAYA, Türkay, "Büyük Azeri Şairi Vâqif ve Şiirlerinden Örnekler", Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi, Nu:4., Ankara, Güz-1994.
- ☞ KAZIMOĞLU, Samir, "Azerbaycan'da Lâtin Alfabesine Geçiş Tarihinden", Türk Dünyası, TCKB, Ankara, Ocak-1994. s.91-98.
- ☞ \_\_\_\_\_, Türk Topulukları Edebiyatı I, Ecdâd Yay., Ankara, 1994.
- ☞ KERİMOV, İnkılab, Abdulla Şaik ve Téatr, Azerbaycan Téatr Cemiyeti, Bakı, 1961.
- ☞ KÖÇERLİ, Firidunbey, Azeri Edebiyatı Tarixi Materyalleri, c.I, Azer Neşr., Bakı, 1925.
- ☞ KÖPRÜLÜZADE, Mehmed Fuad, Azeri Edebiyatı'na Dair Tedkikler, Azer Neşr., Bakı, 1926.
- ☞ \_\_\_\_\_, "Azeri Edebiyatı'nın Tekâmülü", İslâm Ansiklopedisi, c.II, MEB., İstanbul, 1961, s.116-150.
- ☞ KURNAZ, Cemal, Hayâli Bey Divanı, KTBV 805, 2. bs, Ankara 1987.
- ☞ LENİN, İlyic Vilademir., Edebiyyat Haqqında, Azer Neşr., Bakı, 1970.
- ☞ MAKAL, Tahir Kutsi, "Azerbaycan Türk Şairleri Türk Diline Sahip Çıkıyorlar" Türk Dünyası Araştırmaları, c.II, Nu:6., Ulu-dağ Matb. İstanbul, Haziran 1980, s. 223-228.
- ☞ MEMEDOV, Eflatun, "Üreklerde Yaşayan Senetkar", Kitaplar Aleminde, Nu:1., Azerbaycan SSR Dövlət 26 Bakı Komissası Adına Metb, Bakı, Ocak/ Şubat/ Mart-1981., s.39.
- ☞ \_\_\_\_\_, Abdulla Şaik , Genclik, Bakı, 1983.
- ☞ MEMEDOV, Kamran, "Necib Müellim Hümanist Senetkar", Bakı Qezéti, Bakı, 5 May 1971.
- ☞ \_\_\_\_\_, Azerbaycan Yazıçılarının Heyatından Deqiqeler, Genclik, Qızıl Şerq Metb., Bakı, 1979.
- ☞ Memmed Suad, "Şaik'e", Şaikane Yad Ét, K. TALIBZADE, Genclik, Bakı, 1981.
- ☞ MEMMEDOV, Alhan, "Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti Devrinde Edebiyat 1918-1920 (Akt. B. Atsız Gökdag.)", Azerbaycan, Mars Ticaret ve Sanayii AŞ, Ankara, Eylül/Ekim-1991., s. 5-18.

- ☞ MİKAYİLOV, Ş. A., Edebiyyat Nezeriyyesi, Maarif Neşr., Bakı,1996.
- ☞ MİR, Celal, Azerbaycan'da Edebi Mektebler 1905-1917, Doktora Tezi ADU Kitabxanası, Bakı, 1946.
- ☞ MİR, Celal-F. HÜSEYNOV, 20-Esr Azerbaycan Edebiyatı, Qızıl Şerq Metb., Bakı,1974.
- ☞ MİREHMEDOV, Eziz, "Abdulla Şaik", Azerbaycan Sovét Yazıçıları (Edebi Portreler), Azerbaycan Dövlət Neşr., Azerbaycan SSR Medeniyyet Nazirliyinin 26 Komıssarlar Adına Metb., Bakı, 1958. s.44-52.
- ☞ \_\_\_\_\_, Azerbaycan Edebiyatı Tarixi, c.II., Azerbaycan SSR Élmler Akadémiyası Neşr., Azerbaycan SSR Medeniyyet Nazirliyinin 26 Komıssarlar Adına Metb., Bakı, 1960.
- ☞ \_\_\_\_\_, Azerbaycan Edebiyatı'na Dair Tedqiqeler (XIX-XX Esrlər), Maarif Neşr., Yéni Kitab Metb., Bakı,1983.
- ☞ MİRZEYEV, Eli, "Uşaq Edebiyyatımızın Ölmez Bânisi", Azerbaycan Müellimi, Bakı, Dékabr-1981.
- ☞ \_\_\_\_\_, "Abdulla Şaik'in Uşaq Şé'lerinde Nizami Mövzuları", Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Tedrisi-Métodik Mecmue, Nu:3., Azerbaycan SSR Maarif Neşr. Organı, Bakı, İyul/Séntiyabr-1984, s.62-64.
- ☞ \_\_\_\_\_, "Vetenperver Şaik", Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Kommunist Neşr, Bakı, 25 Dékabr 1981.
- ☞ MUSAYEV, Q., Azerbaycan Sovét Yazıçıları (Edebi Portreler), Azerbaycan Dövlər Neşr., Azerbaycan SSR Medeniyyet Nazirliyinin 26 Komıssarlar Adına Metb., Bakı, 1958.
- ☞ Muxteser Azerbaycan Edebiyatı Tarixi, c.II, Qızıl Şerq Metb., Bakı, 1944.
- ☞ NAMAZOV, Qara, Azerbaycan Uşaq Edebiyatı, Maarif Neşr., Yéni Kitab Metb., Bakı, 1984.
- ☞ NEBİYEV, Bekir, "60 İl Xalqın Xidmetinde", Azerbaycan (Edebi-Bedii Jurnal), Nu.12., Bakı Kommunist Neşr. Metb., Bakı, Dékabr 1975, s. 117-127
- ☞ \_\_\_\_\_, Söz Ürekden Gelende, Bakı Yazıçı Neşr., Qızıl Şerq Metb., Bakı, 1984.
- ☞ NEBİYEV, Bekir-Ş. SALMANOV, Edebiyyat 11, Maarif Neşr., Bakı, 1996.
- ☞ NEBİYEV, Veli, "Ünvana Çatmayan Mektub", Şaikane Yad Ét, K. TALIBZADE, Genclik, Bakı, 1981., s. 208-219.



- 📖 NURALİYÉVA, Tahire, "Abdulla Şaiq Kolléksiyası", Azərbaycan SSR Elmler Akademiyası Xeberleri, (Edebiyyat, Dil ve İncesenet Sériyası), Nu:1., Elm Neşr., Bakı, 1989, s. 130-133.
- 📖 ORKUN, Hüseyin Namık, Türkçülüğün Tarihi, Kömen Yay., Ankara, 1977.
- 📖 ORUCELİ, Hesenov, Edebiyyat ve Zaman, Azərbaycan Devlet Neşr., Bakı, 1971.
- 📖 PALA, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Basım Yayım Pazarlama AŞ, Ankara, 1989
- 📖 RÜSTEM, Süleyman, "Müellim Şaiqe", Azərbaycan Pionéri Qezéti, Bakı, 20 Mart 1956.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Duyğular". Şaiqane Yad Ét, K. TALIBZADE, Genclik, Bakı, 1981., s. 83.
- 📖 RZAQULUZADE, Mikayıl, "İller, Nesiller, Esrler...", Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Kommunist Neşr, Bakı, 8 May 1971.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Balacaların Böyük Mehebbeti", Şaiqane Yad Ét, K. TALIBZADE, Genclik, Bakı, 1981., s. 124-126.
- 📖 SALAYÉV, Saleh, "Talibzade Abdulla Şaiq", Şaiqane Yad Ét, K. TALIBZADE, Genclik Neşr., Bakı, 1981., s.15-17.
- 📖 SARACLI, Eflâtun, "Şaiq", Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Bakı, 25 Dékabr 1981.
- 📖 SARAY, Mehmet, Yéni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, TTK, Ankara, 1996.
- 📖 SEYİDZADE, Mir Méhdi, "Sévimli Şaiqe", Azərbaycan Müellimi Qezéti, Bakı, 22 Mart 1956.
- 📖 SİMURĞ, Tağı Şahbazi, "Şaiq" Abdulla Şaiq Talibzade, Birinci Hökümet Metb., Bakı, 1923.
- 📖 \_\_\_\_\_, Eserleri, Azer Neşr., Bakı, 1935.
- 📖 SİYAVUŞGİL, Sabri Esat, "Türk Halk Şiirinde Tabiat, Türk Edebiyatında Tabiat, Ş. ELÇİN, AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1993., s.7-20
- 📖 SÜLÉYMANOV, Neriman, "Abdulla Şaiq", Pionér, Nu:2., Bakı Şeheri Kommunist Neşr. Metb., Bakı, Févral 1971, s. 4.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Gözel Yazıçı, Necip İnsan", Bakı Akşam Qezéti, Bakı, 24 Dékabr 1981.
- 📖 ŞERİFOV, Cefer, "Edibin Sovét Dövrü Hekayeleri ", Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Bakı, 8 May 1971.

- 📖 TALIBZADE, Abdulla Şaiq, Seçilmiş Hékeyeler (Réd.: H. Mehdi), Azer Neşr., Bakı, 1933.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Şair-i Millî ve Möhterem Sabir Efendi Merhumun Yövm-i Vefatı Münasibetile", Nicat Qezéti, Bakı, 5 May 1912.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Dilimiz ve Edebiyyatımız", İqbal Qezéti, Bakı, 18-21 Oktyabr, 1913.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Xeste Qıza Kömek Édin", Açıq Söz, Bakı, 30 Oktyabr 1916.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Müselman Xanım Efendilere!", Açıq Söz Qezéti, Açıq Söz Metb., Bakı, 8 Aprél 1917.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Yéni Ay Doğarken", Arşiv (Kamal Talibzade'nin özel arşivi.), Bakı, 1917.
- 📖 \_\_\_\_\_, "İntizar Qarşısında", Arşiv, (Kamal Talibzade'nin özel arşivi.), Bakı, 1918.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Marş", Arşiv, (Kamal Talibzade'nin özel arşivi.) Bakı, 1918.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Vetenin Yanıq Sesi", Arşiv, (Kamal Talibzade'nin özel arşivi.)
- 📖 \_\_\_\_\_, "Mekteblerimiz", Azərbaycan Qezéti, Azərbaycan İdaresi Neşr., Bakı, 14 Mart 1919.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Millileşdirmeq Meselesine Aid", Azərbaycan Qezéti, Azərbaycan İdaresi Neşr., Bakı, 8 İyun 1919.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Arazdan Turana", Arşiv (Kamal Talibzade'nin özel arşivi.) Bakı, 1920.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Mehemmed Hadi Ebdusselimzade", Türk Edebiyyatı, Bakı, 1924.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Mirze Abbasqulu Sehhet", Türk Edebiyyatı, Bakı, 1924.
- 📖 \_\_\_\_\_, "İnsanların Heyatında Şe'r ve Edebiyyatın Mövqéyi", Xalq Müellimi Jurnalı, Nu:1, Bakı, 1924, s.57-59.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Füzülü ile Nef'inin Eserlerinde Şekil ve Me'naca Müşabihet ve Ayrılıq Cehetleri", Yéni Mekteb Jurnalı, Nu:1., Bakı, 1924, s.58-63.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Mirze Feteli Axundov Haqqında Mülahizelerim", Maarif ve Medeniyyet Jurnalı, Nu: 4., Bakı, 1924, s. 53-58.

- \_\_\_\_\_ , “Cavid’in ‘İblis’ Nam Hailesi Haqqında Duyğularım” , Maarif ve Medeniyyət Jurnalı, Nu 2., Bakı, 1925, s. 39-46.
- \_\_\_\_\_ , “Şiir”, Arşiv ( Kamal Talıbzade’nin özel arşivi.) Bakı, 1925.
- \_\_\_\_\_ , “Mirze Feteli Axundov’un ‘Aldanmış Kevakib’i Haqqında Mülahizelerim”, Maarif ve Medeniyyət Jurnalı, Nu 3., Bakı, 1925, s. 53-58.
- \_\_\_\_\_ , “1905-ci İl İnqilabından Sonra Yétişmiş Edebiyyatımıza Sethi Bir Nezer”, Maarif İşçisi Jurnalı, Bakı, 1927, Nu: 2, s.76-81; Nu: 3, s. 56-65; Nu: 4, s. 42-51.
- \_\_\_\_\_ , “Mirze Realist ve Senetker Bir Şairdir”, Maarif İşçisi Jurnalı, Azərbaycan Maarif İşçileri İttifaqı Neşr., Nu:3., Bakı,1928, s. 17-19.
- \_\_\_\_\_ , “Azərbaycan Şura Yazıçıları Haqqında”, İnqilab və Medeniyyət, Nu:6., Bakı, 1930, s. 31-32.
- \_\_\_\_\_ , “Men Qelben Proletar Sinfine Bağlıyam”, Edebiyyat Qezéti, III. Beynəlmilə, Bakı, 11 Yanvar 1934.
- \_\_\_\_\_ , “Xatire, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 1 Yanvar 1934.
- \_\_\_\_\_ , Çocuq Şé’rləri, Azer Neşr, Bakı, 1934.,16.s.
- \_\_\_\_\_ , Sécilmış Eserləri, Azer Neşr., Bakı, 1936.,273 s.
- \_\_\_\_\_ , “Şiir 1”, Arşiv, ( Kamal Talıbzade’nin özel arşivi.) Bakı, 1937.
- \_\_\_\_\_ , “Şiir 2”, Arşiv ( Kamal Talıbzade’nin özel arşivi.), Bakı, 1937.
- \_\_\_\_\_ , “Gemirik”, Arşiv, (Kamal Talıbzade’nin özel arşivi.) Bakı, 1937.
- \_\_\_\_\_ , “Marş”, Arşiv, (Kamal Talıbzade’nin özel arşivi.) Bakı, 1918.
- \_\_\_\_\_ , “Böyük Yaraticılıq, Ruh Yüksəkliyi”, Kommunist, Bakı, 3 İyun 1940.
- \_\_\_\_\_ , “Moskva Xatirelerim”, Azərbaycan Pionéri, Bakı, 2 İyun 1940.
- \_\_\_\_\_ , “Uşaqların Zövqünü Oxşayan Eserlər Yazak!”, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 1 Févral 1940.
- \_\_\_\_\_ , “Heqiqet Bizimdir, Zefər Bizimdir!”, Edebiyyat Qezéti, III. Beynəlmilə Metb., Bakı, 20 Noyabr 1941.

- \_\_\_\_\_ , “Yazıçılarımızın və Dilçilerimizin Şeref İşi”, Edebiyyat və İncəsənət Qezéti, III. İnternasional, Bakı, 24 Aprel 1944.
- \_\_\_\_\_ , “Abbas Sehhet” , Veten Uğrunda Jurnalı, Nu:6., Bakı, 1944, s. 51-58.
- \_\_\_\_\_ , “İlanın Başı Ezilecekdir!”, Edebiyyat Qezéti, III. Beynəlmilə Metb., Bakı, 30 Avgust 1944.
- \_\_\_\_\_ , “Yazıçılarımızın və Dilçilerimizin Şeref İşi”, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 24 Aprel 1944.
- \_\_\_\_\_ , “Fəxr Édirem”, Edebiyyat Qezéti, 12 Aprel 1945.
- \_\_\_\_\_ , “Xoşbəxt Uşaqlarımız Üçün”, Kommunist Qezéti, 15 Aprel 1945.
- \_\_\_\_\_ , “Yeni Eserlər Yaradacağam”, Azərbaycan Gencləri Qezéti, III. Beynəlmilə, 20 Sentyabr, 1945.
- \_\_\_\_\_ , “Əni Eserlər Yaradacağım”, Azərbaycan Gencləri Qezéti, III. Beynəlmilə, Bakı, 20 Sentyabr 1945.
- \_\_\_\_\_ , “Menim Heyatım”, Azərbaycan Mektebi, Nu:1,Bakı,1945,s. 3-7
- \_\_\_\_\_ , “Yeni Nesl Üçün”, Azərbaycan Gencləri Qezéti, 15 Noyabr 1945.
- \_\_\_\_\_ , “Sévimli Şairimiz”, Azərbaycan, Bakı, 1946, Nu:6,s.16;Nu:7,s. 16
- \_\_\_\_\_ , “Semimi Sévgi Seadet Xazinesinin Açarıdır”, Edebiyyat Qezéti, Bakı, 4 Fevral 1946.
- \_\_\_\_\_ , “Söz və İş Sizindir!, Pionér Jurnalı, Nu:1., Bakı, 1946, s. 9.
- \_\_\_\_\_ , “Genc Nesl Üçün Yeni Eserlər Yaradacağıq”, Azərbaycan Gencləri Qezéti, Bakı, 4 Mart 1946.
- \_\_\_\_\_ , “Élmin Esaslarına Yiyelenin”, Azərbaycan Pionéri Qezéti, Bakı, 18 May 1946.
- \_\_\_\_\_ , “Xalq Şairi”, Azərbaycan Pionéri Qezéti , Bakı, 31 May 1947.
- \_\_\_\_\_ , “Şé’rlər və Nağıllar (Réd: M. Seyyidzade), Uşağenc Neşr., Bakı, 1948., 32 s.
- \_\_\_\_\_ , Sécilmış Eserləri (Réd: E. Memmedxanlı), Azer Neşr., Bakı, 1948., 428 s.
- \_\_\_\_\_ , “Ehdürrehim. Haqvərdiyév Haqqında Xatirelerim”, Azərbaycan Gencləri, Bakı, 12 Dekabr 1948.

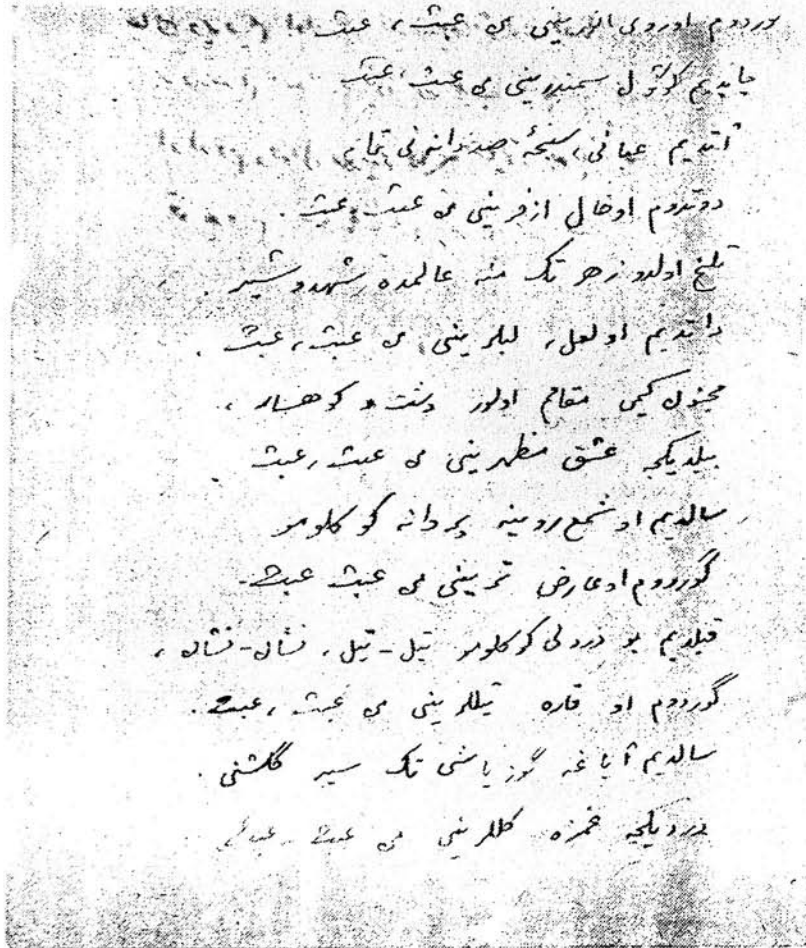
- \_\_\_\_\_ ,“Esl Vetenperver Olun!”, Azərbaycan Pionéri, Bakı, 15 May 1948.
- \_\_\_\_\_ ,“İlham Menbeyimiz”, Kommunist Qezéti, Azərbaycanın Birləşmiş Qézet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 20 Dékabr 1949.
- \_\_\_\_\_ , Şé’rler ve Nağıllar (Réd: E. Veliyé), Uşaqgenc Neşr., Bakı, 1950., 80 s.
- \_\_\_\_\_ , “Böyük Senetkar”, Pionér, Nu:1., Bakı, 1950, s. 12-13.
- \_\_\_\_\_ ,“Gelecek Sizindir!”, Azərbaycan Gencleri Qezéti, Azərbaycanın Birləşmiş Qézet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 3 Yanvar 1954.
- \_\_\_\_\_ ,“Heqiqi Senetkar Ölmezdir”, Edebiyyat ve İncesenet, Bakı, 30 Oktyabr 1954.
- \_\_\_\_\_ ,“Menim Arzum”, Kommunist Qezéti, Azərbaycanın Birləşmiş Qézet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 1 Yanvar 1955.
- \_\_\_\_\_ ,“Necib İnsan, Gözel Yazıçı”, Edebiyyat ve İncesenet, Bakı 26 Fevral 1955.
- \_\_\_\_\_ ,“Xatirimdeki Bir Gün”, Kommunist, Bakı, 20 Noyabr 1955.
- \_\_\_\_\_ ,“Men De Sülhe Ses Verirem”, Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Azərbaycanın Birləşmiş Qézet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 9 Aprél 1955.
- \_\_\_\_\_ , “1905-ci İl”, Edebiyyat ve İncesenet, Bakı, 18 Dékabr 1955.
- \_\_\_\_\_ , Sécilmış Eserleri (Réd: İsmail Soltanlı), Azer Neşr., Bakı, 1955.
- \_\_\_\_\_ ,“Qabaqcıl Genclik Uğrunda”, Pionér, Nu:2., Bakı, 1956, s. 2-5.
- \_\_\_\_\_ ,“Eller Şairi”, Edebiyyat ve İncesenet, Bakı, 12 May 1956.
- \_\_\_\_\_ ,“Eziz ve İstekli Şairimiz”, Edebiyyat ve İncesenet, Bakı, 31 May 1956.
- \_\_\_\_\_ ,“Şairliğı ile İftixar Étdiyim Telebem”, Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Azərbaycanın Birləşmiş Qazet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 25 Noyabr 1956.
- \_\_\_\_\_ , “Gözel İnsan”, Edebiyyat ve İncesenet, Bakı, 20 Yanvar 1957.

- \_\_\_\_\_ ,“Şanlı İldönümü”, Kommunist Qezéti, Azərbaycanın Birləşmiş Qézet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı, 28 Aprél 1957.
- \_\_\_\_\_ ,“Arzular Heqiqete Çevrilir”, Edebiyyat ve İncesenet, Bakı, 12 Oktyabr 1957.
- \_\_\_\_\_ ,“Güneşli Günler”, Kommunist, Bakı, 2 Noyabr 1957.
- \_\_\_\_\_ ,Sécilmış Eserleri 1 (Haz.: Abbas Zamanov), Azer Neşr.; Bakı, 1957., 456 s.
- \_\_\_\_\_ , “Menim Eziz Balalarım!”, Göyercin, Nu:1, Bakı, 1958, s. 2.
- \_\_\_\_\_ ,“Uşaqların Dostu, Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Azərbaycanın Birləşmiş Qazet-Jurnal Neşr. Metb., Bakı ,18 Yanvar 1958.
- \_\_\_\_\_ ,“Sizi Unutmamışam, Genc Dostlar!”, Azərbaycan Pionéri, Bakı, 3 Oktyabr, 1958.
- \_\_\_\_\_ , Sécilmış Eserleri 2, Azer Neşr., Bakı 1959., 528 s.,
- \_\_\_\_\_ ,Şé’rler ve Hékayeler, Uşaqgenc Neşr., Bakı, 1959., 112 s.
- \_\_\_\_\_ , Sécilmış Eserleri 3 , Azer Neşr., Bakı, 1960, 480 s.
- \_\_\_\_\_ ,Xatirelerim (Réd: M. Efendiyév ) Uşaqgenc Neşr., Bakı, 1961.
- \_\_\_\_\_ , Benövşe , Azer Neşr., Bakı, 1964., 14 s.
- \_\_\_\_\_ ,Eserleri 1 (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade), Azer Neşr., Bakı, 1966., 554 s.
- \_\_\_\_\_ ,Eserleri 2 ( Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade), Azer Neşr., Bakı, 1968., 608 s.
- \_\_\_\_\_ ,“Müellim”, Azərbaycan Müellimi Qezéti, Kommunist Neşr., Bakı, 5 May 1971.
- \_\_\_\_\_ , Eserleri 3 (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: E. Méhdi-yeva), Azer Neşr., Bakı, 1972., 648 s.
- \_\_\_\_\_ , Şé’rler-Poémalar-Temsiller (Réd: F. Sahib), Genclik, Bakı, 1976., 24 s.
- \_\_\_\_\_ , Eserleri 4 (Tertib ve Qeydler: K. Talıbzade, Réd: E. Mirehmedov), Azer Neşr., Bakı, 1977., 476 s.
- \_\_\_\_\_ , Eserleri 5 (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Réd: R. Hacıyé), Yazıçı Neşr., Bakı, 1978., 502 s.

- 📖 TALIBZADE, Kamal, Senetkârın Şexsiyyeti, Yazıcı Neşr., Yeni Kitab Metb., Bakı, 1978.
- 📖 \_\_\_\_\_, Şaiqane Yad Ét, Genclik, Bakı, 1981., 230 s.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Atam Haqqında", Göğercin, Kommunist Neşr., Nu:6., Bakı, 1981, s. 15.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Geddarlığın Poétik İnkârı", Edebiyyat ve İncesenet Qezéti, Bakı, 29 İyul 1988.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Transitions-Literary Criticism in Azerbaijan A New Look at Soviet Works", Azerbaijan, Spring, 1996, (4-1,) s. 28-31.
- 📖 TURAL, Sadık Kemal, "Edebiyat Eseri İle Çevre Arasındaki Bağlar", Türk Edebiyatında Tabiat, Ş. ELÇİN, AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1993, s., 3-4.
- 📖 \_\_\_\_\_, Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler, Ecdâd Yay., 2. bs., Ankara, Ekim-1992., 198 s.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Rindlerin Ölümü Şiirinde Ahenk", Mehmet Kaplan İçin ( Haz. Doç. , Zeynep Kerman), Nu: A-10., TKAE Yay:75, Seri:I, Ankara 1988.
- 📖 Türk Ansiklopedisi, c.IV, MEBas., Ankara, 1950.
- 📖 TÜRKMEN, Fikret, "Mahdumkulu ve Tasavvuf Anlayışı", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi I, Nu:1.EÜTDAE, İzmir, 1996. s. 9-23.
- 📖 VAHAPZADE, Bahtiyar, "Dilimiz Azerbaycan Türkçesi, Milliyetimiz de Azerbaycan Türküdür", Azerbaycan, Nu: 307, Yıl 45, Ankara, Şubat 1996.
- 📖 VEZİRLİ, Yusuf Bey, Azeri Edebiyyatı'na Bir Nazar, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1337.
- 📖 VURĞUN, Semed, " Semimiyyet Yolçusu", Edebiyyat Qezéti, Bakı, 3 Séntyabr 1936.
- 📖 YILDIRIM, İrfan Murat, Selam Türk'ün Bayrağına, Gelecek Matbaacılık ve Yayıncılık, İzmir, 1992.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Bizim Andımız", Edebiyyat Qezéti, Bakı, 25 Avqust 1942.
- 📖 WELLEK, Rene-A. VARREN, Edebiyat Teorisi (Çev.: Ömer Faruk Huyugüzel), Akdeniz Kitabevi, İzmir, 1993.
- 📖 Yeni Türk Ansiklopedisi, c.I, Ötüken Yay., İstanbul, 1985.
- 📖 YÜKSEL, Hüseyin Avni, "Türk Folkloründe Yedi Sayısı", Milli Kültür, c. III, Nu: 5, Ekim 1981, s., 48-50.

- 📖 ZAMANOV Abbas, "Şerefli Yaradıcılıq Yolu" Şaiqane Yad Ét, K. TALIBZADE, Genclik, Bakı, 1981., s. 129-133.
- 📖 \_\_\_\_\_, "Qocaman Yazıcı" Azerbaycan Kend Teserrüfatı Qezéti, Bakı, 20 Mart 1956.





Abdulla Şaik'in, el yazısı ile, "Gördüm o ruy-ı enverini men ebes ebes" mısraısı ile başlayan gazeli

Оташум Камалла ата ойүдү.

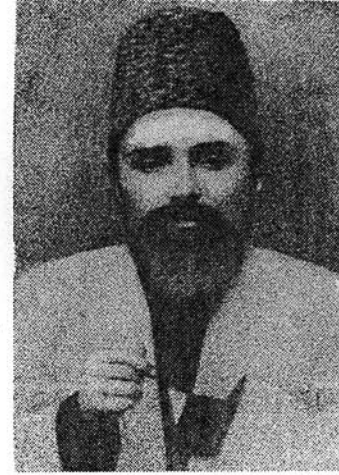
Әй оғул, бәйүдүн камалла патшын  
 Ташындын, сәйитин бу хала патшын  
 Аттындын һаятын кәһи сәһиһин.  
 Тулаһын үйүһүн һәр һәһәһин.  
 Сәһи бәһәһәһин әһи бәһәһин.  
 Оһи һоһ сәһәһин һәһи дә һәһәһин.  
 Аһәһин, аһәһин һәр һәһин әһи, бәһи!  
 Аһәһин һәһәһин, аһәһин бәһи әһи!  
 Әһәһин аһәһин бәһи, әһәһин үһәһин.  
 Бәһәһин һәһәһин һәр һәһин дәһәһин.  
 Аһәһин бәһи һәһи һәһи, үһәһин һәһәһин.  
 Чәһәһин, һәр һәһи оһәһин әһи.  
 Бү оһәһин һәһәһин әһи, әһәһин.  
 Аһәһин сәһәһин һәһи йәһәһин.

Abdulla Şaik'in, oğlu Kamal için yazdığı "Ata Öyüdü" adlı şiirden bir bölüm.

*Canlı Dərbənd çiçeyinə*

Dərbəndün bu bəlimdən dərdim gözlə bir çirək.  
 Pənim, üçü korqanı birə birindən köylək.  
 Dedim: nəmən kimsəndir bu səvimi gözlə kə?  
 Əi korqun dərindən qırınıdı işəkin kəni.  
 Ərəndiridür ioxsa bu? mələrinəz vəz gətir.  
 İox, iox! qəsrərimlərdə nəni bu rənik, bu zikir!  
 Əllətləz bir də baxdım, ağ zənbəldir dedim, bu.  
 İox, zənbəldə təşəbbüdəz bu lətafət, bu göyü!  
 Tizim küçü oğru korq, əla nəmər ənağı.  
 O küçü pəx bənzədir bütun gözlə dəzəni.  
 İox, iox! İlan əmirdi, tizim küçlər təz səmür.  
 Mənim küçün kətdikəz, təvəttəz İdrisçidür.  
 Korqun ki, bu küçlərim əlmaləzəz kömür,  
 Təyidür onun adımı, Canlı Dərbənd çiçeyinə.

Мелешковедек.. VII/1947.



Şaik'in babası Ahund Mustafa Annesi Mehri Hanım



A.Şaik, Tiflis Mektebinde, 1889. A. Şaik-1906- Bakü

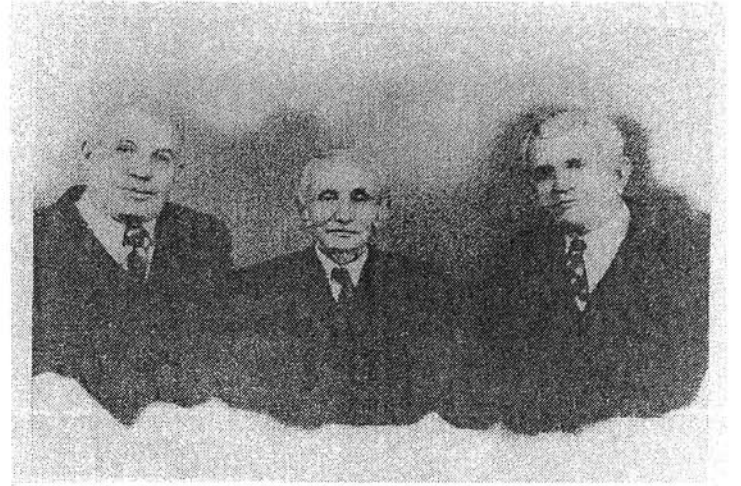
Abdulla Şaik'in, eşi Şehzade Hanım için yazdığı "Canlı Dərbənd Çiçeyinə" adlı şiirden bir bölüm

*Abdulla Şaik Talıbzade (1881-1959)*



Abdulla Şaik ve Hüseyin Cavid.

*Ali Erol*



Abdulla Şaik, öğretmen arkadaşları C. Cebrayılbeqli ve S. Acalov ile birlikte.

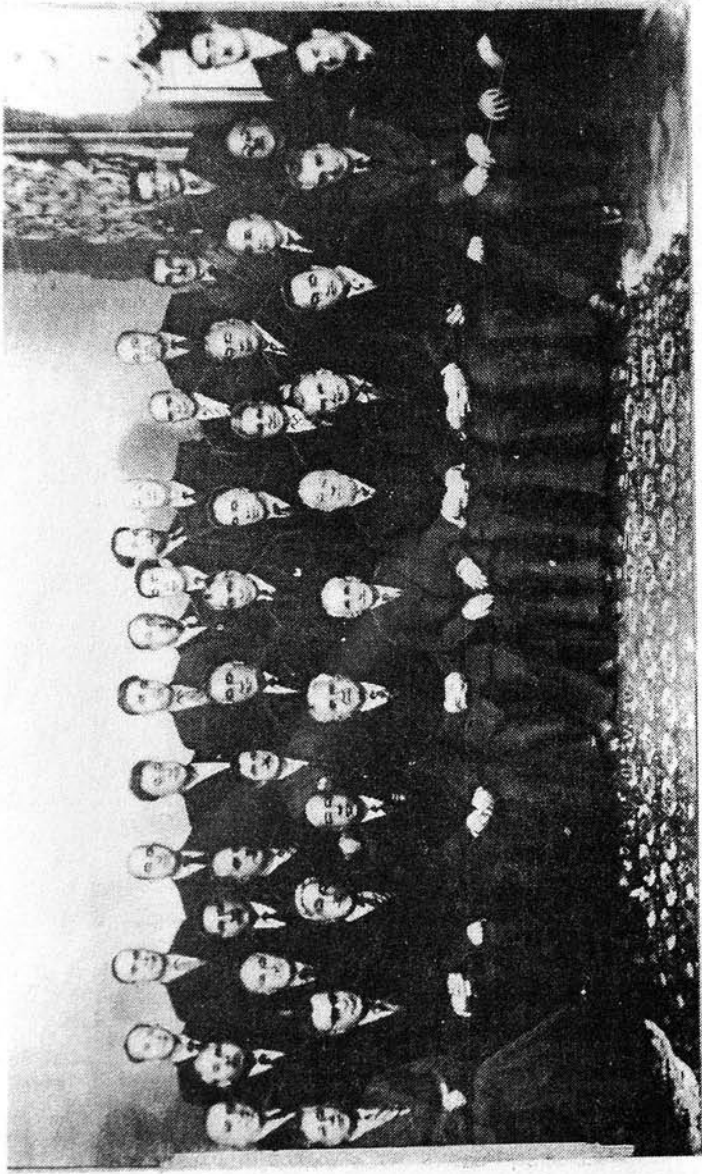


Abdulla Şaik ve eşi Şehzade Hanım.





Abdulla Şaik, sanat dostları Mirvarid Dilbazi, Samed Vurgun, Süleyman Rüstem ve Hüseyin Mehdi ile birlikte



Abdulla Şaik, öğretmen arkadaşları ve „Şaik Adına Nümüne Mektebi“ mezunları ile birlikte.





5-15539

Günümüzde şair, dramaturg, bilim adamı gibi unvanlarla anılmakta olan Abdulla Şaik Talıbzade (1881-1959), XX. yy'ın ilk yarısında Kafkas Elleri'nde yaşanmış birçok sosyal, siyasî ve edebî gelişmenin şahidi olarak Azerbaycan ile birlikte, bütün Türk dünyası adına önemli bir yer tutar.

Sanat hayatı boyunca eğitim sahasından, edebiyatın hemen hemen bütün türlerine varan çalışmalarında hürriyet, insan hakları, sosyal adalet, kadın hukuku gibi güncel problemleri gündeme taşıyan yazar, özellikle millî şuur anlayışı içerisinde genç neslin eğitim ve terbiyesini amaç edinmiş, Azerbaycan'da yeni müfredat programlarının hazırlanması, millî değerlerin yer aldığı ilk ders kitaplarının yazılması ve ilk millî sınıfların açılması çalışmalarına rehberlik etmiştir.

Ne var ki o yıllarda, yazarın, "Dilde, Fikir'de İş'te Birlik" prensibi çerçevesinde bütün Türk dünyasına birlik mesajları verdiği ve Stalinizm'in iç yüzünü ifşa ettiği bazı eserleri yasaklanmış, yok sayılmıştır.

"Abdulla Şaik Talıbzade-Hayatı, Sanatı, Seçme Eserleri" adlı bu çalışmada, yazarın, yayını yasaklanmış eserlerinden de yola çıkılarak, hayatı, edebî kişiliği ve sanat anlayışı yeni bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

ISBN 975006780-0



9799750067807